

KENT ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Muharrem ES

Yrd. Doç. Dr. Muharrem ES

1966 yılında Erzincan-İliç'te doğdu. İlk ve ortaokulu İstanbul'da tamamladı. 1984 yılında Üsküdar Burhan Felek Lisesi'ni bitirdi. 1985 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde üniversite eğitime başladı. 1989 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde Sosyal Siyaset bilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı ve 1992 yılında bitirdi. 1993 yılında Sakarya Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümüne araştırma görevlisi olarak girdi. 2000 yılında doktora eğitimini tamamladı. 1994-1995 yıllarında İstanbul Nazım Plan çalışmalarında bulundu. 2002 yılında Kocaeli Üniversitesi'nde kentleşme ve çevre sorunları alanında öğretim üyeliğine başladı, halen aynı üniversitede görev yapmaktadır. Yazarın yayınlanmış makaleleri, kitapları ve kent üzerine araştırmaları bulunmaktadır. Evli ve 2 çocuk sahibidir.

KENT ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Muharrem ES

Aralık 2007

Yayına Hazırlık &
Dizgi-Görsel Tasarım
OKUTAN YAYINCILIK
Yusuf LİMON
Ayşe ŞENTÜRK
0.216.491.63.33

Telif Hakları
Plato Danışmanlık Eğitim AŞ.

Yerel Siyaset Dergisi'nin ücretsiz ekidir.

www.yerelsiyaset.com

Baskı
Milsan Basın A.Ş. 0212 697 10 00

İçindekiler

Sunuş	5
Yerel Kalkınmada Belediyelerin Yerel Misyonu	7
Yerel Yönetimlerde Değişim ve Türkiye	13
Kentsel Yoksulluğun Azaltılmasında Sosyal Belediyeciliğin Rolü	19
Globalleşme, Metropolleşme ve İstanbul	35
Kent Kimliği, Kent Kültürü	47
Kentsel Alanlarda Kadın Sorunları	59
Eski Türklerde Şehircilik	71
Kentsel Bilincin Oluşturulmasında Halkın Duyarlılığının Önemi	85

4 Kent Üzerine Düşünceler

Sunuş

Kent bir yaşayış biçimi, bir medeniyetin geliştiği mekan, binasız okul, insanı geliştiren ortamdır. Bizim gibi hızlı değişim geçiren ülkelerde kent sorunlar yumağıdır. Ekonomik, sosyal ve siyasal sorunların ve gelişmelerin merkezidir aynı zamanda. Aslında kentin canlı bir ruhu vardır. Bu ruhu veren ise insanların ve toplumun kente bakış açısıdır. Bakış açılarına göre kentler insanları sıkın yalnızlaştıran mekanlar olabilirler.

Yaşanılan ve yaşayan kentlerin doğru bakış açısıyla oluşturulması, orada yaşayan insanların mutluluğunu beraberinde getirir. Bu bizi ideal kent kavramına götürür. İnsanların sorunsuz ve mutlu olarak yaşama ortamı olan ideal kentin bazı unsurları taşıması lazımdır. Bunları şöyle sıralayabiliriz;

- Kanun kenti, topluluk hakları ile bireysel haklar arasında uyum.
- Adalet kenti, zorlama olmadan morfolojisi ve kurumları sayesinde sosyal eşitlik sağlayan ortam.
- Nedensellik ve sorumluluk kenti, her hareketin zarar ve faydaya göre değerlendirildiği çevre.
- Amaçlanan kent, kent tek bir organizasyon içinde bütünlük içerisinde milyonlarca parçanın birleştiği insan vücudu.
- Yaşam ve enerji kenti, sürekli hareket ve gelişim.
- Ekolojik harmoni kenti, doğayla uyum bütünlük içinde ilişki.
- Bilgi kenti.
- Basitlik ve tevazu kenti, kibir ve israftan kaçınma.
- Şefkat kenti, toplu amaçlar ve bireysel gayretlerden oluşan çevre.
- Hüner ve zanaat kenti, çalışkanlık ve yeteneğe değer veren problemleri çözen ortam.
- Güzellik kenti.

6 Kent Üzerine Düşünceler

Tabii bu ideal kente ulaşmak bunları anlayacak ve planlamaya ve kentsel yaşama yansıtacak insanlarla mümkündür. Dolayısıyla insanları bu idealler için eğitmek lazımdır. İdealizmin bozulması durumunda kentlerin ne duruma gelebileceği ortadadır.

Elinizdeki bu çalışma Yerel Siyaset dergisinde yayınladığım bazı yazıların derlemesinden oluşmuştur. Bu yazılar günümüzdeki kent sorunlarını irdeleyen yazılardır. Yerel yönetimler, kentsel bilinç, kent kimliği, kent kültürü, kentsel yoksulluk, sosyal belediyecilik gibi konular irdelemeye çalışılmıştır.

Bu çalışmalara beni teşvik eden ve Yerel Siyaset dergisinde yayınlanmasına imkan veren “Güzel İnsan” Hulusi Şentürk Bey’e ve kıymetli eşleri Eser Şentürk Hanımefendi’ye teşekkürleri bir borç bilirim. Dergide ve yazıların kitaplaştırılmasında emeği geçen herkese teşekkürler...

*Muharrem Es
İstanbul / 13 Aralık 2007*

YEREL KALKINMADA BELEDİYELERİN YEREL MİSYONU

Tüm dünyanın gerçeği haline gelen küreselleşmenin ulus devlet ve genel ülke siyasetleri üzerindeki kuşatıcı ve dönüştürücü etkileri sadece zihni bir sürece işaret etmekten öte pratik hayatta da karşılığını bulan bir dönüşüm sürecine karşılık gelmektedir. Küreselleşmeyi olumlu bulan düşünürlere göre küreselleşme tüm evren için kuşatıcı bir kurtuluş süreci, karşı görüşe göre ise de zorlayıcı ve yıkıcı bir rüzgardır.

Hangi pencereden bakılırsa bakılsın küreselleşme, bölgeselleşme ve yerelleşme kavramlarının yeryüzü coğrafyasında pratik etkinlik kazandığı bir gelişimdir. Her ne kadar birbirlerine ters eksenlerde durdukları izlenimi verseler de yerelleşme ve küreselleşme birbirleriyle beraber var olan iki ayrı süreçtir. Uluslar arası ekonomik kaygılarla oluşturulan bölgesel entegrasyonlarında dünyamızda küreselleşmeyle var olduğunu kabul etmemiz gereklidir.

Kentlerin Uluslararası Rekabeti ve AB'nin Yerel Kalkınmaya Yaklaşımı

Günümüzde uluslar arası arenada ülkelerin rekabeti yerini kentler arası rekabete bırakmaktadır. Böyle bir dönemde kent ekonomilerinin küresel alandaki tartışılmaz hareketliliğini göz ardı etmemek gerekir. Küresel sürecin işaret ettiği yeni gelişme kendi kendine tüm yeterlilikleri karşılayan akıllı kentlerin gelecekte küresel rekabette etkin olacaktır. Sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik açıdan gelişmiş kentlerin rekabet edebilirliği şu iki ilkenin desteklediği bir yerel kalkınma modeliyle mümkün olabilecektir. Bu ilkeler sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetişimdir. Bu küresel gelişmelerle birlikte bölgesel birleşmelerin önemli örneklerinden olan Avrupa Birliği'nin kent yönetimleriyle ilgili düzenlemeleri Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Şartnamesi, Kentsel

Şartname ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ile hayat bulmuştur. Bu protokoller kent yönetimlerinin ‘yapabilir kılınması’, ‘idari ve mali özerklik’ düzeyinde hizmet sunar hale getirilmeleri ve ‘sürdürülebilir kalkınmanın’ gerçekleştirilebilmesi açısından önemli protokollerdir. Öte yandan AB’nin genelde yapısal fonlar ve özel olarak Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu tarafından önerilen yöntemler yerel kalkınmanın şartlarını iyileştirerek kalkınmadaki eşitsizlikleri azaltmak için kullanılmaktadır (Bennett ve Payne, 2000).

Üyelik sürecinde AB yukarıda zikredilen protokoller eşliğinde yerel planda küresel süreçle görüşmeler yaparken, Türkiye’nin yerel yönetimleri kalkınma sürecinde birer önemli aktör olarak düzenlemesi uzun bir zaman alacağına benzemektedir. Hizmette yerellik ilkesinden yola çıkarak yerel yönetimleri öncelikli yönetim aşaması olarak kabul eden AB kent hizmetlerinin sunumunda vatandaşa en yakın noktanın yönetsel önceliğe sahip olması gerektiğine inanmışken AB sürecindeki Türkiye’nin 1992 AB Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın idari ve mali özerlikle ilgili maddelerine şerh düşmesi rejim kaygısı düşüncesiyle yakından ilgili bir olaydır.

Yerel Yönetimler ve Kalkınma

Türk yerel yönetimlerinin ana iskeletini oluşturan ve ülke nüfusunun kentlerde yaşayan önemli bir kısmına hizmet eden (toplam nüfusun yüzde 75’i) belediyelerin kamu hizmetleri içindeki ağırlıkları belediyeler yasası ile bazı temel görevler baz alınarak liste usulü tespit edilmiş, bu çerçevede belediyelere idari sınırlarındaki bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını da sağlayacak görevler verilmiştir. Zira belediye yasanın ilgili maddesinde bu görevler sayılmıştır. Bu görevlerden birisi de ekonomi ve ticaretin gelişmesi için hizmetleri yapmak ve yaptırmaktır. Burada açıkça belediyelere yerel kalkınmanın ve refahın sağlanması ve sürdürülebilir kılınması amacıyla önemli bir kanuni vazife yüklenmiştir. Öyleyse bu sürecin işletilebilmesi için gerekli yerel kalkınmanın ilkelere şöyle sıralayabiliriz.

1. Yerel aktörlerin işbirliği
2. Yerel girişimcilerin yapabilirlik kapasite ve becerilerinin geliştirilmesi
3. Kamunun öncülük ve rehberlik yapması
4. Kent planlarının yerel kalkınma anlayışına göre yeniden ele alınması

5. İşgücünün geliştirilerek kalitesinin artırılması

6. Kentin ekonomik durum analizinin yapılarak faaliyetlerin bu bilgiler ışığında yürütülmesi (Şentürk, 2004)

Öte yandan kentlerin ya da bölgelerin kalkınma süreçlerinde göz önüne almaları gereken üç önemli unsurda şunlardır.

1. Kent kimliğinin belirlenmesi,

2. Yerel yönetimin hizmet alanı ile ilgili yelpazesini hedef kitlesini doğru tanımlaması

3. Strateji tespitinin işbirliğine dayalı bir zihniyetle oluşturularak iyi uygulama örneklerinin sergilenmesidir.

Günümüz yönetim düşüncesi karşılıklı fikir alış-verişine dayalı çok ortaklı yapıların daha başarılı olduğu konusunda hemfikirdir. Yönetenlerin yönetilenlerin görüşlerini almaları kadar doğal bir şey yoktur ve olmamalıdır. Birer demokrasi okulu olması beklenen ve yerel kalkınma sürecine liderlik yapacak olan belediyelerin idari ve mali yönden güçlendirilmeleriyle beraber yasal dayanakları da arkalarına alarak yürütecekleri yerel kalkınma programlarının 4 önemli boyutunu dikkate almaları gerekmektedir. Bunlar ekonomik kalkınma, siyasal kalkınma, sosyal kalkınma, kültürel çoğulculuk temelli kültürel kalkınmadır. Birbiriyle entegre ve uyumlu projelerden oluşan bir yerel kalkınma programından doğru sonuçlar alınabilmesi için bu unsurların iyi harmonizasyonu gereklidir. Nitekim uygulamaya bakıldığında baştan doğru kurgulanmayan programların sekteye uğradığı görülmüştür. Kısıtlı kamu kaynaklarını kullanan yerel yönetimin bu konuda hassas davranması beklenmektedir. Toplumun ortak menfaatlerini gözetmeden atılan her adım programın sosyal boyut eksikliğini artırmaktan başka hiçbir işe yaramayacaktır (Çarkçı, 2004)

Belediye öncülüğünde yürütülecek bir yerel kalkınma programı için şu temel yaklaşımların var olması gerekmektedir: Birincisi kalkınma insan odaklı olmalıdır. Salt büyümeyi hedef alan yaklaşımlar doğru değildir. İkincisi; pozitif ayrımcı ilkelerin uygulanması belediyenin toplumun farklı kesimlerini de gözetmesidir. Üçüncüsü; çok boyutlu olunmalı bu boyutlar arasında tamamlayıcılık gözetilmelidir. Bununla birlikte belediyelerin yerel kalkınma ile ilgili misyonu vardır. Bunlar da sırasıyla, yöre kaynaklarının yerel refahı artıracak biçimde harekete geçirilmesi, tüm sosyal kesimleri sürece dahil etmek, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçişin yerel uygulamaları etkin olarak yapılması,

kültürel çoğulculuğun yönetimde karar verme sürecine yansımaları sağlamak. (Göymen, 2004)

Bütün bu teorik yaklaşımlardan sonra uygulamadan bir örnekleme yaparak konuyu noktalamak yerinde olacaktır. İstanbul'un Anadolu yakasındaki önemli ilçelerinden biri olan Pendik'te, belediye yönetimi öncülüğünde oluşturulan 'Pendik Yerel Kalkınma Platformu' çerçevesinde neler yapıldığını Belediye Başkanı Erol Kaya şöyle özetlemektedir: 'Yakın gelecekte üyesi olmayı hedeflediğimiz AB'de yerel yönetimlerin kentlerin ekonomik gelişiminde aktif rol almaları anlayışı benimsenmeye ve hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Belediyelerin diğer paydaşlarla birlikte, yerel ekonomik gelişimde etkin rol almaları gereğinden hareketle oluşturulmuş 'Pendik Yerel Kalkınma Platformu' bir pilot uygulama niteliğindedir. Bu çerçevede Pendik'teki ekonomik ve sosyal hayatın güçlendirilmesine yönelik olarak oluşturulan platformda ortaklarımız, bölge milletvekilleri, belediye temsilcileri, merkezi idare temsilcileri, üniversite temsilcileri, meslek kuruluşları, sanayiciler, STK'lardır. Örneğin, Sabancı Üniversitesi, İSO, İTO, TOBB program ortaklarımızdan bazılarıdır. Uygulama aşamasında KOSGEB'in değerli desteği ile bölgenin girişim ruhunun geliştirilmesi amacıyla 'Girişimci yetiştirme programları' başlatılmıştır. Siyasal kalkınmaya yönelik olarak kent danışma meclisleri toplanmakta vatandaşın kent yönetimine aktif katılımı sağlanmaktadır. Benzeri uygulamalar yerel kalkınmanın diğer boyutları ile alakalı olarak devam etmektedir. Her ay yerel kalkınma programı yürütme kurulu toplanmakta yol haritaları çıkarılmakta bir sonraki ayın somut uygulama adımlarının kararları alınmaktadır. Böylece ortak akıl da devreye sokularak yönetime katılma düzeyi Pendik'te artırılmaktadır. (Çarkçı, 2004)

Sonuç

Türk belediyecilik anlayışı tarihsel süreç içinde zaman ve çevre şartlarına bağlı olarak zorlu bir değişim yaşamakta, temel hizmet düzeyini aşmış belediyeler kente ve kentliye olan yükümlülüklerini yeniden tanımlamaktadırlar. Sosyal belediyecilik yaklaşımının gelişmesiyle birlikte ve Avrupa Birliği sürecinde yerel yönetim düşüncesi de kabuk değiştirmekte daha sorumlu daha demokratik ve daha katılımcı bir yöne doğru akmaktadır. Demokratik katılım ve denetim mekanizmalarının doğru işletilmeye başlanmasıyla Türk belediyeleri kamusal hizmetlerin sunumunda yaşanan değişime daha kolay ayak uydurur hale gelecektir. Bölgesel ve yerel farklılıkların belediyeler üzerindeki etkileri baki kal-

mak koşuluyla belediyelerin yerel kalkınma sürecinde önemli birer aktör olarak ortaya çıkacağı şimdiden görülmektedir.

Mart 2006

Kaynaklar

Bennet, R. ve Payne. D (2000) Local and Regional Economic Development: Renegotiating Power Under Labour (Aldershot, Hants: Ashgate)

Çarkçı, Akif, Dünya Gazetesi, 20 Aralık 2004

Şentürk, Hulusi, Pendik Yerel Kalkınma Platformu, Atölye Çalışması, 2004, Pendik Belediyesi Kültür Yayınları, No: 14

Göymen, Korel, 'Yerel Kalkınma Önderi ve Paydaşı Olarak Belediyeler', (Yerel Kalkınmada Belediyelerin Rolü'-Uluslararası Sempozyum kitabı içinde), 2004, Pendik Belediyesi Kültür Yayınları, No: 21

12 Kent Üzerine Düşünceler

YEREL YÖNETİMLERDE DEĞİŞİM VE TÜRKİYE

Giriş

Dünyada 1980 yılından sonra yerel yönetimlerin kamu yönetimi sistemi içindeki geleneksel rolü yaşanan gelişmelerinde etkisiyle değişmeye başlamıştır. Yerel yönetimlerin önemi kendilerine yüklenen sorumlulukların fazlalaşmasıyla birlikte artmaya başlamıştır. Bu sorumlulukların artması beraberinde yerel yönetimlerin yeniden örgütlenme ihtiyacını da doğurmuş ve bu yönde olumlu gelişmeler olmuştur. Bu yeni modelde artık yerel yönetimler toplumsal aktörleri ve yerel halkı bir araya getiren ve onlarla işbirliği ve etkileşim içinde olan bir organizasyon haline gelmiştir. Yerel yönetim modelinde yaşanan değişimde etkili olan gelişmeler ise, kamu yönetiminde değişim ve desantralizasyon (yerinden yönetim), küreselleşme ve yerelleşme ilişkisi, Avrupa Birliği ve yerellik ilkesi, yönetişimdir.

1. Yerinden Yönetim

Refah devleti anlayışı içinde özellikle Barı Avrupa ülkelerinde 1970'lere kadar geçerliliğini koruyan, katı merkezizetçiliğe dayanan kamu yönetim modeli, 1980'li yıllardan itibaren reformlarında etkisiyle yeni bir modele dönüşmüştür. Bu değişim, yerel yönetimlerin sorumlulukları ve önemi açısından da yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. Bu süreçte değişik biçimlerde (özelleştirme, yetki devri ve yetki genişliği) ortaya çıkan "desantralizasyon" (yerinden yönetimleştirme), yerel yönetimlerin sorumluluklarını ve önemini arttıran bir gelişme olmuştur. Desantralizasyon, merkezi hükümetin elindeki planlama, karar verme ve kamu gelirlerinin toplanması gibi yetkilerin bir kısmını taşra kuruluşlarına, federe birimlere, yarı-özerk kamu kurumlarına, meslek kuruluşlarına, sivil toplum örgütlerine ve nihayet yerel yönetimlere aktarması,

diğer bir ifadeyle merkezi idarenin küçülmesidir (Eryılmaz 2002:225-227). Desantralizasyon neticesinde bir çok Avrupa ülkesinde yerel yönetimlere önemli görev ve kaynak aktarımı gerçekleşmiş, yerel yönetim birimlerinin merkezi hükümet karşısındaki özerklik alanı arttırılmıştır (Kösecik-Özgür 2005:4)

2. Küreselleşme ve Yerelleşme

Yerel yönetimlerin konumunu ve yeniden yapılanmasını etkileyen gelişmelerden biriside “küreselleşme” ve “yerelleşme” süreçleridir. Küreselleşme sürecini, ulus-devlet sınırlarının yok olduğu küresel bir alanda tartışılan ve uluslar arası örgütler aracılığıyla yayılan yerel yönetimlerle ilgili evrensel değerleri, yerel yönetimlerin özerkliğini, yerel yönetimlere halkın katılımını ve statüsünü arttırıcı yönde etkide bulunduğu, uluslar arası sermayenin ya da çok uluslu şirketlerin yatırımları ve uluslar arası düzeyde artan sayı ve kapsamda ortak çalışmaların ya da işbirliklerinin doğurduğu yatırımların ise, yerel yönetimler için yeni kaynaklar, yeni istihdam alanları, yeni hizmet sunma teknikleri yarattığı ileri sürülmektedir (Kösecik-Özgür 2005:4). Bir başka ifadeye göre küreselleşme sürecinde yerelleşme ve bölgeselleşmeye verilen aşırı vurgunun, “özellikle az gelişmiş toplumsal ve kültürel yapılarında etnik özelliklerinin belirgin olduğu ülkeleri siyasal yönden parçalayarak, süper güçlerin egemenliğine sokmak” isteğinden kaynaklandığı söylenmektedir (Keleş 2000:458).

3. AB Entegrasyonu ve Yerellik İlkesi

AB entegrasyon süreci AB içinde yer alan ülkelerde ve üyelik için bekleyen ülkelerde yerel yönetim sistemleri açısından önemli sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. 1992 Maastricht Antlaşması AB’ni “kararların mümkün olduğunca vatandaşa yakın alındığı” bir birlik olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan yerel ve bölgesel yönetimler AB kurumları ve vatandaşları arasında daha yakın bağlar kurulması açısından anahtar kurumlar olarak görülmektedir. Birliğin entegrasyon sürecinin başarısında etkili olacak sorumluluklara sahip olmasına paralel olarak, yerel yönetimlerin değişik alanlardaki projelerine katkı yapan AB fonları yerel yönetimlerin mali kaynaklarını arttırıcı etki yapmaktadır. Ulusal sınırlar dışındaki diğer ülkelerin yerel yönetimleri ile kurulan ağlar, yerel yönetimlere işbirliği ve yardımlaşma yaparak yerel sorunların üstesinden daha kolay gelme şansı vermektedir (Mengi 1998:30).

4. Yönetişim

Son dönemlerde kamu yönetimi modelinin yaşadığı dönüşüm, “önceden belirlenen amaçları gerçekleştirmek için, tek öznel, merkezi, hiyerarşik bir işbölümü içinde üretim yapan, kaynak ve yetkileri kendinde toplayan yönetim yerine, önceden belirli bir amaca doğru değil, insan haklarına dayalı performans ölçütlerini gerçekleştirerek çok aktörlü, yerinden yönetimci, toplumsal kesimlerle işbirlikçi, kendisi yapmaktan çok toplumsal aktörleri yapabilir kılan, yönlendiren ve kaynakların yönlendirilmesini kolaylaştıran” yönetim ya da ortaklaşa yönetim kavramını ortaya çıkarmıştır (Tekeli, 1996). Bu anlayışta yerel yönetimlerden beklenen, her şeyi kendileri yapmak yerine toplumdaki diğer “aktörleri” ortaklık anlayışı içinde yapabilir kılmalarıdır (Göymen, 2000: 10). Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de, yönetim anlayışının yansımaları giderek artan düzeyde görülmektedir. Belediye hizmetlerinin sunulması aşamalarında sivil toplum örgütlerinin ve özel sektörün yer almaya başlaması ya da giderek artan sayıda belediyenin sivil toplum örgütleriyle işbirliği içinde oldukları bilinmektedir. Özel sektör kuruluşları, çöp toplama, çevre ve yeşil alan düzenlenmesi gibi alanlarda ihale yoluyla belediye hizmetlerinin sağlanmasında rol almaktadır. Sivil toplum örgütleri de, kadın, çocuk ve yaşlıların bakımı ve korunması, yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesi gibi konularda giderek artan oranda rollerini arttırmaktadırlar.

5. Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Değişim

Türkiye’de yıllardır, yerel yönetimlerin ve merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkilerini bütüncül bir anlayışla ve modern kamu yönetimi sistemlerinin gereklerine uygun bir biçimde reforma tabi tutulması gerektiği bütün toplumsal kesimler tarafından söylenegelmiştir. Bu kapsamda, onaylanan Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve İl Özel İdaresi Kanunu ve görüşülmek üzere TBMM’de bekleyen kamu yönetimini yeniden ele alan, Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Kanunu Tasarısı, Türk yerel yönetim sisteminde merkez-yerel yönetim ilişkilerine hakim olan geleneksel eğilimi daha katılımcı ve demokratik bir kamu yönetimi anlayışına geçişi sağlama açısından bir başlangıç olabilir.

Yerel yönetimler açısından yapılan düzenlemelerin genel olarak dört eksen üzerine oturduğu söylenebilir (Kösecek-Özgür 2005:4):

- Merkez-yerel ilişkilerinde, yerel yönetimlerin merkezin “idari tem-

silcileri” ya da “taşradaki uzantıları” olma modelinden merkezle yerel yönetim arasında “ortaklık” modeline doğru bir gidişin olduğunu gözlemleyebiliriz Yapılan düzenlemeler, yerel yönetimlerin siyasi niteliğini artırıcı, yerel meclislerin siyasi yönünü öne çıkaran düzenlemeler getirmektedir.

- Kamu yönetimindeki yeni anlayışla öne çıkan ve Türkiye’de son dönemlerde üzerinde tartışılan yerel yönetim reformu çabalarına ege-men olan “ortaklaşa yönetim” ya da “yönetişim” anlayışı kapsamındaki uygulamalar düzenlemelerde kendini göstermektedir. Bu bağlamda “Kent Konseyleri” nin kurulması olumlu bir gelişmedir.

- Yerel yönetimlerin sorunlarına yönelik getirilen pratik çözümlerde görülmektedir. Belediye kurulması için asgari nüfus kriterinin yükseltilmesi, yerel yönetimler halk denetçisinin getirilmesi vb düzenlemeler sorunlara pratik çözümlerdir.

- Son boyut ise AB üyelik sürecinde AB normlarına varmak genel amaç olarak hedeflenmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz kavramların Türkiye’de yerel yönetimler kapsamında oturtulması ulusal programda da belirtilen hedeflerdir.

6. Değişimin Önündeki Engeller

Türkiye’de AB sürecinde yerel yönetimler kapsamında daha genel olarak kamu yönetimi kapsamında yaşanan olumlu gelişmelerin önünde bazı engellerinde olduğu görülmektedir. Bu engelleri şöyle sıralamak mümkündür.:

- Türkiye’de yerel yönetimler batıda olduğu gibi güçlü özerk birimler olarak ortaya çıkmamışlardır

- Yine güçlü bir merkezi bürokrasisinin varlığı da diğer bir engeldir.

- Yine yapılan reformların bir stratejiye dayanmaması diğer bir problemdir

- Ülkemizde sık sık yaşanan siyasi ve ekonomik krizler

- Nitelikli kamu görevlisinin ve yerel yönetim birimlerinde nitelikli elemanların olmaması

- Bölücü hareketler ve yerleşmenin ulus devlet ilkesini zedeleyeceği endişesi

- Merkezi ve yerel idarelerde görülen yolsuzluklarının artması

- Bölgeler arasında gelişmişlik farklarının büyük olması
- Yönetimde açıklık ilkesinin yeterince uygulanmaması
- Anayasal yargıdan kaynaklanan sorunlar
- Hemşerilik bilincinin oluşturulamaması
- Reforma karşı mesafeli duruşlar reformların amacına ulaşmasını engelleyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır

Sonuç

Küreselleşme süreci değişimi de beraberinde getirmiştir. Ülkeler de bu değişim rüzgarlarından etkilenmektedirler. Türkiye’de küreselleşmenin ve AB üyelik sürecinin etkisiyle bu değişime ayak uydurma yarışı içindedir. Yapılacak yerel yönetim reformlarının başarısı, belirlenmiş olan sorunlara köklü çözümler üretilmesine ve sorunların çözümüne yönelik yaklaşımlara karşı oluşturulan engellemelerin kaldırılmasına ve yapılacak düzenlemelerin toplumsal uzlaşmaya dayandırılmasına bağlı görülmektedir.

Nisan 2006

Kaynaklar

- ERYILMAZ, Bilal (2002), Kamu Yönetimi, Erkam Yayıncılık, İstanbul.
- KÖSECİK, Muhammet, Hüseyin Özgür (2005), “Yerel Yönetimler Reformu: Geleneksel Modelin Değişim Süreci”, Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar, Nobel Yayınları, Ankara.
- KELEŞ, Ruşen (2000), Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınları, İstanbul.
- MENGİ, Aysegül (1998), Avrupa Birliği’nde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler, İmaj Yayınları, Ankara.
- TEKELİ, İlhan (1998), “Yönetim Kavramı Yanı sıra Yönetişim Kavramının Gelişmesinin Nedenleri Üzerine”, Sosyal Demokrat Değişim, Sayı 1.
- GÖYMEN, Korel (2000), “Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Yönetişim: Gereksinimler, Önermeler ve Yönelimler”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Sayı:9, 3-13, Ankara.

KENTSEL YOKSULLUĞUN AZALTILMASINDA SOSYAL BELEDİYECİLİĞİN ROLÜ

Giriş

Kentler, uygarlığın, gelişmenin, refahın, estetiğin, kültürün ve insana ilişkin her olumlu şeyin kaynağı ve merkezi olarak bilinirler. Gerçek anlamda bir kent, her zaman bu olumlu nitelere sahiptir. Ancak, hep bu idealize edilen kentin yanında bir de gerçekleşmeyen ve düşlerde kalan bir kent vardır. Ve bu kentin tutunamayanları vardır. “Tutunamayanlar” kavramı özellikle seçildi. Her ne kadar bu deyiş bir romandan esinlenilse de, dünyanın ve elbette kentlerin tutunamayanlarının çok fazla olduğu bir yüzyılda, bu tanımlama oldukça uygun düşmektedir. Doğuştan şanssız olanlar, bir türlü belli bir yaşam standardının üzerine çıkma olanağı bulamayanlar, dünya nüfusunun yaklaşık % 80’ni oluşturmaktadır. “Yoksulluk” ve “yaşama bir yerinden tutunamama” oldukça örtüşmektedir. Çünkü, yoksul olan, asgari yaşam standardından yoksun kimse olarak tanımlanmaktadır (Dağdemir, 1999: 25). Asgari yaşam standardını yakalayamayan kimseler çoğu kez, kentlerin tutunamayanları olarak “varoş insanları” ya da “gecekondulular” “sınıfsız kitle” (Pınarcıoğlu ve Işık, 2001: 31) gibi kavramlarla kimine göre, sağlıklı kentleşme ürünleri, kimine göre barınma ve geçinme sorunlarına alternatif ekonomik çözüm (Keleş, 2002: 551) gibi görece tanımlamalarla sınıflandırılmaktadırlar.

Bu sınıflandırma, gerçekte her kentte yan yana yaşayan, ancak birbirinden kopuk; kentin bir yüzünde alabildiğinde refah içerisinde yaşayanlar, diğer yüzünde büyük bir bölümü işsiz, çocuklarının oynayacak alanı bile olmayan, eğitim olanakları sınırlı, sinema ve tiyatro gibi kavramlara yabancı olanlar (Erkan, 2000: 18-19); bir tarafta su gibi

para harcayan ve her akşam ekranlardan taşan “ünlü”lerin yaşamı, diğer tarafta çocuğuna okul elbisesi alamayan ve harçlık veremeyenlerin, gelecekte umudu olmayanların ve sürekli depresyonda yaşayanların bir fotoğrafını da sunmaktadır.

Sağlıksız kentleşmeyle birlikte kente taşınan, ancak hiçbir zaman kentlileşemeyen nüfus, bir anlamda akla gelebilecek her anlamda hayata tutunamayanlar sınıfına girmekte, tüm kentsel toplumsal yapıdan kopan ve kendine özgü yaşam alanları oluşturan bir bütün olarak kabul edilmektedir. Kentsel yoksulluk, çeşitli yokluklardan acı çeken yoksulları, sosyal korumayı, sağlık, eğitim, konut, kişisel güvenlik, alt yapı gibi yoklukları kapsayan, dinamik ve potansiyel boyutları olan bir sorundur (www.worldbank.org, 2002). Doğal olarak, “diğer kentliler”le aralarında önemli eşitsizlikler ve kopukluklar olan bir toplumsal kesimi anlatmak üzere kullanılan bir fenomendir.

Gelir, eğitim, sağlık, güvenlik ve yaşam kalitesindeki yetersizlikler sonucunda, kendine yetemeyen ve kentsel toplumsal yapıya yabancılaşan bir sınıf doğmaktadır. Bu durum, hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için geçerlidir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde durum çok daha trajik bir boyuttadır. Temel gereksinimlerini bile karşılamaktan yoksun sınıflar, her türlü sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel hastalığın kaynağı durumuna gelmektedirler. Küreselleşmenin kontrol edilemeyen negatif yanları da bu hastalıkları artırmakta, kamu hizmetlerinin bile artık yalnızca satın alma gücü olanlara sunulması gibi bir sapmaya gidilmektedir.

Türkiye’de de hem büyük kentlerde hem de diğer kentlerde kentsel yoksulluğun, kentsel kopmanın ve gettolaşmanın her örneğine rastlamak olanaklıdır. Oldukça sorunsuz görünen, sağlıklı kentleşmenin yaşandığı düşünülen kentlerde bile bu durumla karşılaşılabilir. Bu kentlerde bile birçok kimsenin, mesleksiz, sağlıksız, mutsuz, gergin ve tüm kentsel sosyal yapıdan kopuk olduğu gözlenebilmektedir. Konya, oldukça sağlıklı kentleşmesi olan ve gecekondusuz bir kent olarak bilinmektedir. Bu araştırmanın amacı da gerçekte ruhsatsız konuta hemen hiç rastlanmayan Konya’da, gecekondulu kesimin yaşam standartlarına sahip bir kentsel nüfusun, yoksulların ve tutunamayanların olup olmadığını ortaya koymak ve sorgulamaktır.

Türkiye’de İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerin %50’den fazlası varoşlarda/yoksulluk mekanlarında yaşamaktadır. Sağlıklı bir kentsel gelişme ve yapılaşmanın olmadığı Türkiye’de birçok il merke-

zinde temel altyapı sorunları bile aşılmış değildir. Kaldı ki, kentsel yoksulluğun ve doğurduğu parçalanmışlığın giderilmesi herşeyden önce bir sosyal planlama konusudur. Temel altyapı sorunları aşıldıktan sonra kentle bütünleşemeyenlerin kentsel toplumsal sistemle bütünleştirilerek, her alanda üretken, kendine yeten, dolayısıyla her türlü sosyal şiddet ve yıkımdan arınmış bir kimliğe büründürmeleri için katılımcı ve demokratik bir sosyal planlamanın kısa ve uzun dönemli olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

1. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk kavramı ile ilgili olarak seçilen yaşam standardına göre farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Örneğin, bir “mutlak yoksulluk” kavramı vardır ve buna göre hane halkı ya da bir kişinin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan en düşük tüketim düzeyidir” (Dumanlı, 1996: 6). Bu tanım, aynı zamanda yoksulluk sınırını da göstermektedir. Çünkü, tanım içerisinde kira, elektrik, giyim ve yakıt gibi zorunlu gereksinimler de vardır. Ancak, yoksulluk sınırı göreceli bir kavramdır ve kırdı ya da kentte yaşamaya göre değişebilmektedir. Bir de, yoksulluğu tanımlarken ekonomik boyutu ölçü almak, “yoksulluk” tanımını sınırlamayacak mıdır? Ağırlıklı yaklaşım ekonomik boyutun dikkate alınarak, yoksulluğun ölçülmesi ya da tanımlanmasıdır (Şenses, 2001: 62). Yine de, girişte sözü edilen sosyal ayrışma göz önüne alınacak olursa, ekonomik ölçütlere göre yapılacak bir tanımlama oldukça yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizliğe karşın, temel gereksinimler dikkate alınarak ekonomik ölçütler önemini korumakta, diğer gereksinimler ikincil önem kazanmaktadırlar.

Yoksulluğun ölçülmesinde “gıda-enerji alımı yöntemi” ve “temel gereksinimler maliyeti yöntemi” olarak iki farklı yöntem kullanılmaktadır. Her iki yöntemde de nüfusun temel gereksinimlerini karşılayabilmesi baz alınmaktadır. Bunlar günlük kalori gereksinimi ve temel gereksinimleri kapsayan bir sepetten oluşmaktadır (Dağdemir, 1999: 26). Kırsal alanlar için günlük kalori gereksinimi 2400, kentsel alanlar için 2100 olarak belirlenmiş ve bu yoksulluk çizgisi olarak kabul edilmiştir (Alagh’tan aktaran Şenses, 2001: 63).

Dünya Bankası’nın 2001 verilerine göre Hindistan’da nüfusun % 44.22’si ve Zambiya’da %72.6’sı ve Türkiye’de %2.4’ü günde bir doların altında bir gelire yaşamaya çalışmaktadır (Şenses, 2001: 119). Yine Dünya Bankası 2000 verilerine göre 2000 yılında dünyada nüfusun

%26'sı ve yaklaşık bir milyar iki yüz milyon kişi günde bir doların altında bir gelirle yaşamaktadır (Worldbank, 2002).

Son çözümlemede 1984'te Avrupa Birliği Bakanlar Kurulu'nun tanımladığı yoksulluk kavramına yer vermek doğru olacaktır (İnsel, 2001: 70): "Yoksullar (...) maddi, kültürel ve toplumsal kaynakların çok sınırlı olması nedeniyle, ikamet ettikleri üye ülkede asgari seviyede kabul edilebilir yaşam tarzından dışlanan kişilerdir." Yoksulluk, bu belirlemeye göre doğal bir ayıklanma süreci gibi "dışlanmış" bir kesimi oluşturmaktadır. Dünyanın neresinde olursa olsun bu gerçek değişmemektedir.

2. Dünyada Yoksulluk

Dünyada yoksulluğun boyutlarını bütünsel olarak görebilmek için gerek ulusal düzeyde gelir dağılımı araştırmalarını yürüten istatistik kuruluşlarının yaptıkları araştırmaların, gerekse uluslararası kuruluşların sonuçları son derece önem taşımaktadır. Ulusal düzeyde yapılan gelir dağılımı araştırmalarında kişilerin kendilerini ve ailelerini geçindirebilecek belirli bir minimum gelir esas alınmakta ve bu gelirin altında gelire sahip olan nüfus "yoksul" olarak adlandırılmaktadır. Ulusal düzeyde yapılan araştırmaların metodolojileri ve hesaplama yöntemleri birbirinden farklılıklar gösterdiğinden genel olarak ülkelerarası karşılaştırmalar yapmak doğru ve güvenilir değildir. Bununla birlikte tüm gelir dağılımı araştırmaları nihayetinde bir tahminden öteye anlam taşımadığından bu yapılan araştırmaların sonuçlarından yararlanmak pekala mümkündür. Uluslararası kuruluşların gelir yoksulluğu araştırmaları ise ulusal düzeyde yapılan araştırmalardan farklıdır. Dünyada halen gelir dağılımı konusunda düzenli ve kapsamlı gelir dağılımı istatistiklerini yapan kuruluşların başında Dünya Bankası gelmektedir. Dünya Bankası, günlük 1 \$ ya da 2 \$'ın altında bir gelirle yaşamını idame ettirmek zorunda olan nüfusu "yoksul" olarak adlandırılmaktadır. Şüphesiz, Dünya Bankası'nın bu metodolojisi de bazı iktisatçılar tarafından eleştirilmektedir. Şimdi bu kısa açıklamalardan sonra dünyada gelir yoksulluğunun boyutlarını mevcut istatistikler çerçevesinde ortaya koymaya çalışalım:

- Bangladeş'te günde 1 doların altında bir gelire sahip nüfus oranı % 30, günde 2 dolardan daha az bir gelire sahip nüfus oranı ise % 79'dur.

- Burkina Faso'da günde 1 dolardan daha az bir gelirle yaşamı-

nı idame ettiren nüfusun % 61 olduğu tahmin edilmektedir. Günde 2 dolardan daha az bir gelire sahip nüfus oranı ise % 86 olarak tahmin edilmiştir.

- Merkezi Afrika Cumhuriyeti'nde nüfusun % 66.6'sı günde 1 doların altında bir gelire yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu ülkede günde 2 doların altında bir gelire sahip nüfus oranı ise % 84 tür.

- Zambiya'da da gelir yoksulluğu oldukça yüksek boyutlardadır. Bu ülkede nüfusun % 72.6'sı 1 doların altında bir gelire sahip bulunmaktadır. Nüfusun % 91.7'si ise 2 doların altında bir gelire yaşamını idame ettirmektedir.

Ülkeler bütünüyle dikkate alındığında ve gelişmişlik düzeyleri karşılaştırıldığında yüksek, orta ve düşük gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Bugün Paris'li bir orta sınıf aile, Güneybatı Asya'nın kırsal kesiminde yaşayan bir aileye oranla yüz kat daha fazla kazanıyor, Filipinli bir çiftçi, New York'lu bir avukatın bir ayda kazandığına ancak iki yılda erişebiliyor ve Amerikalılar her yıl lokanta ve süpermarketlerde 30 milyar dolar harcıyorlarsa ki bu da Bangladeş'in GSMH'na eşitse, bu durum ortada oldukça büyük bir sorunun olduğuna işaretir (DPT, 2001:109).

Dünyada yoksulluğun Güney Asya ve Güney Sahra ülkelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Güney Sahra ülkeleri yoksulluk oranı açısından Güney Asya bölgesini de aşmakta ve yaklaşık her iki kişiden birinin yoksul sayıldığı bir görünüm sergilemektedir. Öte yandan yoksulların 1998 yılında yaklaşık %30'unun yaşadığı Doğu Asya ve Pasifik ile Latin Amerika ülkelerinde yoksulluk oranının yaklaşık %15 dolayında olduğu görülmektedir (Şenses,2001:115).

Genel eğilimler olarak, kırsal yoksulluk Asya'da kentsel yoksulluk ise, kentleşme düzeyinin şimdiden çok yüksek oranlara ulaşmış olmasının bir sonucu olarak Latin Amerika'da en yüksek boyutlara ulaşmıştır. Öte yandan, hızlı kentleşme sonucunda kentsel yoksulluk oranlarının yakın bir gelecekte Asya ve Afrika'da da önemli ölçüde artması beklenmektedir (Şenses, 2001:116).

3. Türkiye'de Yoksulluk

Türkiye'de yapılan araştırmalar yoksulluğun yaygın olduğunu göstermektedir. Yoksulluk sınırı 1\$ olarak kabul edilerek yapılan çalışmalarda Türkiye'de nüfusun %15'inin yoksul olduğu tespit edilmiştir

(DPT, 2001:141) Şayet günlük yoksulluk sınırı 1.5\$ olarak kabul edilirse yoksul kişi oranı %38'e çıkmaktadır.

Yoksulluğun nedenlerine inildiğinde ise çeşitli faktörler görülmektedir;

1. Gelir Dağılımı Bozukluğu: Yerleşim yerlerine göre Gini oranları değerlendirildiğinde oranın 1'e yaklaşması eşitsizliklerin artışı göstermekte, 0'a yaklaşması hali ise eşitsizliklerin azalmasını ve sıfır haline ulaştığında ise hiçbir eşitsizliğin kalmadığını veya bir başka deyişle tam eşitsizlik durumuna ulaşıldığı sonucu hipotetik olarak kabul edilmektedir. Gelir, mülkiyet vb. anlamında Gini oranları değerlendirildiğinde Türkiye 0.49 oranı ile ciddi boyutlarda eşitsizliklerin yaşandığı bir ülke olarak değerlendirilmelidir (DPT, 2001:139). Nüfusun ilk %20'lik dilimi milli gelirden %4.86 pay alırken son %20'lik kısmı milli gelirden %54.88 pay almaktadır.

2. Ücretlerin Düşüklüğü: Yapılan araştırmalarda gerek kamu gerekse özel sektörde ücretlerin yıllar itibarıyla reel olarak düşüş trendine girdiği görülmektedir. Kamu kesiminde 1991 yılında 100 olan reel ücret endeksi 1998 yılında 73.9'a düşmüştür. Özel kesimde ise 1991 yılında 100 olan reel ücret endeksi 81.8'e düşmüştür (DPT, 2001:143).

3. Bölgelerarası Farklılıklar: Türkiye'de coğrafi olarak dezavantajı, yatırım önceliklerine ilişkin politikadaki eksiklikler, kesintisiz enerji kaynağı, kalifiye işgücü vb. sanayinin yer seçiminin temel belirleyicilerinden pazara yakınlık veya güvenli ulaşılabilirlik gibi etmenlerin yanı sıra, yatırıma dönüşebilir sermayenin yetersiz birikimi tarihsel olarak bölgeler arasında dengesiz gelişme sorununu gündeme getirmiştir. Türkiye'de yoksulluğun en az yaşandığı bölge %4 ile Ege Bölgesi'dir. Ege Bölgesi'ni %7 ile Marmara Bölgesi, %11 ile Akdeniz, %12 ile İç Anadolu Bölgesi, %19 ile Karadeniz Bölgesi, %24 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi takip ederken %25 ile Doğu Anadolu Bölgesi Türkiye'nin en yoksul bölgesidir (DPT, 2001:140).

4. Kayıtdışı İstihdam: Türkiye'de hızlı nüfus artışı, göç ve kentleşme ile istihdam yapısı işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Kayıtlı sektörde iş bulamayan işgücü ise, kayıt dışı istihdama yönelmektedir. Bir anlamda işsizlik kayıt dışı istihdam arasında doğrudan bir ilişki vardır. İşsizlik arttıkça kayıt dışı istihdamın boyutları da genişlemektedir (Ekin, 2000:29). Türkiye'de tarım kesiminde istihdamın %89'u, madencilik kesiminde istihdamın %6'sı imalat sanayinde istihdamın %21'i, inşaat kesiminde istihdamın %51'i ve hizmetler sektöründe istihdamın %22'si kayıt

dışıdır. Kayıt dışı çalışma ise düşük ücret, sosyal güvenlikten yararlanamama ve netice olarak yoksulluğu getirmektedir (Lordoğlu, 1989:116).

5. Kentleşme ve İç Göç: Türkiye’de göç olgusunun ve beraberinde getirdiği kentleşmenin nedeni, tarımda, modern üretim tekniklerinin kullanılması, buna karşılık tarımda çalışmasına ihtiyaç duyulan insan gücü miktarının azalması, tarımsal verimliliğin yetersizliği ve toprakların miras yoluyla paylaşılmasıdır (Akad, 1982:135). Türkiye’de 1999 yılı verilerine göre kentli işsiz sayısı kırsal açık işsiz sayısının 3 katı kadardır. Ülkemizde kentleşme ekonomik büyüme ile birlikte yürümediğinden göç yoluyla kente gelenler işsiz kalmakta veya kayıt dışı sektörde çalışmaktadırlar (Özsoylu, 1994:20).

4. Kentsel Yoksulluk

Kentsel yoksulluk, bütün dünyada ve özellikle az gelişmiş ülkelerde çok önemli bir sorundur. Nedenleri arasında ilk başta ekonomik yetersizlikler gelmekte ve bunun da gerçek nedeni çoğu kez politik istikrarsızlıklar olmaktadır. Eğitim, sağlık, barınma, güvenlik, sosyal olanaklardan yararlanma gibi temel gereksinimlerin karşılanamaması kentsel yoksulluğu beslemektedir. Aşağıdaki tabloda konunun farklı boyutları nedenleriyle birlikte gösterilmektedir:

Tablo 1’den görüleceği üzere, kentsel yoksulluğun en önemli bileşenleri, işsizlik, gelir düzeyindeki düşüklük, yetersiz sağlık koşulları, barınma sorunları, sosyal bütünleşme ve suçluluk sorunları olarak görülmektedir.

Türkiye’de gecekondulu nüfus kentsel yoksulları temsil etmiş ve yapılan ilk görgül araştırmalarda da gecekondulu nüfus ve yaşama koşulları incelenmiştir (Bostanoğlu, 1992: 154-159). Türkiye’de 1950’li yıllara kadar, kentsel toplumsal yapı hemen hemen türdeş özellikler gösterirken, 1950’lerden 1980’lere kadar ölçsüz bir kentleşme yaşanmış ve kentin “onulmaz yoksulları” gecekondulular sahneye çıkmış ve çoğunlukla tutunamayanlar sınıfında kalmışlardır. Bu dönemden itibaren kentsel gelişme süreçleri kökten değişirken “nöbetleşe yoksulluk” (Pınarcıoğlu ve Işık, 2001: 36-37) dönemi de başlamıştır. Önce gecekonduluların bir biçimde bir yolunu bulup kurtulanlar, nöbeti yeni gelenlere ya da bir türlü kentte tutunamayanlara yerlerini devretmişlerdir.

4.1. Kentsel Yoksulluğun Gelişimi

Son dönem Osmanlı ile Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak

yaklaşık 1950'lere kadar ki süreçte İstanbul toplumunun sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıkları ile kentsel mekan doğu-batı temsiliyeti içindeki bir ikili çerçevede değerlendiriliyordu. Osmanlı-İslam gelenekleri ve değerlerinin yaşadığı Aksaray, Fatih, Eyüp gibi artık kenarlaşmış semtlerle batılı yaşam tarzının apartmanlarla simgeleştiği Beyoğlu, Nişantaşı ve Harbiye gibi modern semtler aynı zamanda yoksulluk ve zenginlik ayırımına da tekabül etmekteydi (Alada, 2002:244).

II. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan taşralı zengin tipinin üst sınıfa geçiş arayışı ile İstanbul'a gelmeleri neticesinde ortaya çıkan kentsel göç, savaş sonrasında da kırsal alandaki yoksul insanların gelişleriyle devam etmiştir. Bu ortaya çıkan göç, sanayinin gelişiminden daha hızlıdır ve sanayinin istihdam edemediği yoksul insanlar için farklı iş alanlarının devreye girmesine sebep olmuştur. 1950'li yıllarda üretimde hizmet sektörünün hızlı gelişimine paralel olarak "henüz" örgütlü sektörlerce kapsanmayan alanlarda hizmet sunmanın ve böylece kentsel ekonomik mekanda kalıcılık kazanmaya başlamanın kentin fiziksel mekânına yansması ise, kentlerin kenarlarına kurulan derme çatma barakaların mahalle statüsüne geçmeye başlaması, fabrikaların bu ucuz iş gücünden yararlanabilmek için yakınlarındaki boş alanlarda gecekondu mahalleleri oluşmasına "sıcak bakmalarına" yol açmıştır (Şenyapılı, 2000:164-165).

Böylece örgütlenmemiş yapı ve düşük gelir ile marjinal ya da enformel olarak tanımlanabilen iş olanaklarını kullanarak varolmaya çalışan yeni kentliler, en temel kentsel kamusal hizmetlerden yoksun, aile ve kısmen hemşehrilik dayanışması içinde bir biçimde varolabildikleri gecekonduyla barınma ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdir. Kültürel ve sınıfsal farklılığın mekandaki yansması olarak gecekondu mahalleleri insanları ancak politik bir güce eriştikten sonra kamusal hizmetleri elde etmişlerdir. 1970'li yılların sonlarına doğru gecekondu bölgelerinde yapılan alan çalışmalarının ortaya koyduğu ortak bir tespite göre, halkta gelecekte umut beklentisi yüksektir (Kıray, 1998:148-149).

1940'lı yıllarda başlayarak 1980'lere kadar yoğun biçimde yaşanan kente göç süreci sadece İstanbul için baktığımızda 1945'te toplam nüfus içinde İstanbul'un payı (1.078.399/18.790.174) %5.7 iken, 1980'de %10.5, 2000'de %15, 2010 yılında %19 olması beklenmektedir ve bunun ortaya koyduğu mekansal toplumsal eşitsiz-

lik durumu, kentin ekonomik devinim süreci içinde kendiliğinden ortaya çıkan yapısal özellikler olarak değerlendirilmiştir. İş dünyasının aşırı nüfus göçünden rahatsız olmadığı, gecekondulaşmayı pek dert etmediği, marjinal sektördeki gelişmeye “dinamizm” nitelmesi yaptığı bu dönemin kilit kavramı “iç pazara dönük büyüme” idi (Sönmez, 2001:86). Gecekondularda yaşayanlar politik güce kavuştukça yasallık kazandırılmış, ileriye dönük yasaklayıcı hukuki düzenlemelerle dönem dönem farklı yönetsel ve siyasal müdahalelere konu olmuştur.

1950’den günümüze geçen dönemde kentsel yoksulluk, toplumun istihdam olanakları açısından örgütsüz marjinal kesimleriyle (işin süreksizliği ve güvensiz oluşu dolayısıyla en düşük gelir getirisi olması itibariyle) gecekondu toplumunda örtüşmektedir. Kentlerde sosyo-kültürel özellikler açısından merkez-çevre ya da modern ve geleneksel ayrımında mekanlar yaratılmakla birlikte buralardaki yaşantı karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde eş zamanlı ve eş mekanlı olabilmektedirler (Tekeli, 1976:15).

Büyük kentlerdeki gecekondu toplumunun 1940’lı yıllardan bugüne geldiği çizgisinde ortaya çıkan temel bir özelliği, değişik sınıf öğelerini kucaklayan kültürel bir benzeşmeyi temsil ediyor olmalıdır. 1973’te yayınlanan gecekondu çalışmasında Mübeccel Kıray, nüfusun Ankara’da %61’i, İstanbul’da %45’i ve İzmir’de %43’ünün gecekondu oturduğunu ve gecekonduya yaşayanlar için klasik sınıf tanımlamalarından hiçbirisinin kullanılamayacağını açıklamaktadır (Kıray, 1998:91-99). Bugünün kentlerinde yaşanan yoksulluğun geçmiştekinden farklı olarak toplumun daha geniş bir kesimini etkisi altına alarak sürekli biçimde yaygınlaşan “yeni kentsel yoksulluk” olarak kavramsallaştırılması söz konusudur (Alada, 2002:246). Buraya kadar gelinen süreçte, 1980’li yıllarla birlikte sermayenin küreselleşmesine bağlı olarak bütün dünyada ulusal gündemlere, kamu sektörünü olabildiğince daraltıcı, yapısal uyarılma, liberalizasyon ve özelleştirme politikaları yerleşti. Küreselleşme eğilimlerinin sonucu ve bütünleyicisi olarak “yerel” ayrı ve yeni bir önem kazanırken, bu bağlamda kentin bizzat kendisi sermaye birikiminin ana unsuru oldu. Kentler özellikle üretim iletişim potansiyelleri, kimlikleri ve rekabet güçleri ile dünya sistemi içinde belirleyici aktörler olarak yer almaya başladılar. Bu yer alış biçimleri kentler arası hiyerarşik yapıyı oluşturdu (Alada, 2002:246).

Tablo 1: Kentsel Yoksulluk: Nedenleri ve Sonuçları

Yetersizlik	Nedenler	Siyasal İçerikli Nedenler	Diğer Etkiler
GELİR	* Temel mal ve hizmetleri alma gücünden yoksulluk * Geçici işler * Niteliksiz iş gücü	* Ekonomik krizler * Eğitim, sağlık, altyapı ve ulaşım gibi sosyal ve fiziksel altyapının yetersizliği	* Barınma sorunları * Temel kamusal hizmetlerin sağlanamamasından dolayı sağlıklı ortamlarda yaşama * Eğitimsizlik * Sosyal sermayenin bozulması, şiddet eğilimleri ve suçluluk
SAĞLIK	* Sağlıksız yaşam koşulları * Konut ve sanayinin iç içeliği * Sel ve heyelan tehlikesiyle karşı karşıya bulunma * Bulaşıcı hastalıklar * Güvensiz çalışma koşulları	* Çevre sağlığının ihmal edilmesi - katı atık ve su sorunlarının çözülmemesi * Yetersiz iş güvenliği * Sosyal güvenlik olanaklarındaki yetersizlik	* Eğitimsizlikten gelen sağlık sorunları * Geçim sıkıntısından ihmal edilen sağlık
EĞİTİM	* Okul sayısındaki yetersizlik * Okul masraflarının karşılanamaması	* Kamu kurumlarının yeterli altyapıyı sağlayamaması * Yeterli yatılı eğitim verilememesi * Eğitim kurumlarına ulaşım sorunları	* İş bulma sorunları * Okul çağındaki gençler için gerekli etkinliklerin sağlanamaması
GÜVENLİK	* Çoğunlukla imarsız konutlar sözcüğü olduğu için evler asgari konut standartlarından yoksundurlar. * Sosyal bölünme, şiddet ve suçluluk	* Arsa politikalarındaki yanlışlıklar. * Yasal düzenlemelerin ruhsatlı yapılar için oldukça maliyetli ve zor süreçlerden oluşması * Güvenlik ağlarının oluşturulamaması dolayısıyla mekansal kopuklukların oluşması	* Arsa düzenlemelerinin yetersiz olması sosyal kayıplara ve informal yapıların oluşmasına neden olmaktadır. * Güvenlik ve sağlık için artan maliyetler. * Sosyal soyutlanma ve ailenin zarar görmesi * Rüşvet ve diğer yolsuzlukların yaygınlaşması ve kentsel hizmetlerin eksikliği

Kaynak:

<http://www.worldbank.org/html/fpd/urban/poverty/defining.html>

#multidimensional (12.10.2002)

5. Sosyal Belediyecilik

Mahalli idareye sosyal alanlarda planlama ve düzenleme işlevi yükleyen, bu çerçevede kamu harcamalarını konut, sağlık, eğitim ve çevrenin korunması alanlarını kapsayacak şekilde sosyal amaca kanalize eden; işsiz ve kimsesizlere yardım yapılması, sosyal dayanışma ve entegrasyonun tesis edilmesi ile sosyo-kültürel faaliyet ve çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan altyapı yatırımlarının yapılması için bilinçli politikalar üretmesini öngören; bireyler ve toplumsal kesimler arasında zayıflayan sosyal güvenlik ve adalet mevhumunu güçlendirmeye yönelik olarak mahalli idarelere sosyalleştirme ve sosyal kontrol işlevleri yükleyen bir modeldir (Akdoğan, 2002)

Sosyalleştirme, sosyal kontrol ve rehabilitasyon: Sosyalleşme, toplumun bir parçası haline gelme; kişinin aile, okul, mesleki örgütler gibi içinde yer aldığı toplumsal kurumların ve genelde yaşadığı kültürel ortamın kendisinden beklediği şekilde davranmayı ve diğer bireylerle uyum içinde yaşamayı öğrenme sürecidir. Bireylerin devletin sosyalleştirme ağının dışında kalmaları birçok soruna sebep olabilmektedir. Belediyeler bu çerçevede bir nevi sosyal eğitim işlevi görebilirler. Zaten evinin bahçesinde hayvan besleyerek, yüksek sesle müzik dinleyerek veya etrafa hoş olmayan koku ve görüntü saçarak çevreyi rahatsız eden vatandaşlarla ilgilenme yetkisi cezai anlamda belediyelere aittir. Bu insanların toplum içinde nasıl davranmaları gerektiği konusunda da belediyelerin eğitici olmaları bu fonksiyonları tamamlayıcı mahiyettedir. Mahalli idareler toplumsal düzenin devamının sağlanmasına yönelik olarak bireye toplumsal beklentilere uygun davranış, kural ve değerler aşılama manasında sosyal kontrol mekanizması olarak işlev görebileceklerdir. Kıraathane toplantıları, halk meclisleri, esnaf gezileri, afişler ve mahalle kütüphaneleri aracılığıyla belediyeler halka daha yoğun olarak mesaj verebilmektedirler.

Mobilize etme, yönlendirme, kılavuzluk ve rehberlik etme: Toplumsal kesimlere yönelik olarak danışmanlık hizmeti verme, onları belli gün ve olaylarda yönlendirme, halka sorunlarını nasıl ve hangi kurumlarla çözebilecekleri konusunda yardımcı olma gibi işlevler belediyelere yürütülebilmektedir.

Yardım etme, gözetme: Mahalli idareler beldelerindeki fakir ve muhtaç vatandaşların bilgilerine kolaylıkla sahip olabilmekte, onların sosyo-ekonomik durumlarını izleyebilmekte, asgari yaşam sınırında olanlara gıda, kömür, ilaç, kırtasiye malzemesi, tekerlekli sandalye gibi

yardımlarda bulunabilmektedir. Kış gecelerinde ev ev gezerek, vatandaşın ne yediği, ne yaktığı, öğrenim durumunda olanların ne tür ihtiyaçları olduğu gibi konuları başkaca takip eden bir kurum ve mekanizma da mevcut yapı içinde geliştirilememiştir.

Yatırım: Mahalli idareler halkın geçim sıkıntısını gidermeye yönelik olarak köklü tedbirler alamamakla birlikte, kolaylaştırıcı bir takım hizmetlere yönelebilmektedirler. Tanzim satış mağazaları, ekmek fabrikaları, aşevleri, sığınma evleri, sağlık ocakları, mahalle kütüphaneleri bunlardan sadece bazılarıdır. Bu hizmetlere yönelik olarak mahalli idarelerin yatırımlara girişmeleri bir zorunluluk olarak görünmektedir (Akdoğan, 1999)

Sosyal Belediyecilik kapsamında yapılabilecek hizmetler çok genel olarak şöyle özetlenebilir:

* Kimsesizlerin, evsizlerin, sokak çocuklarının ve muhtaç kadınların barınma ihtiyaçlarını karşılamak.

* Öksüzlere çocuk yuvaları ve kreşler yapmak.

* Yaşlılara huzurevleri tesis etmek.

* Sağlık merkezleri, sağlık ocakları, gezici sağlık otobüsleri, öntanı merkezleri hizmete sokmak.

* Hastaneler civarında hasta yakınları için misafirhaneler oluşturmak.

* Kültür, sanat ve spor tesisleri açmak.

* Tiyatro, sinema, kütüphane ve kültür merkezlerini mahallelere kadar yaygınlaştırmak.

* Fakir, muhtaç ve yaşam mücadelesi veren kesimlere yönelik aş evleri ve imarethaneler kurmak.

* Özürlüler için ulaşım, eğitim ve sosyo-kültürel ortamlarda kolaylık sağlayıcı tedbirler almak.

* Beceri ve meslek edindirme kursları açmak.

* Park-bahçeler ve piknik alanlarını yaygınlaştırmak.

* Doğal dengeyi koruyan ve çevresel şartları düzenlenmiş ucuz konut alanları üretmek.

* İş kuracak kadın ve gençlere yönelik rehberlik yapmak, makine ve ekipman desteği sağlamak.

- * Tanzim satış mağazaları ve ekmek fabrikaları kurmak.
- * Gıda, kömür, ilaç, kırtasiye malzemesi yardımı yapmak.
- * Toplumsal gruplar, sivil toplum kuruluşları ve kitle örgütlerine rehberlik etmek, onlarla dayanışma ve yardımlaşmayı geliştirmek.
- * Gençlerin, engellilerin ve kadınların toplumsallaşmalarını sağlayacak merkezler açmak.

Sonuç

Yoksullukla mücadelede şüphesiz devlete önemli görevler düşmektedir. Ancak, tüm dünyada yoksullara direkt parasal yardımlarda bulunmayı öngören “sosyal yardım devleti” anlayışı artık önemini kaybetmiştir. Yoksulluğun ortadan kaldırılması için paternalizm çözüm değildir. Yoksulluk, ancak uzun vadede çözümlenebilecek bir sorun olarak düşünülmelidir. Bunun için de öncelikle piyasa ekonomisinin kurumsallaştırılması gereklidir. Piyasa ekonomisinin sonuçları her zaman adil bir gelir dağılımı anlamına gelmez. Bununla birlikte, sosyal yardım devleti ve paternalizm anlayışı dünyanın hiçbir yerinde yoksulluğa çözüm olmamış, aksine bireylerin daha tembel olmalarına ve iradi işsizliği benimsemelerine neden olmuştur. Yoksulluk sorununun ortadan kaldırılmasında ve azaltılmasında devlete düşen görevi iyi tanımlamak gerekir. Devlet, ekonomide mevcut birincil gelir dağılımını düzeltmek için aktif olarak piyasa ekonomisine müdahale etmeli midir? Gelir dağılımının düzeltilmesinde iradi iktisat politikaları uygulanmalı mıdır ve bu politikalar neler olmalıdır? İkincil gelir dağılımı politikalarının sınırları nelerdir? Kanaatimizce, tüm dünyada devletin değişen rolü ve görevleri karşısında gelir dağılımı ve yoksulluk sorunu ile mücadelede devletin rolünü yeniden tartışmak çok büyük önem taşımaktadır. Burada tekrarlamamız gereken önemli bir mesaj şudur: Devlet, bazı sorunların çözümü olduğu kadar, bazı sorunların da bizatihi kaynağıdır. Gelir dağılımı ve yoksulluk sorunu konusunda da bu geçerlidir. Devlet müdahaleleri kimi zaman mevcut gelir dağılımını ve yoksulluk sorununu daha da büyütebilir. Bu bakımdan gelir dağılımı ve yoksullukla mücadelede optimal politikaların neler olması gerektiği konusunda daha fazla tartışmamız ve müdahalenin kapsamı ve sınırları üzerinde uzlaşmamız gerekmektedir.

Devlet kentsel yoksulluğun nedenlerini iyi tahlil etmeli ve yoksul kesime yönelik kalkınma programlarını ortaya koymalıdır. Yerel

yönetimlerde yoksul kesimin kentle bütünleşmesini sağlayacak önlemleri almalıdır. O insanları kentle barıştırmalı onlara bir kentlilik bilinci kazandırmalıdır. Bu konuda sivil toplum örgütleriyle ortak projeler hazırlayarak gecekonduları sefalet yuvaları olmaktan çıkarmalıdır. Buralarda yaşayan halkın eğitim ve mesleki bilgi düzeyini yükseltecek kurslar açmalıdır. Alt yapı yatırımlarıyla sağlık ve çevre problemleri halledilmelidir. En önemlisi bütün kesimlerce benimsenecek bir kentlilik bilincinin oluşturulması kaçınılmazdır. Yoksulluğun kaynaklarından biri olan gelir dağılımı adaletsizliği giderilmeli kayıt dışı ekonomi ve faizden gelir elde eden kesimlere yönelik politikalar etkin bir şekilde uygulanarak gelir uçurumu kapatılmaya çalışılmalıdır.

Bütün bunların yanında yerelleşmeyle beraber ortaya çıkan bir kavram olan sosyal belediyeciliğinde gelişmesi yönündeki engelleri de devletin kaldırması gerekmektedir. Bunun için

* Sosyal belediyecilik kavramı altında belediyelere yüklenen görevleri etkin kılmak için sosyalleştirme ve sosyal kontrol işlevlerini ön plana çıkaran çalışmalar yapılmalıdır

* Sosyal belediyeciliğin temeli tüm vatandaşların topluma kazandırılması için toplumsallaştırma misyonunun geliştirilmesi lazımdır

* Özellikle kentlerde muhtaç ve yoksul kesimlere yardım sosyal belediyeciliğin temel amaçlarından biridir.

* Sosyal belediyeciliğin etkin olması için yerinden yönetime geçilmesi bu nedenle de belediyelerin güçlendirilmesi kaçınılmazdır

* Türkiye ortamında yerel yönetimlerin serbest piyasa ortamındaki hizmetlerden tamamen elini çekmesi inandırıcı olmayacağı gibi büyük tahriplere yol açabilir

* Belediye Kanunu'nda belediyelere yüklenen sosyal fonksiyonlar için gerekli kaynak tahsis edilmemekte, ulusal düzeydeki hizmetlerin izdüşümlerinin gerçekleştirilmesine ve politika belirlenmesine olanak sağlanmamaktadır.

* Sosyal belediyeciliğin etkinliği belediyelerin sınırları içindeki halkını her bakımdan iyi tanımaları gereklidir. Buda ancak yapılacak sosyal doku araştırmaları ile mümkündür.

Unutulmamalıdır ki kentlerde görülen yerel bazdaki sorunları yine en iyi çözecek yerel idarelerdir. Yerel idarelerinde sorunlara etkin çö-

zümleler üretebilmesi için mutlaka STK'larla ilişkiye girmesi lazımdır. Devlet, yerel idare ve STK işbirliği yerel bazdaki sorunların özellikle kentsel yoksulluğun çözümünde anahtardır.

Ocak 2007

Kaynaklar

- AKAD, İSMAIL. Endüstri Sosyolojisi, D.E.Üniv. İİBF Yayını, İzmir:1982.
- AKDOĞAN Yalçın (2002), "Ulusal soruna yerel çözüm: Sosyal Belediyecilik", Eminönü Bülteni, Şubat sayısı. İstanbul.
- AKDOĞAN Yalçın (1999), "Sosyal Belediyecilik", İstanbullu Dergisi, Mart sayısı. İstanbul.
- ALADA, Adalet B. Ve Diğ (2002). "Küreselleşme, Yoksulluk ve Şiddet Bağlamında Sokak Çocukları", Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, TODAİE Yayını No: 311, Ankara.
- BOSTANOĞLU, Özer (1992), "Birinci ve Üçüncü Dünyalarda Kentsel Yoksulluk Üzerine", Amed İdaresi Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 3, Eylül-1992, ss. 147-161
- DAĞDEMİR, Özcan (1999), "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994", H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1/1999
- DPT (2001)., Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu, Ankara.
- DUMANLI, Recep (1996), Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları, DPT Yayını, Ankara.
- EKİN, Nusret (2000), Türkiye'de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları, İTO Yayını, İstanbul.
- ERKAN, Hüsnü (2000), Bilgi Uyarlığı İçin Yeniden Yapılanma, İmge Kitabevi, Ankara.
- GÖKÇE, Orhan ve M. Akif ÇUKURÇAYIR (1999), "Cumhuriyetin 75. Yılında Konya'da Kentleşme ve Belediyecilik", Milli Mücadeleden Günümüze Konya (1915-1965), Cilt 1, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Konya.
- KELEŞ, Ruşen (2002), Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi Ankara.
- KIRAY, Mübeccel (1998). Kentleşme Yazıları, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- LORDOĞLU, Kuvvet (1989). Enformel ve Yabancı Kaçak İstihdam Üzerine Notlar, Petrol-İş Yayını, Ankara.
- ÖZSOYLU, Ahmet Fazıl (1994). "Kayıtdışı Ekonomiden Kim Kazanıyor? Kim Kaybediyor?", Ekonomik Forum Dergisi Şubat Sayısı, TOBB Yayını, Ankara.
- PINARCIOĞLU, Melih ve Oğuz Işık (2001), "Kent Yoksullarının Ağ İlişkileri: Sultanbeyli Örneği", Toplum ve Bilim, Sayı 89, Yaz- 2001, ss. 31-61
- ŞENSES, Fikret (2001), Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ŞENYAPILI, Tansu (2000), "Enformel Sektör", Yoksulluk, (Der. A.H.Akder ve M.Güvenç), TESEV Yayınları, İstanbul.
- SÖNMEZ, Mustafa (2001), "10 Boyutuyla 2000 İstanbul'u", İstanbul Dergisi, Sayı:36, İstanbul.
- Worldbank, "The Nature and Evolution of Poverty", <http://www.globalsolidarity.org/wdr2000-1/cha1.pdf>, (10.10.2002)
- <http://www.worldbank.org/html/fpd/urban/poverty/defining.html#multidimensional> (28.09.2002)
- TEKELİ, İlhan (1976), Gecekondu, Dolmuşlu, İşportalı Şehir, Cem Yayınları, İstanbul.

GLOBALLEŞME, METROPOLLEŞME VE İSTANBUL

Giriş

20. yūzyılın belirleyici özelliği sanayileŐme ve sanayileŐmenin sonucu olan kentleŐmedir. yine 21. Yūzyıla damgasını vuracak bŸyŸk kentler olacaktır. GŸnŸmŸzde bŸyŸk kentler Ÿzerine iki farklı dŸŐnce birbirleriyle ŸekiŐmektedir. Bu ŸekiŐen iki fikir bŸyŸk kentlerin gerŸekten gelecek yŸzyılda Ÿnemlerinin artacağına delildir. ŸŸnkŸ bir taraftan her yerde bŸyŸk kentlerin kriz iŸinde olduğundan bahsedilirken, diğer taraftan aynı kentlerin ulus devletinin ŸnŸne geŸen kentlerin dinamikleri ve krizleri arasındaki denge, bŸyŸk kent Ÿzerine sŸrdŸrŸlen iddianın ana teması olacaktır.

GŸnŸmŸzde bŸyŸk kent sŸreci ile ilgili tartiŐmalar daha Ÿok gelişmiş Ÿlkelerin metropollerini iŸermektedir. Oysa dikkat edilmesi gereken bir Ÿzellik bŸyŸk kentlerin coğrafi dağılımda meydana gelecek deđiŐmedir. 21. YŸzyıl başında nŸfusu 10 milyonu aŐacak 30 kadar bŸyŸk kentin Ÿođu gelişmekte olan Ÿlkelerde bulunacaktır. Bu da gelecekte sorunun ne kadar bŸyŸk olduğunu gŸstermektedir (Kaya, 1996: s.85).

I. Kavramsal ŸerŸeve

Globalleşme İngilizce “Globalization” ve Fransızca “Mondialisation” kelimelerine karşılık gelen bir TŸrkŸe kelimedir. Globalleşmenin teorisyenlerinden R. Robertson’a gŸre Globalleşme yeni bir olgu değildir. BaŐlangıĸ OrtaŸađın sonlarına kadar uzanmaktadır. Ona gŸre 1492 yılında bŸyŸk coğrafi keŐiflerin başlaması, Aristocu dŸnya merkezli evren modelinden KopernikŸi gŸneŐ merkezli evren modeline geŸilmesi, dŸnyanın ilk haritalarının oluşturulması ve dŸnyaya ilişkin ilk genellemelerin yapılması Globalleşmeyi baŐlatmıŐtır (Robertson, 1992: s.78).

Globalleşmenin ne olduğu veya ne olmadığı konusunda ortaya konan tanımlar ağırlıklı olarak politik ve ekonomik fikirlerden etkilenmektedir. Bu nedenle tanımı çok fazla yapılan ama ortak bir tanıma varılamayan bir kavramdır. Bu durum onun henüz sürecinin tamamlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Globalleşme konusunda önemli teorisyenlerden biri sayılan Giddens Globalleşmeyi “geç modern dönem koşullarının yaşandığı, uzak yerlerin birbirleri ile ilişkilendirildiği, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” olarak ele almaktadır (Giddens, 1994: s.62). Globalleşmenin üzerine ilk çalışmaları yapanlardan Robertson ise “farklı kültürlerin birbirlerine göre konumlarını dikkate alan bir süreç” olarak tanımlamıştır (Robertson, 1992: ss.27-31).

A. Globalleşmenin Kapsamına İlişkin Tartışmalar

Globalleşmenin olumlu olduğunu ileri sürenler, çağdaş toplumların dünya ölçeğinde karşılıklı bağımlılıklarının bulunduğunu belirtmektedir. Bu görüşe göre, ulus devletlerin kalkınma mücadelelerinde başarıya ulaşmaları ancak bir süreç olarak gelişen Globalleşmeye eklenmeleriyle mümkün olabilecektir. Globalleşmeyi savunanlar şu tespitleri ortaya koymaktadırlar (Villas, 1997: s.54);

1. Globalleşme yeni bir olgudur.
2. Globalleşme türdeş ve türdeşleştirici bir süreçtir.
3. Globalleşme evrenselleştirici ve refah sağlayıcıdır.
4. Globalleşme bugün için ekonomik ve sosyal alanda yaşansa da zamanla demokrasi alanında da yaşanacaktır.
5. Globalleşmede nihai amaç devletin kademeli olarak ortadan kalkmasının ya da eski önemini yitirmesinin sağlanmasıdır.

Globalleşme karşıtları ise Globalleşmenin varlığını inkar etmemekle birlikte ama mevcut yapılanması ile kapitalizmin yeni bir aşaması olarak görülmektedir (Şaylan, 1996: ss.21-31). Globalleşme kavramı ile gerçeğin üzerinin örtüldüğü, aslında Globalleşmenin imajinal görüntüsünün altında kapitalizm ve emperyalizm yattığını belirtmektedirler. Bunun da en temel kanıtının uluslar ötesi sermaye olduğunu, uluslar ötesi sermayenin çok uluslu şirketler aracılığıyla Globalleşmeyi gerçekleştirdiğini belirtmektedirler. Globalleşme karşıtları, bu yönelişin ardından kapitalist merkezin içine düştüğü ulusal ve küresel boyuttaki krizlerin yattığını belirtmektedirler. Ayrıca merkez ülkelerin emeğin serbest

dolaşımını sınırlarken, sermayenin sınır tanımaz yayılımı sonucunda tek dünya pazarına ulaşacakları ve böylece kendi krizlerini açacaklarını, ama çevre ülkelerin yeni bir emperyalist sömürüye maruz kalacaklarını belirtmektedir.

B. Globalleşme-Bölgeselleşme

Globalleşme ve bölgeselleşme bütünleşme özelliği taşır. Birbirini tamamladığı kadar ayrılan özellikleri de vardır. Globalleşme kavram olarak farklı anlamlar taşımakla birlikte bugün en az dört unsuru içermektedir. Bunlar;

1. Dünya politik haritasının değişmesi
2. 70'li yıllardan itibaren dünya finans pazarının hızla değişmesi, finansın globalleşmesi
3. Şirket aktivitelerinin globalleşmesi
4. Ekolojik dengelerin ulusal sınırlardan bağımsız tehdit altında olması ve bu dengenin korunması gereğinin uluslararası bir sorun haline gelmesidir.

Şüphesiz Pazar krizi, yeni enformasyon teknolojilerin ortaya çıkışı, finans pazarının globalleşmeye aktif katkısı olmuştur. Fakat esas itici güç, şirket içi ve şirketler arası yeni üretim biçimi olarak esnek üretimdir. Bu üretim biçimi gelişme halinde olup, dünya ölçeğinde sektör ve ülkeye göre değişen hızlarla yayılmaktadır.

Bölgeselleşme, globalleşmeye bir cevaptır. Bölgeselleşmede globalleşme gibi bir çok yeni sürecin sonucudur. ABD yanında Japonya bazı Avrupa ülkelerinin ekonomik güç olarak ortaya çıkışı, iki kutuplu dünyanın çöküşü gibi önemli olgular 80'li yılların ortasından itibaren bölgesel ekonomik gruplarının oluşmasını güçlendirmiştir. Bölgeselleşme aynı tarih, kültür hatta coğrafyayı paylaşmayan ülkelerin bütünleşmesi sürecini yaratabilir. Bazı konularda, harmanizasyon sağlar. Üye ülkelerin güvenilirliğini artırır ve yabancı sermayeyi çeker. Aslında globalleşme merkezkaç bölgeselleşme ise merkezci etkiler meydana getirir. İkinci globalleşme mikro ekonomik bölgeselleşme daha çok politik bir olaydır. Buna karşılık iki süreç birbirini yok etmez, aksine güçlendirir.

Aslında globalleşme gelişmekte olan ülkelerin üzerinde iki makro ekonomik etki meydana getirir;

1. Uluslararası düzeyde rekabet edebilen sanayi dallarından, toplam

üretim maliyeti içinde kalifiye olmayan işgücünün oranı azalmaktadır.

2. Üretici-tüketici, üretici -yan sanayi ve servisler arasındaki yakınlık gereksinimi gittikçe artmaktadır. Bu iki süreç gelişme rekabet ve esnek üretimi uluslararası düzeyde yaygınlaşması ile güçlenmiştir.

C. Metropoliten Alan

Metropoliten alan, merkezi ana şehir ve ona komşu yapılanmış alanlarda oturan 500 bin veya daha fazla sayıda sakinin oturduğu kentsel bir topluluktur. Aslında metropoliten alan kavramı iş ile ev arasındaki günlük gidiş-gelişlerin yoğunluğu itibariyle faaliyetleri merkez şehre bağımlı sayılan daha uzak mesafedeki toplulukları da kapsayabilir.

Aslında kent-insan ilişkileri yönünden ancak belli büyüklükteki topluluklarda giderilmesi mümkün bazı fizyolojik, psikolojik ve toplumsal gereksinimlerin belli sınırlar altına inmeyecek biçimde karşılandığı ve bölge, ülke ve uluslararası gereksinimler de göz önüne alınarak gerçekleştirilecek tarım dışı faaliyetlerle toplulukta yaşayanlara yetecek ölçüde iş ve kazanç olanağının sağlandığı ve tarımsal faaliyetlerin denetiminin yapıldığı fiziksel bir yerleşmedir. Metropol ise, bu faaliyetlerin daha da yoğunlaştığı denetleme kurumlarının ulaşım ve haberleşmeye bağlı olarak çok geniş ölçüde örgütlediği mekanlardır (Akçay, 1996: s.107).

II. Globalleşme ve “Metropol” İlişkisi

Globalleşme ve dolayısıyla neo-liberalizm ağırlıklı olarak 80’li yıllarda uygulamaya geçirilmiştir. Bir önceki dönemde, merkez ülkelerde yığılmış olan sermayenin dünya ölçeğinde hareket etmeye başlaması ve temel üretim birimlerinin, bazı mekanlarda yoğunlaşması yerine, dünya ölçeğinde uygun mekanlara doğru kaydırılması süreci, ortak cereyan etmeye başlamıştır. Böylece gelişmiş ülkelerin büyük kentlerinde yığılma göstermiş olan büyük sermaye, yeni gelişmelerin ışığında mikro ölçekten makro ölçeğe, sınırlı alandan küresel alana doğru harekete geçmiştir. Sermayenin bu yeni akışkanlığında ekonomik, sosyal ve siyasal boyutu ağırlıklı yer tutan küreselleşmeye bir de mekansal boyuttaki küreselleşme eklenmiştir.

Küresel sermayenin ve üretimin yeniden örgütlendiği bu süreçte, sahip oldukları ayrıcalıklarıyla bazı mekanlar diğer bazı mekanlara göre daha önemli hale gelmiştir. Bu ayrıcalıklı mekanlara yönelik ilk çalışmada J.Friedman ve G.Wolf konuyu “dünya sistem analizi” çerçevesin-

de ele almışlardır. Daha sonraki çalışmalarında Friedman, bu mekanlara “world city” yani dünya kenti adını vermiştir. Küresel kent kavramının ilk prototipi olan dünya kenti kavramı ile sermaye ve pazarın dünya ölçeğinde artan belirleyiciliğine bağlı olarak, kentsel formları etkileme düzeyleri ve kentler arasında oluştuğuna inanılan hiyerarşik ilişkiler araştırılmaktadır (Ercan, 1996: s.68).

Hızlı ulaşım, sanayinin kentten kopmasına aracı olurken, hızlı iletişiminin de servisler sektörünün bağımlılığını kaldıracağını savunan yaklaşımlar kentin gelecekte var olma nedenini sorgulamıştır. Oysa tam tersine finans ile faaliyetler ve özgün hizmetler büyük metropollerde toplanmaya devam etmektedir. Ekonomi uluslararası hale geldikçe merkezi fonksiyonlar yoğunlaşmaktadır. Bu süreç global kent kavramının ortaya çıkmasına ve yoğun olarak tartışılmaya açılmasına neden olmuştur. Kentlerin sahip olduğu üst düzey servisler sektörünün ağırlığı ve niteliği global kent statüsünün kazanmaları için esastır. Bu servisler dünya ölçeğinde hareketli sermayenin kontrol ve karar servisleri ile yine sermayeye hizmet götüren üst düzey servislerdir. Finans kurumları, bankalar, sigorta şirketleri vb. sözü geçen üst düzey servislerdir. Ayrıca bilişim sektörünün gelişme düzeyi önemli bir kriterdir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve kentin ait olduğu ulusun yabancı ülkelere yaptığı yatırımlarda göz önüne alınmıştır. Günümüzde globalleşme ve metropolleşmeyi en iyi yansıtan kentler New York, Londra, Tokyo kentleridir. Bir alt kademede Frankfurt, Zürih, Amsterdam, Chicago, Los Angeles, Sidney, Hong Kong stratejik kentler olarak tanımlanmıştır. Ayrıca gelişmekte olan ülke kentlerinden, Sao Paula ve Mexico iş ve finans merkezi olarak stratejik kentler arasında bulunmaktadır (Eraydın, 1996: ss.53-57).

Bu kentlerin küresel kent veya dünya kenti seçilmelerini sağlayıcı temel kriterler şunlardır;

1. Sermayenin ve üretimin kontrol edildiği merkezler olmaları (Friedman and Wolf, 1982: s.319).

2. Üretime ilişkin buluş ve teknolojilerin geliştirildiği merkezler olmaları (Fujita, 1991: s.174).

3. Bilgi akış sisteminde uzmanlaşmış organizasyonel yapıya sahip merkezler olmaları (Castells, 1989: s.339).

4. İmalat sektörünün önemli bir kısmının desantrilize edildiği, onun yerini dünya ölçeğinde iş yapan firmaların, dünya ekonomisine etki e-

den borsaların, haberleşme, emlak, pazarlama ve sigorta şirketlerinin aldığı merkezler olmaları.

5. Finans kurumlarının, uluslar arası organizasyonların, önemli üretim faaliyetlerinin ve çok uluslu şirketlerin yönetim birimlerinin yoğunlaştığı merkezler olmaları (Friedman, 1986: s.70).

6. Ulaşım açısından önemli üstünlüklere sahip merkezler olmaları (Friedman, 1986: s.70).

7. Bütünsel kapitalist güç ilişkilerinin ve buna bağlı olarak ekonomik, politik ve kültürel ilişkilerin kontrol edildiği merkezler olmalarıdır (Ercan, 1996: s.68).

Kent ekonomisindeki merkez rolünü servisler sektörünün gittikçe artan önemi ve yeni enformasyon teknolojileri sayesinde tekrar geri almış görünmektedir. Enformasyona dayalı yeni üretim süreci daha önceki aşamalarda olduğundan farklı bir merkezleşme oluşturmuştur. Kentin esas ile gücünü oluşturan zaman kullanımıdır. Günümüzde ekonomik hareketliliğin hızlanması ile zaman kullanımına verilen öncelik kenti güçlü kılmaktadır. Ayrıca kontrol faaliyetleri için üst düzey uzmanlaşmış servislere kısa zamanda erişmek esastır.

Enformasyon teknolojileri, faaliyetlerin yaygınlaşmasına ve benzeşmesine imkan vermektedir. Fakat bulunduğu yere erişim ve kullanımları birbirinden çok farklıdır. Üst düzey kullanıcılar iletişim ağlarının en güçlü ve en ileri düğümlerinde yoğunlaşmaktadır. Merkezlerde gerekli telekomünikasyon altyapısı gerçekleştirilse de bu altyapının gelişmesi ve iyileştirilmesi bu tip kullanımların yoğunluğuna bağlıdır. O halde üç olgunun birbirine bağımlılığı vardır.

1. Finans pazarının ve özgün faaliyetlerin gelişmesi

2. Uluslararası büyük şirketlerin büyük metropollerde yoğunlaşma eğilimi

3. Çok güçlü iletişim alt yapısının bu kentler de gelişmesi

Küreselleşme sonucu ortaya çıkan dünya kentleri planla kontrol edilmedikleri takdirde, bir takım sos yo-ekonomik ve mekansal sorunlara yol açabilmektedirler. Küresel kent (dünya kent) olmanın kente yönelik olumsuz sos yo-ekonomik etkileri şöyle sıralanabilir;

1. Küresel kentler rekabet açısından ucuz işgücü talep etmektedirler. Ucuz iş gücünü karşılamak için kentlere yönelik yoğun iç ve

dış göçler yaşanmaktadır.

2. Küresel kentlerde toplumsal kurumlar güç yitirmektedirler.

3. Küresel kentlerde sosyal haklarda azalmalar ortaya çıkmaktadır (Castells, 1989: s.339).

4. Küresel kent uzmanlaşmış imalat sektöründen yarı uzmanlaşmış servis hizmeti sektörüne kaymaktadır.

5. Küresel kentlerde ekonomiden ve yaşamdan kaynaklanan nedenlerle yeni iş biçimleri ortaya çıkmaktadır.

6. Bu kentlerde yaşama maliyeti (ev kirası, kamu hizmetlerden yararlanma vb) sürekli artmaktadır.

7. Sermayenin bu kentlerde yeniden yapılanması sosyal polarizasyona yol açmaktadır.

8. Bu kentlerde enformel sektörün gelişmesine paralel olarak artan oranda kadın ve çocuk emeğinden yararlanılmaktadır.

9. Bu kentlerde marjinal gruplardan başlayarak, alt ve üst sosyal kesimlerde etnik, kültürel ve cinselliklere dayalı kimlikler oluşmaktadır.

10. Kentsel yaşamın artan maliyeti karşısında yaşam kaliteleri bazı bölgelerde oldukça düşmekte ve kentin büyük bir kesiminde ayakta kalma mücadelesi kentsel şiddeti arttırmaktadır.

11. Kayıt dışı ekonomi giderek gelişmektedir.

Küresel kent (dünya kenti) olmanın kente yönelik olumsuz mekansal etkileri ise,

1. Kent kimliği üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır (kent silüeti bulunması vb)

2. Kentin doğal güzellikleri yok olma sürecine girmektedir.

3. Kentlerin kültürel çevreleri yoğun yapılaşma baskısı altında kalmaktadır.

4. Hizmetlerin fiyatlarının artmasına paralel olarak, hizmetlerden yararlananların oranı düşmektedir.

5. Bu kentlerde kamu mekanlarında hızlı bir azalma gözlenmektedir.

6. Mekanın yeniden yapılanması mekansal segregasyona yol açmaktadır. Kentin alt gelir grubu, kent merkezinden dışarıya doğru itilmektedir.

7. Küresel kentlerde konut fiyatları hızla artmakta, bu da insanları daha kötü şartlarda barınmaya itmektedir. Özellikle daha önce merkezde yaşayan alt gelir grupları, kent merkezine dönüş yapan üst gelir gruplarınca kent dışına itilmektedir. Dolayısıyla her yıl kent merkezi ile yaşanan konutlar arasındaki mesafe artmaktadır.

8. Yaşam güvencesi azaldığı kanısına kapılan üst gelir grupları güvenli mekana artan oranda ihtiyaç duymaktadır. Bu kesimin konutları yüksek duvarlı, kameralarla kontrol edilen ve özel koruma birimlerine sahip kalelere dönüşmektedir.

9. Küresel kentler neo-liberalizmin kalelerine dönüşerek küreselleşmenin laboratuvarları halini almaktadırlar. Bu kentlerde denemeleri yapılan uygulamalar diğer ülkelere ihraç edilmektedir.

III. İstanbul Metropolünün Küresel Kent Olma Potansiyeli

İstanbul globalleşme sürecinde bir global kent olabilir mi? Bu sorunun cevabını verebilmek için İstanbul'un artılarını ve eksilerini tespit etmek gerekir. Aslında "İstanbul" un bir global kent olmak için gerekli maddi koşulları vardır. Şehir olarak fırsatı yakalamak için inisiyatif göstermesi gerekmektedir" (Keyder, 1992: ss.81-85).

Günümüzde İstanbul'un kendine özgü topografik ve coğrafi yapısı, ekonomik gücü ve geniş etki alanı ile çevre il ve bölgeleri etkileme özelliği dolayısıyla 3030 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Yasası'nın getirdiği merkeziyetçi yönetim yapısına uymamaktadır. Bugün bu yasa uluslararası alanda bir metropol olmaya aday bir kente dar etmesi ve metropol kavramıyla bağdaşmayan ilçe yönetimine dayalı küçük alt belediyeler oluşturması da İstanbul'u olumsuz etkilemiştir. Artık İstanbul özel bir yasa ile yapısına uygun bir yerel yönetime kavuşturulmalıdır. Bunun için planlama öncelikli ve planlama yönetim bütünlüğünü sağlayacak bir model geliştirilmesi gerekmektedir.

İstanbul'un Artıları

1. Geçmişteki kozmopolit kentli nüfus yapısı.
2. Dünyanın sayılı güzel kentlerinden biri dünyanın en iyi iklim kuşağı.
3. Estetik ve renkli doğal konum

4. yıllık tarih, 1530 yıllık başkent ve çok büyük değere sahip tarihsel doku.

5. Gelişmiş bir turizm ve ticaret sektörü.

6. Özel sektör ağırlıklı kurumsallaşmış iş hayatı.

7. Bu iş hayatının yerleşmiş kültürü ve kurumları.

8. Oturmuş, yerleşik eğitim kurumları ve 100 yılın üzerinde geleneği olan eğitim birikimi.

9. Bu kurumların şekillendirdiği, ülkenin en iyi yetişmiş insan gücü.

10. Birikim sonucu ortaya çıkmış bir yaşam biçimi şehir kültürü ve geniş dünya görüşü

11. Ülkenin en yüksek gelir düzeyi.

İstanbul'un Eksileri

1. Mevcut kozmopolit (Şehir-kır) ikili nüfus yapısı ve aşırı nüfus artışı.

2. Sanayi yoğunluğu ve kirlenmesi.

3. Ulaşım sorunu.

4. Anadolu yakasındaki modern fiziki doku ile Avrupa yakasındaki eski dokuyu. birleştirmeye çalışma hatasından doğan ulaşım güçlükleri

5. Boğaz geçişlerinin karayolu ulaşımına yüklediği ilave yükler.

6. Eski dokuda yer üstünün yer altına tercihi .

7. Ekonomik faaliyetlerde Avrupa yakasının tercihi.

8. Su, kanalizasyon, arıtma, ısıtma, haberleşme kesiklikleri, hava, toprak, su ve deniz kirlenmesi.

9. Plansız yerleşmeler, kötü ve illegal arazi kullanımının yasadışı rant paylaşımı.

10. Uluslararası kalitede iş ve ticaret tesislerinin eksikliği.

11. Örgütle suçluluğun artışı.

12. Ekonomik yaşam koşulları.

13. Yönetim yetersizliği.

Sonuç

Bugün İstanbul artı ve eksilerine rağmen, yüzölçümü itibariyle olmasa bile, nüfus yoğunluğu ve ulaşım güçlükleri itibariyle yönetilmesi zor bir hale gelmiştir. Günümüzde İstanbul'un ilçeler itibariyle bölünmüş ve parçalanmış bir yapısı vardır. Bu da İstanbul'da siyasi ve idari bütünlüğü sağlamayı güç bir hale getirmektedir. İstanbul için doğal bölünmeyi esas alan insan yapısı bölünmeyi en aza indiren ve her bölümün kendi içindeki bütünlüğünü koruyan bir yerel yönetim modeli geliştirilmesi şarttır. Bugün ilin bütün halinde ve koordinasyonunu sağlayacak bir il idaresi gereklidir.

Ayrıca İstanbul dünya ekonomisinde stratejik bir noktaya gelebilmesi için sadece insan pazarını geliştirerek ve kurumlaştırarak yararlanabilir. Çünkü finans kapitalin gelişmekte olan ülke metropollerine yönelme eğilimi vardır. Bundan başka İstanbul'un Dünya ölçeğinde hareketli sermayeyi çekmesi olası görülmektedir. Bu sebeple İstanbul esnek üretime geçilebildiği ölçüde yakınlık kriterine cevap veren konum nedeniyle Avrupa kentleri İstanbul'un rakipleridir. Esnek üretim modelinin özelliği gereği küçük ve orta ölçekli tesislerin önemi daha da artacaktır.

Globalleşme ve bölgeselleşmenin bugün için de bulunduğu süreçler İstanbul'un küresel değil bölgesel ölçekte stratejik bir kent olma imkanlarının aranması halinde dış dinamiklerle de destekleneceğini göstermektedir. İstanbul'un Avrupa kentler ağı ile bütünleşmesi üst düzey servisler aracılığı ile gerçekleştirilirken, bu servislerin oluşumunun dış dinamiklere bağlı olması önemli bir mevzudur. Bugün İstanbul ulusal ekonominin yapısına bağlı olarak sanayi kentinden, servisler ve uluslararası ticaret kentine dönüşümü henüz başlamış bir kent özelliğini taşımaktadır. İç dinamiklerin bu dönüşümü yeterince hızlandırması zordur. Dış dinamiklere bağlı gelişme kentin mevcut ikili yapısını değiştirecek aksine güçlendirecektir. Kaldı ki ikili yapı bugün global kent veya stratejik kent statüsü kazanmış gelişmiş kentlerde de ortaya çıkmaya başlanmıştır.

Görüldüğü gibi, İstanbul'un ileriye dönük yapılanmasında stratejik bir planlama anlayışıyla yaklaşmak kentin içinde yer aldığı dış çevrenin içerdiği fırsat ve engellerin ortaya konmasını ve bunlardan hareketle gelişme stratejileri saptamayı gerektireceğinden, böyle bir planlama kaçınılmaz olarak yukarıda sözü edilen ikilemeyle ilgili bir siyasal seçme yapma sorununu da beraberinde getirecektir. Dünyada ki global gelişmelere bağlı olarak böyle bir seçme yapmakla karşı karşıya olunduğunun al-

gılanması ve yapılacak seçimin yönü, İstanbul'u küresel bir kent yapmaya dönük stratejik bir planlamanın çıkış noktası olacaktır.

Bugün, İstanbul'un gelişmesini bütün boyutlarıyla ele alarak yönlendirecek ve onu uluslararası arenada küresel bir kent olma yönünde yarıştıracak böyle bir planlamaya geçme yönünde bir siyasal seçme ortaya çıksa dahi, yerel kapasitenin yani yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gereklidir.

Mart 2007

Kaynaklar

AKÇAY, R., "Türkiye'de Mevcut Yönetimsel ve Planlama Sistemi ve İstanbul'un Metropolitan Bölge Olarak Değerlendirilmesi", Habitata Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul:1996, s.107.

CANATAN, K., Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme, İz Yayıncılık, İstanbul:1995.

CASTELLS, M., The Information City, Basil Blackwell, Oxford:1989.

ERAYDIN, A., "Mekan Organizasyonuna İlişkin Değişen Paradigmalar", Toplum ve Bilim, Sayı:64-65, Birikim Yayınları, İstanbul:1996, ss.53-57.

ERCAN, F., "Dünya Kentleri ve Uluslar arası Kentler: İstanbul", Toplum ve Bilim, Sayı:71, İstanbul:1996, s.68.

ERKEN, H., Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, İş Bankası Yayınları, İstanbul:1994.

FRIEDMAN, J., "The World Hypothesis", Development and Change, Vol:17, 1986, s.70.

FRIEDMAN, J. AND WOLF, G., "World City Formation", International Journal for Urban and Regional Research, Vol:6, No:3, 1982, s.319.

FUJITA, K., "a World City and Flexible Specialization: Restructuring of Tokyo Metropolis", International Journal for Urban and Regional Research, Vol:15, No:5, 1991, s.174.

GIDDENS, A., The Transformation of Intimacy, Basil Blackwell, Oxford:1994.

KAYA, G., "Dış Dinamikler ve İstanbul'un Yapısal Değişimi", Habitata Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu, İTÜ, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, İstanbul:1996, s.85.

KEYDER, Ç., "İstanbul'u Nasıl Satmalı", İstanbul Dergisi, Sayı:3, İstanbul:1992, ss.81-85.

KUMAR, K., The rise of Modern Society: Aspects of the social and Political Development of the West, Backwell, Oxford:1988.

KURTULMUŞ, N., Sanayi Ötesi Dönüşüm, İz Yayıncılık, İstanbul:1996.

MULGAN, G., "The Changing Shape of the City", New Times:the changing face of the politics in the 1990s, Lawrence and Wishard, London:1992, s.266.

PARLAK, Z., "Tarihsel Süreç İçinde Kentsel Dönüşüm", Kent Yönetimi İnsan ve Çevre Sorunları Sempozyumu'99, Cilt:1 Kent ve İnsan, 17-19 Şubat 1999, İstanbul Büyükşehir Yayınları, İstanbul:1999, ss.69-79.

ROBERTSON, R., Globalization: Social Theory and Global Culture, Sage Publications, Londra:1992.

ŞAYLAN, G., "Globalleşme Üzerine Söyleşi", Ulusal, Sayı:2, Ankara:1996, ss.21-31.

VİLLAS, M.C., "Küreselleşmeye Dair Altı Yanlış Görüş", Özgür Üniversite Forumu, Cilt:1, Sayı:1, İstanbul:1997, s.54.

KENT KİMLİĞİ, KENT KÜLTÜRÜ

Giriş

Kentler ortaya çıktıkları ilk günden bugüne sürekli bir değişim içinde olan mekânlardır. Buldukları dönemin siyasal, ekonomik ve sosyal yapısı bu değişim sürecinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu alanlarda tanık olunan olaylar dolaylı ve dolaysız olarak kentsel yönetim tarzını, kentsel mekânın kullanım biçimini, kentteki kişilerin birbirleriyle ilişkilerini etkilemektedir.¹

Kentlerin insanların toplumsal yaşamı üzerindeki etkileri son derece önemlidir. Sokaklar, meydanlar, parklar, açık alanlar kentlinin toplanacağı, birbirleriyle karşılaşacağı kaynaşacağı, bireysel ve birlikte kendini ifade edecekleri, kenti kültürü yaratacakları özgürlük ve toplumsal-davranışsal uzlaşma alanlarıdır. Kent mekânları ve bu mekânlara yüklenen anlamlar toplum ve bireyler arasındaki iletişimin en önemli unsurlarıdır. Çağdaş dünyanın “kent” denebilme derecesi, kentlerde yaşayan toplam nüfusun oranı ile ölçülmektedir. Bu anlayışta son yıllarda kentli kültürü, kentsel tasarımın giderek daha önem kazanan ve üzerinde durulan bir alanı haline gelmiştir. Çevre ve insan etkileşimi, bu anlamda toplum, mekân ve davranış ilişkileri, bireylerin ve toplumun kendi yaşam koşullarını belirlemesine imkân verir.²

Kimlik doğadaki herhangi bir canlıyı veya objeyi başka canlı veya objelerden ayıran, öncelikle onu görsel, işitsel vb. diğer duyuyla algılanan, kendine özgü olma durumudur. Kimlik kültürel ve sosyal bir olgudur. Bir kimlik ögesi olan kültür, toplumun geleneğini, göreneğini, yaşama biçimini, adetlerini, alışkanlıklarını kapsayan bir kavram olduğu için kültür ve kimlik arasındaki ilişkinin vurgulanması önem taşı-

1 Elif Karakurt, Küreselleşme ve Küresel Yerel Süreçler Etkileşiminde Üst Gelir Grubu Konut Örneği, Kentsel Ekonomik Araştırmalar sempozyumu, cilt: 2, s.322

2 M.Ebru Erdönmez, Altan Akı, Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri, MM Garon YÜ Mim Fakültesi E-dergisi, cilt 1, Sayı 1, 2005, s.68.

maktadır. Bir toplumun kültür düzeyinin seviyesi, toplumu oluşturan bireylerin yarattığı çevrenin kimliğini belirlemede ve yönlendirmede etkin olarak görev yapmaktadır.³

1. Kentsel Kimlik Kavramı

Kent teknik, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel birçok konuların birlikte söz konusu olduğu bir mekân, bir yerleşmedir. Bu yerleşmeler çeşitli kültür ve sosyal yapılardan oluşması nedeniyle farklılıklar gösterirler. Kentlerin farklı karakterleri kent kimliği, kent profili ve kent imgesi kavramlarıyla açıklanmaktadır. Kent kimliği uzun bir zaman dilimi içinde biçimlenir. Kentin coğrafi içeriği, kültürel düzeyi, mimarisi, yerel gelenekleri, yaşam biçimi, niteliklerin karışımı olarak kente biçim verir. Kentin profilini doğal profili, sosyo-ekonomik profili ve insan eliyle yapılmış mekânın profili ile bir bütünleşmenin değerlendirilmesi oluşturur.⁴ Kentsel kimlik bir kentin, çevrenin, doğal ve yapay elemanları ve sosyo-kültürel özellikleri ile tanımlanır. Kentsel kimlik oluşum süreci, açılımları ile birlikte Şekil 1’de ifade edilmiştir.⁵

Çevre ve içinde yer alan yaşam biçimi ile bir bütün oluşturarak toplumsal olarak yeniden üretilen, sürekli değişim ve gelişim halinde olan toplumsal ilişkiler, kent kimliğinin yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. Toplumsal deneyimler, görüşler, inançlar, davranışlar toplumun sosyo-kültürel yapısını oluşturur. Kişinin toplumsal davranışlarını yönlendiren bu öğeler kentsel kimliğin oluşmasında da etkin rol oynar. Kenti geçmişten geleceğe bir süreklilik içinde algılamak ve kavramak gerekir. Doğal çevreden kaynaklanan kimlik elemanları kentin doğal çevre verileri ile ilgilidir. Doğal çevre verilerini topografik durum, iklim koşulları, su ögesi, bitki örtüsü, jeolojik durum ve genel konum oluşturur. Bu faktörlerin farklılığı, kentleri birbirinden ayırır, tanımlar, özgün kılar ve kente kimlik verir. Kent kimliği kavramı çerçevesinde ele alınan kentin sahip olduğu doğal çevre verilerinin iyi analiz edilmiş olması, korunması, iyileştirilmesi ve vurgulanması, kentin olumlu kimliğinin korunması ve güçlendirilmesi anlamına gelir ve kentsel algılama daha olumlu olarak sağlanır.

Beşeri çevreden kaynaklanan kimlik elemanları birey ve toplumdur. Bireyin kimliği yaşadığı çevre içinde olgunlaşır. Bireyin kendi geçmi-

3 Ş. Gülin Beyhan, S. Mete Ünügür, Çağdaş gereksinimler bağlamında sürdürülebilir turizm ve kimlik modeli, İTÜ Dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım, Cilt:4, Sayı:2, 2005, s.81.

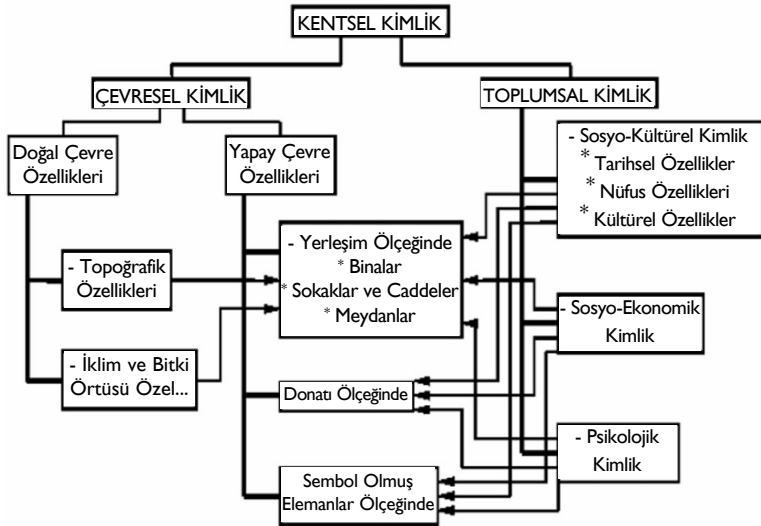
4 A. Buket Önem, İsmail Kılıçaslan, Haliç bölgesinde çevre algılama ve kentsel Kimlik, İTÜ Dergisi mimarlık, planlama ve tasarım, Cilt:4, Sayı:1, Mart 2005, s.116

5 a.g.m., Ş. Gülin Beyhan, S. Mete Ünügür, s.81

şile ilgili bilinçli- bilinçsiz tüm algıları, bilgileri, birikim ve deneyimleri, düşünceleri, davranışları, gelecek ile ilgili beklenti ve tahminleri, gereksinim ve istekleri ayrıca içinde yaşadığı topluluğun adet, gelenek, inanç ve beklentileri kimliğini biçimlendirir. Bireysel kimlik grup ve toplum kimliğini oluşturur. Bunlara bağlı olarak, beşeri çevreden kaynaklanan kimlik elemanları, demografik yapı (nüfus büyüklüğü, yapısı, yoğunluğu, yaş grupları...), kurumsal yapı (politik, yönetsel, hukuksal, ekonomik...) ve kültürel yapıya yönelik alt elemanlardan oluşur. Kent kimliğini oluşturan öğelerin belirlenebilmesi için öncelikle çevrenin doğru bir şekilde algılanması ve tanımlanması gerekir.

Kentlilik bilincinin gelişmesi için ortak bir kentte yaşamak yeterli bir özellik değildir. Bir kentte yaşayan insanların yaşadıkları kente karşı ait olma duygusu taşımaları ise o kenti korumaları, geliştirmeleri, kentin imarı ve yönetimine katılmalarıyla mümkün olabilmektedir. İnsanlar kendilerinin içinde oldukları olguları daha kolay sahiplenmektedirler. Kentlilerin kentine sahip çıkabilmeleri için kenti algılamalarının doğru olması gerekmektedir. Başka bir ifade ile kentlilik bilinci, kente yaşayanların var olan değişik kimliklerinin yanı sıra bir de içinde yaşadıkları kente özdeşleşebilen bir kimliğe sahip olmalarıdır.⁶

Şekil.1*

6 a.g.e., Kaya, s.162

* "Çağdaş gereksinimler bağlamında sürdürülebilir turizm ve kimlik modeli" adlı makaleden alınmıştır.

Kent imgeleri, toplumsallaşma sürecinde önemli bir rol oynarlar. Bu imgelerin, üzerinde düşünülmeden kabul edilen varlığı, az çok istikrarlı bir günlük ilişki ağı içinde, öğrenilen toplumsal norm ve rollerin devamını sağlar. Aslında, anlamlı bir çevre, büyük ölçüde bireyin toplumsal kimliğiyle örtüşür. Bireyin toplumsal kimliği, toplum ve mekâna uyum yeteneği sayesinde çevreye aşına olma ve emniyet duygusunu getirir.⁷

2. Kent Kültürü ve Kültürel Sürdürülebilirlik

Kentler sadece insanların bir arada yaşadığı fiziksel mekânlar değildir. Günlük hayatlarındaki davranış kalıpları, düşünce biçimleri, politik tercihleri, sosyal ilişkileri gibi kente özgü sosyal, siyasal ve kültürel özellikler olduğu gibi, fiziksel yapı da mimarisiyle, estetiğiyle kente özgü hız ve ölçüğü ile ayrı özellik taşır.

Kentler, büyük bir toplumun ayrılmaz parçasıdır. Bir toplumda kentlerin sayısı, yayılımı ve işlevleri, kültürünün karmaşıklığına ve kültürel değişikliklerden etkilenme derecesine göre farklılık gösterir. Kentin gördüğü işlevlerin, bir ölçüde kültürünün yapısına, karmaşıklığına ve bu yüzden de içinde bulunulan tarihsel döneme göre değiştiği biliniyor. Bu değişim, kentin, temel olarak bir yerleşim yerinden bir atölyeye dönüşmesini de içerir.⁸

Yaşayan bir organizma olan kentlerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için kentlere özgü niteliklerin, devamlı olması gerekmektedir. Tarihsel gelişim sürecinde kentler artık geliştikleri bölgelerin kültür sanat merkezleri olma işlevini de yerine getirip öncesinden aldıkları kültürel mirasın bir sonraki kuşaklara üzerine yeni eklentiler/katmanlar koyarak aktarıldığı mekânlara dönüşmüşlerdir. Tarihsel süreç içerisinde kentler, toplumların kültürlerini yansıtan mekânlar olmuşlardır. Kentlerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için, kenti oluşturan toplumların kültürel etkileşim içerisinde olmaları şarttır.

Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır. Kültür belli bir toplumun kendisi, bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir. “Kültür tarihidir ve süreklidir. Eğer kültür bir kuşaktan diğerine geçiyorsa yani süreklilyse onun her kültürde nedenleri ve sonuçları vardır. Kül-

7 Ulrich Mai, Doğu Alman Kentlerinde Kültür Şoku ve Kimlik Bunalımı, Mekân, Kültür, İktidar- Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler, der: Ayşe Öncü-Petra Weyland, İstanbul, İletişim yayınları 2005, s.107.

8 Paul K. Hatt, Albert J.Reiss,Jr, Kentsel Yerleşimlerin Tarihi, 20.Yüzyıl Kenti, der:Bülent Duru, Ayten Alkan, Ankara, İmge Kitabevi,2002,s.30.

türün sürekliliğini gelenekler ve görenekler sağlar. Her kültürün başlangıcına uzanan bir geçmişi vardır.”Aslında kültürel sürdürülebilirlik olarak tanımlayabileceğimiz eylem süreci doğası gereği kaçınılmazdır.

Sürdürülebilirliği gelecek kuşaklara, ne tür bir dünyada yaşamak isteyeceklerine karar verebilecek durumda oldukları bir dünya bırakarak, günün gereksinimlerini, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarını azaltmadan karşılama biçimi olarak tanımlayabiliriz.

Her kuşağın bir önceki dönemden edindiği kültürel değer ve göstergeleri, diğer kültürlerle etkileşime girerek, onlara yenilerini ekleyerek yeni kuşaklara aktarmak görev ve sorumluluğu vardır. Bu kültürel sürekliliktir. Günümüzde çevre ve enerji kaynaklarının sürdürülebilirliğinde olduğu kadar – hatta belki de daha çok tehlikede olan-kültürel sürdürülebilirlik de önemlidir. Özellikle Anadolu topraklarının kültürel birikimi ve uygarlık tarihi bu tarihsel mirasın üzerinde oturan bizlerin omuzlarındaki bir görev olarak algılanmalıdır. Kültürel süreklilik ve kentsel planlama bir bilgi süreci ya da fiziki düzenlemeden çok bir ilke ve bakış açısıdır.⁹

Hızlı ve çarpık kentleşme Türkiye toplumunda bir dizi sosyal ve kültürel soruna sebep olmaktadır. Kentleşmenin kültürel boyutunun ihmal edilmesi ve sosyal anlamda kentleşmenin gerçekleştirilememesi kültürel çarpıklığa, boşluğa veya bunalıma sebep olmaktadır. Kırsal alanlardan büyük kentlere göçen milyonlarca kişi için, kırsal kültür işlevini kaybetmektedir. Ancak bu kişiler kentsel kültürü de yeterince benimsememektedir. Ortaya çıkan bu “kültür boşluğu”, hızla oluşan bir “küralsızlık” doğurmakta, toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamımızda ortaya çıkan “anarşi”nin temeli olabilmektedir.¹⁰

3. Kentte Tutunma Çabaları; Hemşehri Dernekleri

Son dönemde, metropol kentlerde göç edenlerin yaşadıkları kültürel şoku aşabilmek ve kentte tutunabilmek için çeşitli çözümler ürettiklerine şahit oluyoruz. Bunun en somut örneğini hemşehri dernekleri adı altında yapılan organizasyonlarda görüyoruz. Kentte gelenler iş, konut bulabilmek, ekonomik, sosyal sorunlarını azaltmak ve kültürel kimlikleri

⁹ <http://www.kentli.org/makale/kultur>

¹⁰ a.g.m., Kaya, s.43.

korumak için bir araya gelerek, dernek ya da vakıf örgütlerin çatısı altında hemşehri dayanışmasını sergiledikleri artan düzeyde gelişmektedir.

Hemşehrilik ilişkileri bütünsel kent ilişkileri içerisinde cemaat ilişkilerini ve cemaate aidiyeti betimlemektedir. Hemşehrilik dernekleri, yalnızca bir örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkmamakta, kentsel ilişkiler bütününe içinde yer alan ve devamlılığı bu ilişkiler tarafından da belirlenen cemaat çevreleri olmaktadır.

Kente göç edenlerin kentin değişik yerlerinde yaşayan hemşehrileriyle ortak bir mekânda bir araya gelerek birçok paylaşımın yanı sıra, kentin yarışmacı ortamına karşı bir dayanışma ağı oluşturmalarında hemşehrilik dernekleri önemli olmaktadır. Yine bu derneklerde patronaj ilişkilerine benzer ilişkiler de kurulmaktadır. Diğer bir deyişle hemşehrilik dernekleri, kentlerde birer baskı grubu haline gelebilen hemşehri gruplarının mekânı olmaktadır.

Hemşehri dernekleri diğer derneklerden farklı bir nitelik taşır. Hüseyin Bal'ın Antalya il merkezinde varolan hermşehri dernekleri üzerinde 1996 yılında yaptığı saha çalışmasının ürünü olan bildirisi "Kentsel toplumda Anomi-Yabancılaşma Olgusu Kente Göç Edenlerin Alternatif Çözümü: Hemşehri Birlikleri" başlığını taşımaktadır. Bal' a göre; Sürekli göç alan kentlerde yapısal değişme anomi ve yabancılaşmayı yeniden üreterek gerçekleşir. Anomiyi ister ekonomik ve sosyal hayatta, bireyler arasında ya da kurumlarla bireyler arasındaki ilişkilerde karışıklık, düzensizlik, kural yokluğu olarak isterse bireyin sapma davranışlarının yaygınlaşması olarak ele alalım sonuçta toplumsal yapının ürettiği bir olgu olduğunu belirlemek durumundayız. Yabancılaşma sürecinde, birey kitle içinde yalnızlaşır, ürettiği nesnelere ulaşma, iletişim araçlarının pompaladığı tüketim bombardımanında alım gücünün yetersizliği nedeniyle çaresizdir, seçmen olarak seçtiklerini kutsallaştırır. Doğayı tüketerek yapay ortamlarda yaşamaya kendini mahkûm eder. Sanatı, edebiyatı, kültürel nesnelere alınıp satılan metalar olarak algılar. Bu durum kente yeni gelenler tarafından kaygı içinde algılanır. Bireysel düzeydeki çabalarıyla kentte tutunma, iş fırsatlarını değerlendirme ve kültürel kimliklerini korumanın mümkün olmadığını gören göçmenler topluluk düzeyinde dayanışmaya, örgütlü olmaya yönelirler. Bu örgütlülük hemşehri birlikleri olarak ortaya çıkar."

Hemşehri birlikleri kentte kalmayı amaçlayan, kent toplumunun üyesi olma sürecine giren, yavaş ya da hızlı sosyalleşen bireylerin organize olduğu sosyal gruplardır. Yörelereinden getirdikleri değer-norm sis-

temleriyle kültürel kimliklerini de korumak isteyen ve kültür şokunu aşmak için dayanışmayı esas alan yeni kentliler, eski ve yeni değerleri zaman içinde uzlaştırırlar. Böylece başlangıçta eklenmiş olan bu gruplar süreç içinde kentle bütünleşme yöntemlerini geliştirirler. Kente ulaşan göç dalgaları sürekli olduğu için bu süreç yeniden yaşanır. Öyle ki kent her dönemde alt-kültür gruplarından oluşmuş parçaların oluşturduğu bütün görünümündedir. Alt-kültür gruplarının kentsel mekâna dağılımları sosyal ve kültürel düzeyde parçalanmışlığın bir göstergesidir. Parçalanmış kentsel yapı anomi ve yabancılaşmayı yeniden üretir.¹¹

4. Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler

Tek bir dünyada yaşadığımızın altını çizmek bugünlerde en çok duyulan sözlerin başında gelmektedir. Küreselleşme, kavram olarak dünyanın sıkışması ve tek bir yer olarak algılama bilincinin artışı olarak tanımlanmaktadır. Giddens, “modernliğin sonucu olarak değerlendirdiği küreselleşmeyi, uzak yerleşimlerin birbiri ile ilişkilendirdiği yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlamaktadır”.

Küreselleşme mekanizmalarının önemi yerlerin küresel süreçlerle etkileşmeleriyle bağlantılıdır. Giddens’a göre yerelliği belirleyen küresel koşulların etkisidir. Kentler farklılaşmış, parçalanmış mekânlar olarak ortadadır. Küreselleşme süreçleri tüm dünyayı etkilemektedir. Burada bazı yerler öne çıkmakta, bazıları önemini kaybetmektedir. Değişimin tüm boyutları dünya yüzeyinde yaşanmaktadır. Bu çerçevede görülen mekânsal sınırların aşılmasıdır. İletişim, bilişim teknolojileri, sermayenin hareketliliği yerleri farklılaştırmıştır. Yerleri farklılaştırırken sadece ulus devlet içindeki kentleri farklılaştırmamış, kentler içindeki yerleri de farklılaştırmıştır.¹²

Günümüzde büyük metropoller, küresel/yerel ekseninde yeniden şekillenen iktidar ilişkilerinin ana halkasını oluşturuyor. Küreselleşme diye adlandırılan çapraşık ve çok yönlü iktidar ilişkileri ağı büyük metropollerde düğümleniyor, kendini yeniden üretiyor, derinleşip yayılıyor.¹³ Küreselleşmenin en görünür ve son yıllarda en çok tartışılan boyutu, dünya ölçeğinde kültürel trafiğin yoğunlaşması ve hızlanması oldu. Küresel kültür endüstrisinin dünya piyasası

11 a.g.e. , s.74-79.

12 a.g.e., Aslanoğlu, s.147-150.

13 a.g.e. , s.9.

larını istila eden ürünleri karşısında, ulus-devletlerin kendi öz varlıkları olarak tanımladıkları, çeşitli uygulamalarla koruma altına aldıkları “milli kültürlerini” savunmaları giderek zorlaştı. Televizyon programlarından müzik türlerine, dünya markalarından haber görüntülerine kadar çok geniş bir yelpaze içinde yoğunlaşan kültür trafiği ortaya çıktı.¹⁴ Kentlerimizde yer alan çeşitli sınıfların ve kültürel zümrelerin hepsi, farklı biçimlerde, küresel dolaşım ağlarının içinde yer alıyor. Bu nedenle uzaktan bakan bir kozmopolit kültür uzmanının “ tutarsızlık” ya da “çelişki” olarak teşhis edebileceği tüm özellikleri barındırıyor kentler. Damların çoğundan çanak antenler yükseliyor, poşet çay, ketçap, Coca Cola gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiş. Bugün tüm şehirler, gündelik yaşam farklı soykütükleri olan ürünlerin, teknolojilerin, görüntülerin çeşitli biçimlerinden oluşuyor.¹⁵

5. Yerleşimlerde Kültür

Yerel ve bölgesel yönetimler, güzel sanatlar ve eğlence faaliyetlerinin hazırlıklarında, kültürel aktivitelerin tanıtımında ve kültürel demokrasiye erişimde önemli bir yere sahiptirler. Bu nedenle adı geçen yönetimler, yerleşimin geleneksel, kültürel özellikleri ve nüfusun kültürel karakteri ışığında, kültürel politikaları hazırlama ve uygulama kapasitesi ve hakkına sahip olmalıdır. Mimari oluşumlar, dil, güzel sanatlar, müzik, edebiyat, hepsi birden bir kentin ortak hafızasının ve tarihinin birer ifadesini; yaşam tarzlarının, sosyal oluşumların, kültürel mirasın ve yaşanmışlığın değişiminin barometresini oluştururlar. Bir yörenin kendine has coğrafyası, topografyası, iklimi ve yaşam koşulları, yaşayanların o yöreyle bütünleşmelerini sağlayacak, özgün kültürel karakteri oluşturur. Kültürel politikaların, ekonomik ve sosyal kalkınmaya da katkısı vardır. Daha kapsamlı olarak ele alındığında, bu politikaların oluşumu; bireylerin yerleşimlerini, Avrupa’yla ilişki ve değişim ağındaki rol ve konumlarıyla tanımlarına, tanımlamalarına ve bütünleşebilmelerine yol açar. Kültürel politikalar, ekonomik gelişmeyi ve toplum bilincinin oluşmasını teşvik eder; en küçük yaştan başlayarak, eğitimin vazgeçilmez bir parçasıdır; toplumsal ilişkilere katılımında etkin rol oynar; toplumun engelli olan kesimlerinin sosyal yenilenmesinde yardımcıdır. Bu nedenle kültür; karmaşık kent politikalarının, insan haklarının tesisinin ve kentlerde yaşamın kalitesinin artırılmasının temel taşıdır.

14 a.g.e. , s.22

15 a.g.e. , s.26

6. Yerleşimlerde Kültürlerarası Kaynaşma

Kişinin yaşadığı toplumun aktif ve gerçek bir üyesi olabilmesi için, kültürel zenginliği olan bir kentte yaşaması gerekir. Ancak çoğunlukla bu ilkeye saygı duyulmaz. Farklı dil, gelenek, kültür ve inanca sahip göçmen ve azınlıklar; genelde toplumca kolay benimsenmez veya onunla kaynaşamazlar. Genellikle bu tür kişilerin kent yaşamına ilişkin tecrübeleri, dışlanmışlık, yalnızlık, korku ve düşük standartlı bir yaşamla eşdeğerdir. Kültürlerarası kaynaşma; göçmen toplulukları için kaliteli bir yaşamın anahtarı olduğu gibi, yerel yönetimlerin ve kent bütünü-nün kültürel ve ekonomik zenginliğinin de kaynağıdır.

Bir kentin görevi, buraya birlikte yaşamak, paylaşmak, bütünleşmek üzere değişik kültürel altyapılardan gelmiş gruplara; kent bütününe yapacağı olumlu katkı da göz önüne alınarak, misafir perverlik göstermek ve onları kucaklamaktır. Böylelikle, Avrupa yurttaşlığı kavramı; bir topluma ait olarak, farklı duygu ve düşüncelerin özgürce dile getirilebildiği, aktif bir demokrasi ortamında oluşur.¹⁶

Sonuç

21. yüzyılda kentsel mekân sosyo ekonomik kriterlere göre farklı toplumsal sınıfların yaşam alanları arasında parçalanmıştır. Bu parçalanma gündelik hayatın geçtiği tüm mekânlarda gözlenebilir bir durumdur. Kentsel mekânda görülmeyen ama aşılması güç sınırlar vardır ve toplumsal sınıfların yaşam alanları arasında uzanan bu sınırlar toplumsal bölünmeyi de beraberinde getirmektedir. Böylece 21. yüzyılın kentinde, kentsel mekân yanında kent kültürü de yavaş yavaş belirginliğini kaybeder duruma gelmektedir.

21. yüzyıl kentinde kent kültürünün ayakta tutularak yaşatılabilmesi için kent yöneticilerine ve kent plancılarına oldukça önemli görevler düşmektedir. Kentlere yönelen yoğun göçlerle birlikte kentte bilinmeye- ne karşı duyulan korkunun ortaya çıkarttığı özel yaşamın yüceltilmesi olgusuyla mücadele edilerek kentteki bireylere kentin; yabancılarla birlikte farklı kültürleri öğrenme ve ortak bir şeyler paylaşma yeri olduğunun çeşitli yollarla anlatılması gerekmektedir. En azından kent yöneticilerinin küreselleşme –yerelleşme süreçlerinde kentsel mekânda meydana gelen oluşumları yakından inceleyerek iki strateji geliştirmeleri gerekmektedir; ilk olarak kentsel mekândaki bölünmelerin nedenleri a-

16 <http://www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyanlasma>

raştırılarak bu bölünmeye engel olabilecek ya da en az düzeye indirilebilecek çözüm yolları bulunmalıdır. Kent birbirinden farklı kültürlerin bir araya geldiği mekân olduğu için her zaman içinde belirli bir parçalanma potansiyeli taşıyacaktır, fakat önemli olan bu kültürlerin bir arada yaşayabileceği ve ortak paylaşımlarda bulunabilecekleri mekânlar yaratabilmektir.¹⁷

Kentler yerleşik kültürün en esaslı ürünleridir. Ulusların yerleşik kültür konusundaki katettikleri mesafenin de ölçüsü kentlerdir. Geçmişe bakmak geleceği yaratmanın ve hatta belirlemenin en temel koşuludur. Kendi kültür kökleri üzerinde yürümeyen toplumların vizyon üretmeleri güçtür. Amerikalı kültürologlar Sullivan ve Harper'ın dedikleri gibi "geçmiş inkâr etmek, kendi gücümüzü inkâr etmektir. Geçmiş kolektif kimliğimizin yansımadır". Kentler ise bu kimliğin aynasıdır. Kentlerin gelenek içinde günümüze taşıdığı ayrıntılar (Mahalle, sokak, ev vb.) bu coğrafyada kalıcılığın gerçek kanıtlarıdır.¹⁸

Mayıs 2007

Kaynaklar

- Karakurt Elif, Küreselleşme ve Küresel Yerel Süreçler Etkileşiminde Üst Gelir Grubu Konut Örneği, Kentsel Ekonomik Araştırmalar sempozyumu, cilt: 2.
- Erdönmez M.Ebru, Akı Altan, Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri, MM Garon YÜ Mim Fakültesi E-dergisi, cilt 1, Sayı 1, 2005.
- Beyhan Ş. Gülin, Ünügür S.Mete, Çağdaş gereksinimler bağlamında sürdürülebilir turizm ve kimlik modeli, İTÜ Dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım, Cilt:4, Sayı:2, 2005.
- BAL Hüseyin, Kent Sosyolojisi, Ankara, Turhan Kitabevi, 1999.
- Keleş Ruşen, Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 2. baskı, Ankara, İmge Kitabevi, , 1998.
- Keleş Ruşen, Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, 9.baskı,2006.
- Aslanoğlu A Rana, Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Ezgi Kitabevi, 2.baskı, 2000.
- Önem A.Buket, Kılıçaslan İsmail, Halic bölgesinde çevre algılamaya ve kentsel Kimlik, İTÜ Dergisi mimarlık, planlama ve tasarım, Cilt:4, Sayı:1, Mart 2005.
- Mai Ulrich, Doğu Alman Kentlerinde Kültür Şoku ve Kimlik Bunalımı, Mekân, Kültür, İktidar-Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler, der: Ayşe Öncü-Petra Weyland, İstanbul, İletişim yayınları 2005.
- Kaya Erol, Kentleşme ve Kentleşme, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2003.
- Hatt Paul K, Albert J.Reiss,Jr, Kentsel Yerleşimlerin Tarihi, 20.Yüzyıl Kenti, der:Bülent Duru, Ayten Alkan, Ankara, İmge Kitabevi,2002.
- Bookchin,Murray Kentsiz Kentleşme, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.

17 a.g.m., Karakurt

18 Prof. Dr. İsmail Doğan, Korumacılığın Geleneksel Kent Kültüründen Çıkarması gereken dersler, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt 35 sayı:12,2002, s.16-21

Pelin Pınar Özden, Ayşe Sema Kubat, Türkiye’de şehir yenilemenin uygulanabilirliği üzerine düşünceler, İTÜ Dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım Cilt:2, Sayı:1, Mart 2003.

Öncü Ayşe, Weyland Petra (der.), Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve Kimlik Mücadeleleri, Mekân Kültür İktidar, Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

Çamdereli Mete, Yönetişim Ve Reklam İletişimi, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004.

Kiper Perihan, Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekânları ve Yitirilen Kent Kimlikleri, Planlama TMMOB Şehir plancıları odası yayını, sayı: 4, 2004.

Doğan İsmail, Korumacılığın Geleneksel Kent Kültüründen Çıkarması gereken dersler, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt 35 sayı:12,2002.

Karakurt Elif, Bilgi Toplumu Sürecinde Yeniden Yapılanan Kentsel Mekânı Okumak,3.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Eskişehir,2004

<http://www.kentli.org/makale/kultur>

<http://www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyanlasma>

KENTSEL ALANLARDA KADIN SORUNLARI

Giriş

İçinde yaşadığımız yılların en önemli toplumsal olgularından biri olan ve Türkiye açısından çok önemli değişimleri beraberinde getiren göç, halen gerek toplumsal, gerekse siyasi değerlendirmelerde ve araştırmalarda erkek egemen bir bakış açısıyla, erkek odaklı irdelenmekte. Kadınlar, gerek göç dinamiği, gerekse göçün getirdiği sorunlar ve çözüm önerilerinde görünmez bir kitleyi oluşturmaktalar.

Bugüne kadar kadının göçle olan ilişkilerini inceleyen araştırmalarda kadınların göç deneyimleri konusunda bir takım genellemelerin hakim olduğunu görüyoruz. Türkiye’de kırdan kente göç kapsamında yapılan araştırmaların çoğunluğunda kadınların köydeki baskıcı gelenek ve göreneklerden kurtuldukları ve kentin sunduğu olanakları kendileri için kullanabilecekleri varsayılarak, göç kadınlar için olumlu bir deneyim olarak yorumlanmaktadır. Örneğin, Ümraniye’ye göç etmiş olan kadınların yarısı İstanbul’da yaşamaktan memnun olduklarını belirtirken, yarısı geldikleri yere geri dönme isteklerini ifade ediyor. Ayrıca yalnızca kadınlara özgü bir göç nedeni olan bağlantılı göç, çoğu zaman kadınların kendi kararını içermediğinden, kadınlar için göçe ilişkin olumsuz algılamaları beraberinde getirebiliyor.

Kadınlar, aile içerisindeki ilişkiler açısından çoğunlukla anahtar bir rol oynadıklarından, geliştirilecek programlarda göç etmiş olan ailelerin yeni mekanlarıyla uyum sağlamalarında oynayabilecekleri dinamik rolün farkına varılması ve kadınların bu potansiyellerini kullanmalarının desteklenmesi, Türkiye’de çok yüksek boyutlara varan iç göçün getirdiği sorunların çözümünde çok önemlidir.

Günümüzün medya, politika ve ekonomi analistleri küreselleşmeyi

tanımlarken, aşırı hareketliliği, uluslararası iletişimi ve gerek mesafele-
rin gerekse mekanların etkisizleştirilmesini vurguluyorlar. Küreselleş-
meye ilişkin bu açıklama diğerlerine oranla çok daha baskın. Bu açıkla-
maların merkezinde küresel bilgi ekonomisi, anında iletişim ve elektro-
nik pazarlar yer alıyor. Bu suretle küreselleşme kendisini mümkün kılan
maddi altyapıdan ziyade küresel yayılmaya; kendisini üreten işçilerden
ziyade bilgiye ve birçoğu göçmenler tarafından gerçekleştirilen sırtını
yasladığı işlerden ziyade yeni ulus ötesi şirket kültürüne ayrıcalık tanır.
Özetle küreselleşmenin baskın açıklaması, küresel sermayenin alt dev-
releriyle değil üst devreleriyle ve sabit sermaye yerine sermayenin aşırı
hareketliliğiyle ilgilidir.¹

Bu açıdan bakıldığında hizmetçi kadınların, dadıların, hemşehrile-
rin, seks işçilerinin ve anlaşmalı gelinlerin göç etmesinin küreselleş-
meyle pek fazla ilgisi yoktur. Göçmen kadınlar sadece işlerini idare et-
meyi beceren bireylerdir ve yoksul ülkelerden zengin ülkelere işçi gö-
çü, ekonomik küreselleşmenin mevcut evresinden çok daha önce başla-
mıştır. Buna rağmen birçok kadının Birinci Dünyalı Kadının ev içi rol-
lerinin parçası haline gelmiş işleri yapmak üzere gönüllü ya da zoraki
bir biçimde göç etmesiyle küreselleşme arasında kayda değer bağlantı-
lar bulunduğunu varsaymak mantıklıdır.²

A. Küresel Kentler ve Hayata Katılma Devreleri

Bugün kadınlar dadılık, hizmetçilik ya da seks işçiliği için güneyden
kuzeye göç ederken iki dinamik düzenleme grubuna katılmış olurlar.
Bunların ilki küresel kenttir. Diğeri ise küresel güneyin artan sefaletine
cevap olarak ortaya çıkan hayatta kalma devrelerinden oluşur. Üçüncü
dünya ekonomileri, küresel sistemin çeperinde borç ve yoksulluğa kar-
şı mücadele ederken, kadınların sırtında, giderek artan bir biçimde ha-
yatta kalma devreleri inşa ediyorlar. Bu kadınlar, işgüçleri ve eve gön-
derdikleri paralar aracılığıyla aşırı borçlu ülkelerin gelirin katkıda bu-
lunuyorlar. Küresel şirketlerin ülkelerine girmesiyle başka fırsatların or-
tadan kalktığını gören girişimciler, kadın ticaretinde kar potansiyeli ol-
duğunu görüyorlar.³ Genelde ekonomik açıdan değersiz görülerek pek

1 Saskia Sassen, "Küresel Kentler ve Hayatta Kalma Devreleri", Feminist Çerçeve, Çev: Ece Aydın
, Feminist Kadın Çevresi 8 Mart 2005, s. 96.

2 Aydın, a.g.e., s. 96.

3 Aydın, a.g.e., s. 97.

önemsenmeyen kadınlar, hem küresel kentlerde hem de hayatta kalma devrelerinde yaptıkları işler vasıtasıyla, yeni ekonomilerin kurulmasında ve mevcut olanların büyümesinde kritik bir öneme sahiptirler.⁴

Küresel Kentte Kadınlar

Küreselleşme küresel kentlerde ilerleme imkanı sunmayan işleri yapacak düşük ücretli işçilere duyulan talebi büyük ölçüde artırdı. Aynı kentler, yüksek gelirli işlerin ve pahalı kent mekanlarının gözle görünür bir biçimde artmasından dolayı bir güç ve servet patlamasına da tanık oldu. Öyleyse nasıl oluyor da talep bu kadar yüksekken ve mevcut işle büyüyen sektörlerin içindeyken, işçiler çok az avantaj sağlayan düşük ücretli işlere alınabiliyorlar? Görüldüğü kadarıyla cevap, büyümekte olan yeni bir işgücü stokuna sızılmasından ve böylece, bu koşullarda işçilere yetki sağlayacak tarihsel bağlantının kırılmasından geçiyor. Bu işçilerin genellikle kadın ve göçmen olmaları, onlara yetki verilmemesine kültürel olarak da meşruiyet kazandırıyor. Dolayısıyla küresel kentlerde oturan işçilerin birçoğu kadındır.⁵

Yüksek düzeydeki profesyonel çalışanlara duyulan talep sonucu çok daha fazla kadın şirketlerdeki profesyonel işlerde çalışma olanağına erişti. Uzun çalışma saatleri ve yoğun bir tempo gerektiren bu işler kadınların zamanının büyük bir kısmını almaktadır. Bu nedenle çalışan insanlar kentte yaşamayı tercih etmektedir. Bu insanların yaşadıkları evlerde ev işlerinin gittikçe artan bir bölümü pazarın içine yerleşiyor; ya doğrudan ürün ve hizmet olarak satın alınıyorlar ya da dolaylı olarak iş gücününün kiralanması yoluyla elde ediliyorlar. Sonuç olarak dünyanın bütün küresel kentlerinde hizmet eden sınıf olarak bilinen sınıfların geriye dönüşünü görmektediriz. Ve bu sınıflar büyük ölçüde kadın göçmenlerdir.

Ev kadınları evde yaşadıkları ve hiçbir karşılığı olmayan bu evde çalışma durumuna zaman zaman karşı çıkmışlardır. Örneğin İtalya'da 9 milyon kadın bütün zamanını evde çalışarak geçirmekte, 3 milyon kadınsa ev işini ev dışında çalışmayla birlikte yürütüyor. Bu durumu engellemek için bir sendika kuruluyor kadınlar tarafından. Bu kadınlar seslerini duyurmak için Çalışma Bakanı ile görüşmek istemişler ama bu istekleri geri çevrilince bir grup kadın hayalet kılığına girerek başkana baskın yapmışlardır. Bunun üzerine Çalışma Bakanı ertesi gün kadınlarla görüşmüştür. İtalyan Ev Kadınları Sendikasının taleplerinden biri, ev kadınları için kendilerinin düzenleyeceği ve devletinde katkıda buluna-

4 Aydın, a.g.e., s. 98.

5 Aydın, a.g.e., ss. 99-100.

cağı bir emeklilik sistemi. Bir başka talep ise, çocukları 5 yaşına gelene kadar onlarla birlikte evde geçirebilmek için mesleklerini bir kenara koyan kadınlara ücret ödenmesi yönündedir.

Küreselleşmenin Sonucu Olarak Kadının Yoksullaşması

Sık sık söz edildiğini duyduğumuz dünya ekonomisinin küreselleşmesi denilen olgu, çok uluslu büyük sermaye gruplarının artık ulusal sınırların engellerine çarpmadan hızla zenginleşmeleri, buna karşılık milyarlarca insanın yine sınırlardan bağımsız olarak hızla yoksullaşmasıyla sürüp gidiyor. Açlık, iç savaşlar, yerel çatışmalar, göçler, çevrenin geri dönülmez bir şekilde tahrip edilmesi, bulaşıcı hastalıkların, çocuk ölümlerinin artışı, tüm bunlar küreselleşmenin ayrılmaz parçalarıdır.

Küreselleşme sermayenin her ülkeye rahatça girmesini içeriyor; sermayenin buralardaki emek yoğun sektörlere girmesi ve karın sanayileşmiş ülkelere geri dönmesi anlamına geliyor. Az gelişmiş ülkelerdeki en ucuz emek kadın emeğidir. Çünkü kadın birincil olarak ailenin bakımından sorumlu olduğu için, dışarıda çalışması ikincil olarak sadece bütçeye katkı olarak görülüyor. Uluslar arası kadın kuruluşlarının, feministlerin, araştırmacıların, hatta Dünya Bankası ve IMF raporlarının bile birleştikleri bir nokta var: Özellikle son on yıldır yoksullar içindeki kadın oranı hızla artıyor. Bunun ilk sinyalleri sanayileşmiş ülkelerden geldi. Yani tüm dünyada Kuzey’de ve Güney’de, Batı’da ve Doğu’da yoksulluk kadınlaşıyor. Neden? Öncelikle Kadınlar erkek egemenliği altında yaşadıkları için. Yani;⁶

- * Üretim kaynaklarına, sermayeye, mülkiyete ulaşamadıkları için,
- * Ekonomik ve politik karar mekanizmalarında yer alamadıkları için,
- * Eğitim ve bilgi kaynaklarına, teknolojiye ulaşamadıkları için
- * İş piyasasında erkeklerle rekabet edemedikleri, ucuz işgücü oldukları için,
- * Hamile kaldıkları, doğurdukları, çocuklarına, kocalarına, yaşlı ve hastalara, evlerine bakmak zorunda oldukları için.

Küreselleşme ve çok uluslu sermaye gruplarının dünya ekonomisini biçimlendirmelerinin aracı olan Dünya Bankası ve IMF gibi kurumların dayattığı koşullar, kadınların ikinci cins olma durumlarının kullanılması ve kadınların kitlesel bir biçimde tüm dünyada yoksullaşmasıyla sonuç-

6 Fadime Gök, "Yoksulların %70'i Kadın", Pazartesi Dergisi, Sayı 15, Haziran 1996, s. 2.

lanıyor. Yapısal uyum politikaları başlığı altında az gelişmiş denilen ülkelere dayatılan politikaların ortaya çıkardığı ekonomik ve toplumsal koşullar yoksulluğu genel olarak artırıyor ve kadınları özel olarak etkiliyor.

Sanayileşmiş ülkelerde aile reisinin kadın olduğu, tek ebeveynli ev sayısında İkinci Dünya Savaşı sonrası büyük bir artış görülüyor. Bu olgu kadını çocuklarla eve bağladığı için daha az güvenceli, sigortasız, vazgeçilebilir tam zamanlı olmayan işlere itiyor. Veya onları devlet yada yerel yönetimlerin çok sınırlı sosyal yardımlarına mahkum ediyor. Bu kadınlar bu gibi toplumların en altındakilerin altındaki konumlarda yaşıyorlar. İkinci Dünya Savaşı sonrası uygulanan ekonomik politikalar özellikle yoksul toplumlarda yoğun bir içgöçü tetikledi. Bu göç büyük kentlerin etrafını saran yoksul yerleşim mekanlarını yarattı. Kadınlar bundan iki türlü etkilendiler. Kocaları büyük şehirlerde işçi oldukları için, kırsal kesimde çocuk büyüterek, yaşlılara bakarak ve şehirlere kocalarıyla birlikte göç ederek geçekonu mahallelerinin en yoksulu oldular.⁷

B. Kadın ve Eğitim

Kadın erkek eşitliğinin sağlanması için kadının eğitilmesi gerekliliği konusundaki artan bilinçlenme ve buna bağlı kazanımlar, özel olarak korunmaya muhtaç kadın gruplarına yönelik alternatif eğitim ve formasyon (training) programlarındaki artışa rağmen, eğitim ve formasyon alanında güçlü bir siyasi iradenin var olmaması ve/veya eksikliği, kaynak yetersizliği, altyapı sorunları gibi nedenlerle hedeflere ulaşılması henüz başarılamamıştır. Diğer taraftan ders kitaplarındaki ayrımcı kalıplar, olumsuz kadın klişeleri, çocuk bakımının erkekler ve devletle bölüşülememesi ve bazı geleneksel tutum ve davranışlar hala kadının eğitimi ve formasyon kazanımı önünde engel teşkil etmektedir. Bazı ülkelerde yapısal uyum politikalarının doğru formüle edilememesi ve/veya uygulamasındaki aksaklıklar eğitim sektörü üzerine olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Ayrıca, kadının yüksek öğrenim kurumlarına devam edebilmesi ile istihdam piyasası dinamikleri arasındaki yakın ilişkinin yeterince iyi anlaşılabilmesi da konuya daha çok önem verilmesi önünde engel oluşturmaya devam etmektedir.

C. Kadın ve Sağlık

Bu sorun alanında, kadın sağlığına tüm boyutları ile ve kadının hayatının tüm safhalarını kapsamak üzere özel önem verilmesi ge-

⁷ Gök, a.g.e., s. 3.

rektiğine ilişkin görüş politika yapımcılar ve planlamacılar tarafından giderek daha çok kabul görmeye başlamıştır. Kadının yaşam süresi bir çok ülkede artmış, aile planlaması ve korunma araçlarının kullanımını konusunda erkeğin sorumluluğunun da bulunduğunu kabul eden bakış açısı giderek daha çok taraftar toplamış, cinsel yolla bulaşan hastalıklar konusundaki bilinçlenme artmış olmasına rağmen, istenmeyen gebeliklerden kurtulma kürtajın sağlıklı ve ulaşılabilir olmasını yasaklayan yasal düzenlemelerin ayıklanması, kadının farklı ihtiyaçlarına cevap verecek bir sağlık sisteminin oluşturulması, bazı zararlı gelenek ve göreneklerin (kadın sünneti ve benzeri uygulamalar) ortadan kaldırılması temel sorun alanları olarak kalmıştır. Sağlığın kadının yaşamının tüm evrelerini kapsayacak şekilde geliştirilmesinin gerekliliği, cinsel sağlık ve üreme sağlığı dahil olmak üzere fiziksel ve zihinsel sağlığın, yetersiz kaynak, yasal olmayan kürtaj, kürtaj sonrası sağlık hizmetlerinin yokluğu, cinsel sağlık ve üreme sağlığının sadece kadının sorumluluğu olduğunun düşünülmesinin önüne geçilmesi gibi konularda gerekli önlemlerin alınması, koruyucu sağlık hizmetinin ihmal edilmemesi ve bu kapsamda üreme haklarının tam olarak gerçekleştirilmesi, sağlıklı şartlarda kürtaj için gerekli önlemlerin alınması metinde yer alan konulardır.

D. Kadın ve Şiddet

Kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddet ister kamusal alanda ister özel alanda gerçekleşsin kadının insan hakları ihlali olarak kabul görmektedir. Kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddetin devlet tarafından veya herhangi bir resmi kurum ve kuruluşu tarafından uygulanması durumu da kadınların ve kız çocuklarının insan hakları ihlali olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla, şiddet ister özel alanda ister kamusal alanda gerçekleşsin bunu ortadan kaldırmaya yönelik pek çok yasal ve idari önlem alınmaktadır. Bu sorunu çözmek üzere, bazı ülkeler koruyucu yasal düzenlemeler geliştirmişlerdir. Şiddeti ortadan kaldırmak üzere çok disiplinli, kapsamlı programlar da geliştirilmiş bulunmaktadır. Tüm bunlara rağmen, kadın ve kız çocukları şiddete kurban olmaya devam etmektedirler. Şiddet uygulayanlara yönelik rehabilite programlarının eksikliği ve şiddet konusunda veri eksikliği, sosyokültürel değerler nedeniyle aile içindeki her tür şiddetin görünmez halde kalmaya devam etmesi, kadının fiziksel, psikolojik, cinsel şiddete maruz bırakılmaktadır. Evlilik içi tecavüz, kız çocuklarının cinsel istismarı, başlık parasına bağlı

ölümler, kız çocuklarının sünneti bu şiddet türü içinde sayılabilir. Ayrıca, küreselleşme ve yeni teknolojiler kadın ve kız çocuğu ticaretini artırmıştır.⁸

E. Kadın ve Silahlı Çatışmalar

Son zamanlarda, silahlı çatışmaların kadın ve çocuklar üzerindeki yıkıcı etkisi konusunda uluslararası planda anlayış birliği sağlanmıştır. Silahlı çatışmalar ve diğer çatışmaların, işgallerin, terörizmin kadının ilerlemesi önündeki ana engellerden birisi olduğu kabul görmektedir. Silahlı çatışmalar reisi kadın olan hane halkı sayısını ve genelde yoksulluğu özelde kadın yoksulluğunu artırmaktadır. Buna karşın, tecavüz, cinsel kölelik, zorla fahişelik yaptırma, zorla hamileliği sürdürme ve kısırlaştırma artık savaş suçu diğer bir deyişle insanlığa karşı suç sayılmaktadır. Dahası, silahlı çatışmaların çözümünde kadınların tam ve eşit olarak yer almasının önemi vurgulanmakta, ayrıca göçmen kadın sorunu yeni bir sorun alanı olarak kabul edilmekte ve insani yardımlarda kadının durumunun farklılığının göz önüne alınarak kadına özel insani yardımların öneminin altı çizilmektedir.

F. Kadın ve Ekonomi

Son zamanlarda özellikle bazı ülkelerde kadın istihdamında önemli artışlar kaydedilmiş, kadınlara aile ve iş yaşamını uyumlaştırabilmeleri için çeşitli olanaklar sunulmuş, çocuk bakımı olanakları artırılmış olmasına rağmen, makroekonomik politikalarda toplumsal cinsiyet bakış açısı eksikliği giderilememiş, eşit değerdeki işe eşit ücret hedefine ulaşılamamış, işe alma ve yükselmede kadının hamileliği vb. faktörler ayırıcı uygulamalara dayanak teşkil etmeye devam etmiş, kadınların işyerinde cinsel taciz nesnesi olarak görülmesi sıklıkla karşılaşılan bir durum olmaktan çıkarılamamıştır. Dahası, kadınların miras ve mülkiyet hakkı bir çok ülkede ulusal yasalarda yer almamaktadır. Kadınların makroekonomik politikaların belirlenmesinde söz sahibi olamamaları bir sorun alanı olarak kalmış, sosyal güvenlikten yoksun kadınların sosyal güvenlik kapsamına alınması ve aile sorumluluklarının devlet ve erkeklerle paylaşımında önemli bir gelişme kaydedilememiştir. Kadının sosyal rolleri sonucunda ürettiği ücretsiz emeğinin ücretlendirilmesi de henüz başarılamamış hedefler arasında yer almaktadır.

8 Amargi Kadın Akademisi, Kadına Yönelik Şiddet, Amargi Kadın Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yayıncılık ve Danışma Kooperatifi, İstanbul, 2005, s. 29.

G. Karar Alma Mekanizmalarında Kadın

Ulusal ve uluslararası düzeylerde kadının temsil oranının düşük olması, yasalarla uygulamaların farklılığı, geleneksel roller nedeniyle kadınların karar alma mekanizmalarında eşit bir şekilde yer alamaması sorun alanları olmaya devam etmekte buna karşın, bir çok ülkede kurulan ulusal mekanizmalar ve karar alıcı pozisyonlardaki kadınların arasında gelişen işbirlikleri sürdürülmektedir. Kota uygulamaları ve diğer araçlarla olumlu ayrımcılık politikalarının geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi sonucunda bu alanda önemli aşamalar kaydedildiği belirtilmektedir. Karar alma mekanizmalarında yer alan kadınların sayısını artırmaya yönelik uluslararası, ulusal işbirlikleri ve sivil toplum örgütlerinin yadsınamaz katkıları ile kadınların karar alma mekanizmalarına tam ve eşit katılımı konusunda oldukça önemli bir mesafe kaydedilmiş olmasına rağmen, kadınların özellikle aile içindeki geleneksel rolleri, mali açıdan güçsüzlükleri karar alma mekanizmalarında yer almalarını engellemektedir.⁹

H. Kadının İnsan Hakları

Son yıllarda evlilik, aile ilişkileri, her türlü şiddet, mülkiyet ve miras hakları, siyasi haklar ve çalışma haklarını düzenleyen yasalar başta olmak üzere medeni yasalarda, ceza yasalarında, ve diğer yasalarda ayrımcılık içeren maddelerin ayıklanması doğrultusunda pek çok ülkede yasal reformların yapılması, ayrımcılık içeren yasa çıkarma yasağı, kadının insan haklarının tam olarak gerçekleştirilmesini sağlayacak uygun ortamın yaratılması amacıyla oluşturulan politikalar, yine kadının insan haklarının tam olarak gerçekleştirilmesini sağlayacak uygulama ve izleme mekanizmalarının kurulması veya varolanların güçlendirilmesi, yasal okuryazarlık kampanyaları ve bilinç yükseltme çalışmaları, CE-DAW Sözleşmesine taraf olan ülkelerin sayısının 165'e ulaşması, ve bu Sözleşmeye ek İhtiyari Protokol'un ülkelerin imza ve onayına açılması (Mart 2000 tarihi itibarıyla Protokolü 33 ülke imzalamış bulunmaktadır), Gönüllü kadın kuruluşlarının kadınların insan haklarının tanınması korunması ve geliştirilmesi doğrultusunda gösterdikleri çabalar, Uluslararası Ceza Mahkemesine temel teşkil eden Roma Anlaşmasının toplumsal cinsiyet perspektifi ile hazırlanması ve Birleşmiş Milletler bünyesinde İnsan Hakları Komitesi ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin yaptığı çalışmalar kadın ve kız çocuklarının insan hakları konusunda elde edilen kazanımların başlıcalarını oluşturmaktadır. Buna kar-

şın ırkçılık , ırk ayrımcılığı, ve benzeri faktörler başta gelmek üzere her tür ayrımcılık kadının insan haklarını tam olarak kullanması önünde engel teşkil etmeye devam etmektedir. CEDAW Sözleşmesinin tüm ülkeler tarafından onaylanması hedefine ulaşılammıştır. CEDAW Sözleşmesine ek Protokol'un tüm ülkeler tarafından kabulü ve onaylanmasının sağlanması gerekmektedir. Yasalar ve uygulamalar arasındaki farklılık hala eşitlik önündeki temel engellerden biridir. Yasal okur yazarlık oranı pek çok ülkede son derece düşüktür. Kadın ve kız çocuklarının üreme hakları hala tam olarak tanınmamaktadır. Çok sayıda kadın, ırk, dil, din, etnik köken, kültür, cinsel tercih, özürllülük, sosyoekonomik sınıf, göçmenlik, yerinden edilmiş ve sığınmacı statüleri nedeniyle ayrımcılığa uğramaktadır.¹⁰

I. Kadın ve Medya

Yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde kadın iletişim ağlarının kurulmuş olması, iletişim ve bilişim teknolojilerinin gelişiminin kadınların bilişim ve iletişim olanaklarını artırması, kadınlar tarafından çok sayıda medya organı kurulmuş ve işletilmekte olması ve bu kuruluşların medyada pozitif kadın imajı yaratılmasına katkıda bulunmaları, bu çerçevede rehberlerin ve gönüllü moral kodlarının benimsenmesine rağmen, kadının medyada negatif ve onur kırıcı tanıtımı tam olarak engellenememektedir. Kadını aşağılayan ve şiddet unsurları içeren pornografik materyal hala sıkça kullanılmaktadır. Kadın klişeleri geçerliliğini sürdürmektedir. Yoksulluk, olanaksızlık, bilgisayar eğitiminden yoksunluk ve diğer nedenlerle kadınların internet'e ulaşmaları sınırlı kalmaktadır.

İ. Kadın ve Çevre

Bazı ulusal çevre politikaları ve programlarına toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının yerleştirilebilmiş olması, toplumsal cinsiyet eşitliği, yoksulluğun ortadan kaldırılması, sürdürülebilir kalkınma ve çevrenin korunması arasındaki yakın bağlantının resmi düzeyde kabul görmesi, ve çevre konusunda kadınların geleneksel olarak sahip oldukları bilgilerin bir çok çevre koruma ve geliştirme projesine entegre edilmesine rağmen, kadınların karşılaştıkları çevresel riskler, konusunda hala belli bir bilinç düzeyine ulaşılabilmiş değildir. Çevre konusundaki kararlara kadınlar hala tam ve eşit bir şekilde katılamamaktadır, çevre sorunlarının kadın ve erkek üzerindeki farklı etkilerini saptayacak sınırlı

10 Amargi Kadın Akademisi, Danışma Merkezleri ve Kadın Sığınakları, Amargi Kadın Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yayıncılık ve Dayanışma Kooperatifi, İstanbul, 2005, s. 47.

sayıda araştırma vardır ve çevre politikaları hala toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden uzak hazırlanmaktadır.

Sonuç

Küreselleşmenin kadınlar için yeni iş ve bilgi kaynaklarına erişimde kolaylık gibi olanaklar sağlaması yanında yeni sorunlar yarattığı, kadınların hayatını olumsuz yönde etkilediği ve gelir eşitsizliklerini artırdığı küreselleşmenin bir sonucu olan kayıt dışı ekonominin kadınların az ücretle ve sosyal güvenceden yoksun işlerde yığılmasına neden olduğu bir gerçektir.

Küreselleşme ve yapısal uyum politikaları yoksulluğun kadınlaması olgusunu beraberinde getirmiştir. Küreselleşme sonucunda işgücünün dolaşımı değişmiş ve bu kadınları ve kız çocuklarını ekonomik istismara açık hale getirmiş, eğlence sektöründe kadın ve kız çocuklarının cinsel istismarını arttırmıştır. Bununla birlikte Sivil toplum örgütleri güçlenmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde HIV/AIDS'in hızla yayılması kadınların hayatını mahvetmiştir. Kadınlar arasında madde bağımlılığı artmış, tütün kullanımında önemli artışlar gözlenmiştir.

Kadınların ve kız çocuklarının eğitim hakkını ve mümkün olan en üst seviyede fiziksel ve zihinsel sağlık standartlarına ulaşabilmelerini garanti altına almak için eğitime, sağlık ve sosyal hizmetlere eşit erişimi sağlayacak çabaların artırılması gerekmektedir. Kadının kapasitesini tam olarak gerçekleştirmesini sağlayacak destek programları gerçekleştirilmeli. Özürlü kadın ve kız çocuklarının ihtiyaçlarına cevap verecek çözümler aranmalı. Toplumsal cinsiyet eşitliği, kalkınma ve barış hedeflerine ulaşmak amacıyla eşitlik alanına yeterli beşeri ve mali kaynak ayrılması, bütçelerin tasarımı, uygulaması ve denetiminde bu konuya özel önem ve öncelik verilmeli. Yoksulluğun kadın üzerinde artarak devam eden olumsuz etkilerini gidermek amacıyla bütünlüklü makroekonomik ve sosyal programların hazırlanması için var olan programların toplumsal cinsiyet bakış açısı ile gözden geçirilmeli, yeni programların tasarımına toplumsal cinsiyet bakış açısı yerleştirilmeli.

Temmuz 2007

Kaynaklar

ALKAN, Ayten, Yerel Yönetimler Ve Cinsiyet, Dipnot Yayınları, Ankara, 2005

Amargi Kadın Akademisi, Kadına Yönelik Şiddet, Amargi Kadın Bilimsel ve Kültürel Araştır-

- malar Yayıncılık ve Dayanışma Kooperatifi, İstanbul, 2005.
- Amargi Kadın Akademisi, Danışma Merkezleri ve Kadın Sığınakları, Amargi Kadın Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yayıncılık ve Dayanışma Kooperatifi, İstanbul, 2005.
- ERŞÖZ, Aysel Günindi , Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti, Tutum, Davranışlar Ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı, T.C. Kültür Bakanlığı Başvuru Eserleri, Ankara, 1999.
- GÜLER, Müzeyyen , 21. Yy Karşısında Kent Ve İnsan , Kentin Kıyısındaki Kadınlar.
- GÜNEŞ, Muharrem, YÜKSELEN, Sivil Toplum ve Yönetişim Tartışmaları Sürecinde Kent ve Kadın, Detay Yayıncılık, Ankara, 2004.
- İLKARACAN, İpek, Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı, Bilanço 98: 75 Yılda Kadınlar Ve Erkekler, Tarih Vakfı Yayınları, İst, 1998.
- KAYA, Erol, Kentleşme ve Kentleşme, İlke Yay., İstanbul, 2003.
- KELEŞ, Ruşen, Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- KALAYCIOĞLU, Sibel, Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar, Su Yayınları, Ankara, 2000.
- ÖZER, Ahmet, Modernleşme Ve Güneydoğu, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- SASSEN, Saskia, "Küresel Kentler ve Hayatta Kalma Devreleri", Feminist Çerçeve, Çev: Ece Aydın , Feminist Kadın Çevresi 8 Mart 2005.
- SEVİNDİ, Newval , Kent Ve Kültür, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003
- "Ev Kadınları Sendika Kuruyor", Pazartesi Dergisi, sayı 4, Temmuz 1995.
- Fadime Gök, "Yoksulların %70'i Kadın", Pazartesi Dergisi, Sayı 15, Haziran 1996.
- Gazanfer Kaya, "Kadının Kentsel Yaşama Katılmasında Toplum Merkezleri"(www.Korlerfederasyonu.Org.Tr)
- Tahire Erman, "Ötekiler Olarak Gecekondu"(www.Ejts.Org)
- www.Mcaturk.Com
- www.ntvmsnbc.com.tr
- www.kssgm.gov(29.05.2006)
- www.ucansupurge.com(15.05.2006)
- www.maksimum.com(28.03.2006)

ESKİ TÜRKLERDE ŞEHİRCİLİK

Giriş

“Eski Türklerde şehirleşme” hakkında araştırma yaparken, karşılaştığım en büyük sorun; ne yazık ki yeterli kaynak bulamamam oldu. Bulduğum kaynaklardan da edindiğim bilgi çerçevesinde, bu konuda araştırma yapan bilim adamları içerisinde yabancıların ağırlıkta olduğunu görmekte.

Atalarımızın bilinen ilk tarihinin –Proto Türkleri saymazsak- orta Asya'nın batı kısımlarında Tanrı dağları etrafında başladığı görülüyor. Türk devletlerinin ilklerinden Hun ve Göktürk Devletlerinde şehirleşmeye karşı genellikle sempati ile bakılmamış, aksine yerleşik hayatın devletlerin sonunu getireceği gözüyle bakılmıştır.

Uygurlar ile yerleşik hayatın temelleri atılmıştır. Tarihten çıkardığımız kadarı ile Göçebe kültürünü benimsemiş devletlerin ömürleri kısa, yerleşik hayatı benimsemiş devletlerin ömürleri ise uzun olmuştur.

1. Türk Tarihinin Başlangıcı

Türk tarihinin başlangıç noktalarını tespit etmek kolay değildir. Arkeolojik ve Antropolojik araştırmalar neticesinde, ortaya çıkarılan, M.Ö. 4000 yıllarına kadar inen ve Orta Asya'nın en eski kültürü olan Anav kültürünün Proto Türkler ile ilgisi olma ihtimali yüksektir. Devirler yaklaştıkça, Kelteminar ve Afenesevo (M.Ö.3000), Andronova (M.Ö.1700) Karasuk (M.Ö.1200), Tagar ve Taştık (M.Ö.700), kültürlerinin proto Türklerle ilgisi daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan M.Ö.VII. yy.da tarih sahnesine çıkan Sakalar/İskitler'in bir Türk imparatorluğu olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır.

Türkler tarihte 16 büyük, 113 devlet kurmuşlardır. Mevcut araştırmalara göre, bugünkü Türk dünyasının müşterek tarihi; Hun, Göktürk, Uy-

gur çizgisinde düğümlenmektedir. Bu eksen üç kola ayrılmış, birinci kol-
da yer alan Oğuzlar, Türkmenler batı istikametine doğru ilerleyerek, baş-
ta Büyük Selçuklular, Ak Koyun-Kara Koyun devletleri olmak üzere çe-
şitli devletler oluşturmuşlardır. İkinci kolunu oluşturan Kazak, Kırgız,
Özbek ve Doğu Türkistan ana yurttan kalmış ve günümüze kadar mevcu-
diyetlerini devam ettirmişlerdir. Üçüncü kol; Tatar, Kıpçak, Avar, Bulgar-
lar, Peçenek ve Kumanlar ise Karadeniz'in kuzeyinde etkili olarak, Doğu
Avrupa siyasi coğrafyasının şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır.¹

2. Eski Türklerde Devlet Yönetimi

İslamiyet'ten önce Türk toplumunda siyasi teşkilatlanmanın en üst
kademesinde "İL" denilen devlet bulunmaktaydı. Devletin başındaki ki-
şiye hakan ünvanı verilmişti. Hakanın eşi de Hakanla aynı haklara sahi-
pti.² Devlet meclisine verilen isim "Toy" idi. Meclise hakan başkanlık
eder, olmadığı durumlarda, hakanın yerine geçecek kişinin hakanın bü-
yük oğlu olması şartı aranmaz, hanedan sülalesinden gelen ve yetenekli
kabul edilen başka bir kişi meclise başkanlık edebilirdi. Bu şahısa "ay-
gıcı veya öge" denilirdi. Türk ülkeleri büyüdükçe yönetimi de zorlaş-
mıştır. Bu yüzden hakanlar devlet yönetimini kendine bağlı iki yöneti-
me ayırmışlar ve Göktürklerde görüldüğü gibi "doğu-batı" ya da "Ak-
Kara" vb. isimlerle donatmışlardır. Bu yönetimlerin başındaki kişilere
de "Yagbu, Şad" gibi isimler vermişlerdir.

Türk toplumunda en küçük sosyal birim aile idi. Aile reisi bütün ma-
lın sahibiydi. Ailede mülk ortaklığı yalnızca otlaklar ve hayvan sürüle-
ri için geçerliydi. Evlenen erkek ya da kadın baba ocağından ayrılırken
hissesine düşen payı alırdı. Evlenen çocuğa başka bir çadır açmak eski
bir gelenektir. Türklerde tek kadınla evlenmek yaygındı. Bunun yanı sıra
soylu kesimde birden fazla eş edinildiği bilinmektedir. Aileler ve soy-
lar bir araya gelince boylar ortaya çıkar, boyun başına da , aile ve soy-
ların temsilcilerinin bir araya gelip oluşturduğu, danışma kurulunun ka-
rarı ile bir bey seçilirdi. Boyların birleşmesi ile bodunlar (halk toplulu-
ğu) oluşur ve bodunun başında da bir han bulunurdu. Ordu; ücretli ol-
mayan askerlerden oluşurdu. Bugünkü ordu düzeninin temelleri, Büyük
hun İmparatoru Metehan tarafında atılmıştı. Onluk düzen esasına dayana
bu sistemde on kişinin başına bir onbaşı, yüz kişinin başına bir yüz-
başı şeklinde devam ediyordu.³

1 <http://www.tarihdersi.i8.com/Tarih1/uncuncunitekultur.htm>

2 agy

3 <http://www.tarihdersi.i8.com/Tarih1/uncuncunitekultur.htm>

Türkler göğ'ü kutsal saymış, bunun yanında bazı dağ ırmağı, vadi gibi varlıklarda gizli güçlerin olduğunu düşünüyordular. Güneş ve Ay'da eski Türkler tarafından kutsal sayılmıştır. Devlet işleri ve toplum düzeni "töre" ile sağlanırdı. Siyasi suçlara, hakanın başkanlığında yargu, adı suçlara yarganların(hakimlerin) oluşturduğu mahkemeler bakarlardı. Ekonominin temeli hayvancılığa dayanır. Demir madeni ve madenciliginde önemli ilerlemeler olmuştur. İpek you ticareti, ticari gelirlerin sağlandığı önemli bir yoldur. Bunun yanında, Türklerin ürettikleri derilerin iletiildiği kürk yolu ticarete önemli bir yol olmuştur. Türkler çoğrafi şartların uygun olduğu bölgelerde tarımla uğraşmışlardır. Buğday, darı, kendir, bezelye, bakla, üzüm ve bostan yetiştirmişlerdir.

Türkler Ural-Altay dilleri ailesindendirler. Göktürk ve Uygur alfabeleri mevcuttur. İslamiyet'ten önce 12 hayvanlı takvimi kullanmışlardır. Bunda gökyüzü inancının rolü büyüktür. Hun imparatorluğu bozkır kültürü denilen göçebe kültürünü benimsemiş, yaşamını bu kültüre göre biçimlendirmiştir. Bozkır kültürünün doğası gereği sert coğrafi koşullarda yaşamış ve yerleşik yaşamı neslini sona erdireceği endişesiyle kabullenmemiştir.

Hunlarda gök asıl tapılan unsur olup, Tengri kelimesi ile ifade edilmiştir. Fal ve büyüye inanmışlardır. Ölülerini kötü ruhlardan arındırmak için uzun süre bekletirlerdi. Cesedin kokmasını önlemek amacı ile mumyalama tekniğini kullanmışlardır. Göktürkler evrenin üst üste gelen katlardan oluştuğuna inanmışlardır. Tek tanrı inancına bu dönemde ulaşılmıştır. Uygurlar önceleri şamanizme inanmışlar, Böğü kaan zamanında mani dinini kabul etmişlerdir. İkinci Uygur devletinde ise Budizm inancı yayılmıştır. Hazarlarda önceleri şamanizme inanmış, sonra devlet yöneticileri ve halkın bir bölümü, Museviliğe inanmışlardır. Hazarlılarda son derece geniş bir din özgürlüğü görülür. Bozkır kültürünü oluşturan topluluklarda, faaliyetler, toplumsal olmaktan çok bireyseldir. Menghin'nin deyimıyla, Ural-Altay kavimlerinin dünya üzerinde oynadıkları en önemli rollerden biri, sosyal alanda olağanüstü devlet kurmalarıdır.⁴

3. Türklerde Şehirleşme

3.1. İslamiyet Öncesi

Eski Türkler (Göktürk ve Uygurlar) şehre "Balık" diyorlardı. XI.yy'da Karahanlı Türkleri ve Oğuz Türklerinin Balık kelimesi yerine

4 Halil Berktaş ve Diğ., "Osmanlı Devletine Kadar Türkler", Türkiye Tarihi 1, Cem Yay., İstanbul, 1997, s:190

“Kend” sözcüğünü kullanmışlardır.⁵

Bozkırlarda havanın sert olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Bunun yanı sıra nüfus kesafeti ve komşu kavimlerin saldırıları, Bu sahada yaşayan toplulukların, sürekli hareket eden muharip bir kavim olmalarına sebep olmuştur.⁶ Uçsuz bucaksız bozkır sahalarında toprak bağı değil, soy ve akrabalık bağı ön plandadır. Tabiat şartları ve yabancı toplulukların sürekli tehdidi, göçebeler arasında aile ve grup ilişkilerini kuvvetlendirmiştir.⁷

Türklerin Orta Asya’da yaşadıkları yörelerde, eski çağlardan başlayarak,iki kültür bir arada yaşamıştır.(Steplerin göçebe kültürü ve Orta Asya vahalarının yerleşmiş kültürü.) En eski yerleşmelerin,Horezm,Mavera-Ün-Nehr, Soğdıyana ve fergana çevresinde oluştuğu bilinmiyor. IX. ve X.yy’larda Horezm bölgesinde Türklerin, bu bölgenin toplumsal ve kültürel dinamizminin içinde yer aldığı, çobanlıkla olduğu kadar çiftçilik ve ticaretle uğraştıkları tahmin ediliyor.⁸ X.yy’da Mavera-Ün-Nehr ve Horezm Bölgelerinde, Aksaabad yakınında, Anav’da tarımın başlangıcına işaret, buğday ile karşılaşılıyor.⁹ Besiciliği gereği gibi yapabilmeleri için yaz ve kışlık arazileri kendi aralarında paylaşan Türkler, belirli alanlarda sürekli hareket halinde olmuşlardır. Bu hareket başı boş bir hareket değil, son derece nizami ve belirli periyodlar halinde gerçekleşen bir mevsimlik harekettir.¹⁰

IV. ve X.yy’larda salt Türk toplumuna ait olabilecek yerleşmelerin sınırlarını belirlemek oldukça zordur. Ancak noın ula ve Altay mezar buluntuları, bu bölgede gelişmiş bir ağaç imalatı olduğunu gösteriyor. Göçebe yaşamın asıl ögesi çadır, yuvarlak, planlı, ortası delik,örtülü yurt biçimindedir. Konik örtülü tip çadırlarda mevcuttur. Bu çadırlar; dokuma, keçe ve halılarla kaplıdır.¹¹

M.Ö. VI. ve IV. yy’larda Ahamenid döneminde kent izleri ve kanallar bulunmuştur. M.S. V.yy’dan itibaren şato tipi yerleşmelerin çoğaldığı görülüyor. Bu dönemde feodal ilişkilerin geliştiği, tek yapılmış feo-

5 Faruk Sümer,Eski Türklere şehircilik,Türk Tarih Kurumu Basımevi,Ankara 1993,s:1

6 Halil Berktaş ve Diğ.,s:190

7 Abdülkadir İlgen,“Eski Türk Topluluklarında Kılık Kıyafet”,Türk Dünyası Araştırmaları,Sayı 132,Haziran,2001,s:190

8 Halil Berktaş ve Diğ.,s:369

9 a.g.e.,s:371

10 Abdülkadir İlgen,s:190

11 Halil Berktaş ve Diğ.,s:371

dal malikane etrafında yerleşme yerlerinin varlığı anlaşılmaktadır. Etrafı yüksek duvarlarla çevrili bir avlu çevresinde, tek sıra olarak düzenlenmiş hacimlerden oluşan feodal şatolar, İslam dönemi kervan saraylarının prototipi olarak gösterilebilecek yapılardır. Bu kentlerin masif surları, ilkel yapı malzemesi toprakla yapılmalarına karşın, yan yana konmuş silindirik sağır sütunlar ve bunların üzerinde eşi merkezli kemerlerden oluşan nişleriyle hareketli kütleler oluştururlar. Bu karakteristik duvar düzeni, sonradan İslam döneminde, başka tip yapılara, örneğin kervansaray ve kümbetlere geçerek, yörede biçimsel sürekliliğini sürdürmüştür.¹²

Esasen Türk hükümdarlarının biri yaylaklarda, diğeri vadilerde, su kıyılarında olmak üzere iki merkezi bulunurdu. İkincisi evlerden kurulan iskan yerleriydi.¹³ Sauvaget, Halep çalışmasında, Türklerin göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçerken önce kentin merkezinde değil, duvarların çevresinde çadırlarını ve arabalarını kurarak yerleştiklerini belirtir.¹⁴

3.2. İslamiyet Sonrası

İslam dini Orta Asya yerleşmelerinin fiziksel görüntüsünde belirgin bir değişiklik getirir. Kent içinde yapılaşma İslam dininin gereksinmelerini karşılayacak eylemlerle ilgilidir. Bu nedenle kentin merkezinde hükümdar sarayı yerine Ulu Cami yerleşmiştir. Ulu cami sadece cemaatin hep birlikte namaz kıldığı bir yer değil, toplumun eğitildiği, yönetimle halkın karşı karşıya geldiği, kent yaşamıyla ilgili her sorunun çözüldüğü, bir sosyal ve kültürel merkezdir. İslam kentinde ticaret alanı, kapalı ya da açık olarak kent merkezine, caminin yanına kaydırılmıştır. Caminin çok işlevli karakteri zamanla parçalanır, her işlevi bir yapı karşılayacak şekilde, külliye diye adlandırılan yapı topluluğuna dönüşür.¹⁵

İslam kentinin birimi olan konut; fiziksel oluşum açısından içeriye dönüktür. Konut günlük eylemlerin işlevsel bir biçimde karşılandığı bir yapıya sahiptir. Bir avlu ya da bahçeyi odalar ve eyvan çevreler. Kentin yeşil alanları bu bahçelerdir. Konutların kümelenmesi mahalleleri oluşturur. Her mahallenin ufak bir meydana mescidi bulunur. Mahalleler kimi yerlerde ayrı kabile yada aşiretleri barındırır.¹⁶

12 a.g.e.,s:372

13 <http://www.google.com./search?q=eski+%C3%BCrklerde+%C5%9Fehir+y%C3%B6netimi&ie=UTF-8&oe=UTF-8&hl=tr&lr=>

14 a.g.e.,s:373

15 a.g.e.,s:373

16 Halil Bertay ve Diğ.,s:374

4. Eski Türk Medeniyetlerinde Şehirleşme

4.1. Hun Devleti'nde Şehirleşme

Hunların göçebe kültürünü benimsediğini ve yaşamlarını bu sert bozkır ikliminin biçimlendirdiğinden yukarıda bahsetmiştik. Coğrafi şartlar ve komşu kavimlerin saldırıları Hunları yerleşik hayattan uzak tutan etmenlerin başlıcalarıdır. Bununla beraber Büyük Hun İmparatoru Mete(Motu)(M.Ö.209-174),M.Ö.176 tarihinde Çin İmparatoruna göndermiş olduğu bir mektupta, Yalnız iç Asya Türk devletine bağlı kavim ve şehir devletçiklerinin sayısı 26 idi. Bu kavim ve şehirler iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde Hun devletine bağlı hareket ediyorlardı.¹⁷

Hun tan-hu'su çi-çi'nin M.Ö. 36'da Çinliler tarafından yıkılan başkentinin surlarla çevrili olduğu Çin kaynaklarınca belirtilmiştir. Hunlarda şehir kurmalarının gayesi oturmaktan ziyade askeri bir amaç taşıyordu.¹⁸ Çin kaynaklarında Asya Hunlarının kurban törenleri için binalar yaptıkları belirtilir.¹⁹

4.2. Göktürklerde Şehirleşme

Göktürk imparatorluğunun kuruluşu M.S. 551 yılında gerçekleşmiştir. İmparatorluk sınırları Çin Seddinden Hazar Denizine kadar uzanmıştır. Ancak bu büyük devlet 582 senesinde birbirine düşman iki devlete ayrılmıştır.(Batı ve Doğu Göktürk devleti) Doğu Göktürk kağanları Orhun Irmağının kaynağına yakın yerdeki Ötüken bölgesinde yaşıyorlardı.²⁰

Ötükenin Türk hakanları için ayrı bir önemi olmuştur. Bilge Kağan "Ötüken'de oturursan hiç sıkıntı olmaz ve hakimiyeti yani devleti ömür boyu elinde tutarsın "diyerek Ötüken'in Türk Hakanları için önemini vurgulamıştır.²¹

Göktürk hükümdarlarından K'min Kağan Çin kültüründen oldukça etkilenmiş ve çadır hayatını bırakıp şehirde oturmak isteyen ilk Türk hükümdarı olmuştur. Bunun yanı sıra Çin'de doğmuş, Çin kültürünü iyi bilen vezir Tonyukuk : Biz Çinlilerin yüzde biri kadarız. Eğer bir şe-

17 Yaşar Bedirhan,"Hun Çin Siyasi Mücadelelerinde İpek Yolu ve Ticaretinin Oynadığı Rol",Türk Dünyası Araştırmaları,Sayı:118,Şubat,1999,ss: 67-70

18 <http://www.google.com./search?q=eski+t%C3%BCrklerde+%C5%9Fehir+y%C3%B6netimi&ie=UTF-8&oe=UTF-8&hl=tr&lr=>

19 a.g.y.

20 Faruk Sümer,s: 2

21 a.g.e.,s:2

hir kurup oturursak orada düşman bizi yok eder. Halbuki eski yaşantımızı sürdürürsek zayıf olduğumuz zamanlar çekilir, güçlü olduğumuz zamanlar saldırırsak diyerek” şehir hayatı hakkında endişelerini belirtmiştir.²²

Göktürklerin çiftçilik yaptıkları ve ticarete önem verdikleri biliniyor. Kaşgarlı Mahmutun eserinde Göktürkleri ;”Göktürkler, umumiyetle çadırdaki yaşayan fakat yazısı olan bir budun(halk topluluğu)”şeklinde tanımlamıştır.²³ Çin ve Bizans kaynakları Göktürklerin yerleşik hayata geçtiklerini ve tarımla uğraştıklarını, madenden yapılmış eşyaları olduğunu yazar. Pencikent duvar resimleri, dilimli kubbe yapımı ve kule türü yapıların varlığı belirtilmektedir.²⁴

VII.yy’ın birinci yarısında Batı Göktürk Kağanlarının ülkesinde bir çok şehir görülmektedir. Batı Göktürk Kağanları ilk zamanlarda çoğu defa İli vadisi ile ısığ Göl kıyılarında oturdukları anlaşılmaktadır.²⁵ Göktürklerin başlıca şehirleri olarak; Suyab,Talaz,Koçu,Karasar,Ak-su olarak bilinmektedir. Bölgenin en güçlü kralı Koçu’da oturuyordu. Çinli rahip Hüen Çang’ın anlattıkları kadari ile Göktürk şehirleri; bağ bahçeli sulak şehirlerdi. Çiftçilik ve ticaretle uğraşılıyordu.²⁶

Göktürk devleti iki asırdan fazla bir süre hüküm sürmüşlerdir. Batı Göktürklerinden bize kayda değer bir kültür anıtı ulaşmamıştır. Doğu Göktürklerine gelince, çok sert coğrafi şartlarda altında yaşayan bir ülke olmalarına rağmen yazılarını ve edebiyatlarını geliştirip,bir çok kültür mirası bırakmışlardır. Ticarete ehemmiyet vermişler ve şehir kurmayı düşünmüşlerdir.²⁷

4.3. Uygurlarda Şehirleşme

Türk soyağacının büyük bir dalı olan Uygurlar Göktürk devrinde Yukarı Selenge boylarında yaşıyorlardı. O boydan meydana gelmişlerdi.²⁸

Uygurlar yerleşik hayata geçen ilk Türk devletidir. En ünlü hükümdarı İl İtilmiş Bilge Kağan ilk adet kitabe yazdırmıştır. Bunlarda ilki bize ulaşmamış diğeri ise bilim dünyasında Taryat(Terhin) adıyla anılan

22 a.g.e.,ss:6-7

23 a.g.e.,ss:8-9

24 Halil Bertay ve Diğ.,s:371

25 Faruk Sümer,ss:11-12

26 a.g.e.,ss:17-18

27 a.g.e.,s:23

28 a.g.e.,s:25

kitabedir. En büyük eseri olarak gösterilen Ordu Balık şehrini kurmuştur. İl İtilmiş Bilge Kağan kitabeler yazdırarak, şehirler kurarak medeni gelişmeye karşı olan sevgisini ve ona büyük bir önem verdiğini göstermiştir. İl İtilmiş Bilge Kağan'ın 758'deki ölümünden sonra yerine geçen Böğü Kağan Çinde bulunduğu esnada mani dinine mensup Soğdlar ile karşılaşmış ve bu dini benimsemiştir.²⁹

Ordu Balık hakkında Müslüman bir seyyahattan alınan bilgiler doğrultusunda, Bu şehrin büyük ve muhkem surlarla çevrili olduğu, çevresinde şenlikli kasabaların birbirine bitişik köylerin olduğu görülür. Kalabalık bir halkın yaşadığını, çarşıların ve ticaretin çok yaygın olduğunu belirtiyor. Uygurlar birinci devletlerini M.S. 744 yılında Orhun nehri çevresinde kurarlar. Başkentleri Karabalsagundur. 840'da büyük kıtlık geçiren ülkede isyanlar başlamıştır. Bu isyanlardan en büyüğü Kırgızlar tarafından gerçekleştirilmiş ve birinci Uygur devletinin yıkılması ile sonuçlanmıştır. Dağılan Uygur devletinden batıya göç edenler Türkistan ülkesine gelerek evvelce burada kurulmuş şehirlere yerleştiler. Bu şehirler kale ile korunan müstahkem şehirlerdi.³⁰ 840 yılında Doğu Türkistan'da kurdukları ikinci devletin başkenti Hoça; kareye yakın surlarla çevrilidir. Duvarlar kerpiç ve sıvadır. Hükümdar sarayı kent merkezindedir. Kentte ikinci devletin benimsediği Budizm için tapınaklar ve türbeler mevcuttur.³¹

Uygur devletinin kurdukları başlıca şehirler; Kara Hoca, Beş Balık, Yeni Balık,Sülmi,çinankeş'dir. 982 yılında Uygur iline gelen Çin elçisi Wang-Yente bu ülkeyi mamur, Halkında müreffeh ve mesut bulmuştur.³² Uygur devleti 940yılında Karahanlı devleti kuruluncaya kadar mevcudiyetini korumuş, daha sonra Karahanlıların baskıları neticesinde doğuya çekilmişlerdir. Uygurlar burada Kara ve Sarı Uygurlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Sarı Uygurlar Türklüklerini korumuşlar ve mevcudiyetlerini devam ettirmişlerdir. Kara Uygurlar Moğollaşmış olup, Moğolca konuşurlar.³³

4.4. Karluklarda Şehircilik

Karluklar (Çin kaynaklarında Ko-Lo,Lo),VIII.yy'ın birinci yarısında Kara İrtiş boylarında yaşıyorlardı. Üç boydan meydana gelmişlerdi.

29 a.g.e.,ss:26-29

30 <http://www.nihaletsiz.net>.

31 Halil Bertay ve Diğ.,s:373

32 Faruk Sümer,ss:37-39-40

33 <http://www.nihaletsiz.net>

Karluklar Göktürk devletinin yıkılmasında rol oynamışlar ve Uygurlarla kimi zaman müttefik kimi zaman düşmanca ilişkilere girmişlerdir. Uygurlara yenildikten sonra On Ok ülkesine kaçmışlardır.³⁴

Bu tarihten sonra Karluklar 766 yılında İli kıyılarına, arkasından da Ketsek ve Korday geçitlerinden Çu boylarına indiler. Suyab'ı ve Talaz'ı ele geçirerek Türgiş Devletine son verdiler. Karluklar kazandıkları başarılarla rağmen Batı Türkleri ülkesinde kuvvetli bir varlık gösterememişlerdir. Hatta onların bir devlet bile kurdukları söylenemez.³⁵ Karluk boyları ve bu boyların obaları birbirlerinden uzak yerde yurt tuttular. Karluk yağbusunun diğer karluk boy ve obaları başında bulunan beyler üstündeki nüfuzu, yağbusunun gücüne göre değişiyordu.³⁶

982 yılında yazılmış Hudud-ul-alem'de Karluklar hakkında şu bilgiler verilmiştir; Bu ülkenin doğusunda Tibet, Yağma ve Toğuz Ğuzz(Uygur) ülkeleri vardır. Güneyinde ise Yağma ülkesinin bir kısmı ile Maverâ-ün-Nehr bulunur. Batısında ĞUZZ(Oğuz),Kuzeyinde Toksı,Çigil ve Uygur ülkeleri bulunur. Karluk ülkesi mamur ve Türk memleketlerinin en zenginidir. Orada çok akarsu görülür. Havası da mutedildir. Bu ülkede türlü meyveler yetişir. Karluklular cana yakın insanlardır. Eski zamanlarda hükümdarlarına “Ceğbuy,Beygu” denilirdi. Karlukluların bir kısmı avcılıkla uğraşır, bir kısmı şehirlerde oturur, Çobanlıkla geçinir. Servetlerini başlıca koyun, at ve türlü kürklerle teşkil eder. Savaşçı ve akıncı insanlardır. Başlıca şehirleri; Kulan,Mirki,Taraz,Kasri bas verilebilir.³⁷

Türk topluluklarının yaşadıkları yerleri iyi bilen Rşieddin'in,Cami-üt-tervîh adlı eserinden;Karlukların bugünkü Afganistan topraklarında yaşadıkları anlaşılıyor. XVI.yy'ın birinci yarısında Isıĝ Göl çevresinde veya İli vadisinde bir Karluk zümresinin yaşadığı biliniyor. Karluklar bütün boyları ile birlikte Türk yerleşik hayatının gelişmesinde büyük rol oynamışlardır.³⁸

4.5. Çigillerde Şehirleşme

X ve XI. yy'ların en tanınmış Türk topluluklarından biri de Çigillerdir. Bunlar aslında Karluklar'ın bir boyunu teşkil ettikleri, Mervezi'ye dayanılarak kaydedilmiştir. Çigiller kalabalık bir nüfus ahip oldukla-

34 Faruk Sümer,ss:43-44

35a.g.e.,ss:45-46

36 a.g.e.,s:46

37 a.g.e.,s:57

38 a.g.e.,s:68

rı için X.yy'da ayrı bir Türk kavmi olarak sayılmışlardır.³⁹ Hududu'ı-alem'de Karluklar için şu bilgiler veriliyor: Çigil ülkesinin doğu ve güneyini Katluk ülkesi,batısını Tohsıllar, Kuzeyi de Kırgızların yurduudur. Onların servetleri çoktur. Çigillerin çoğunluğu çadır ve alaçıklarda yaşar. Şehir ve köyleri azdır. Servetleri; sığır, koyun ve at teşkil eder. Çigillerden bazıları Güneşe ve Aya taparlar. Onlar iyi tabiatlı cana yakın insanlardır.⁴⁰ Siköl başlıca şehirleri olup,İslam hududuna yakındır. El-Mukaddesi bu şehrin surlarla çevrili olduğunu ve camisinin şehrin merkezinde olduğunu yazar. Kaşgarlı da Çigillerden bir bölüğün Kuyaş'ta yaşadığını eserinde belirtmiştir.⁴¹

4.6. Toshıllarda Şehirleşme

Hududu'l-alem'de Tohsı'ların aşağı çu'nun sol yakasına düşen yörede yaşadıkları anlaşılıyor. Kaşgarlı Mahmud Tohsılların Kuyaş'ta oturduğunu ve onlara Çigil-Tohsıl denildiğini yazmıştır. Başlıca yerleşim merkezleri Lazne, Frahhiye, Suyab, Orkeş ve Bigligiğ olarak bilinir.⁴²

4.7. Oğuzlarda Şehirleşme

Oğuzlar Türkiye Türklerinin doğrudan atasıdır. X.yy'da Sir-Der-ya(Seyhun) boylarında yaşamışlardır. Yagbuların önderliğinde çeşitli kamusal görevlerle örgütlenmiş bir yönetim yapısına sahiptiler. Yenikent başta olmak üzere çeşitli yerleşik merkezler kurmuşlardır. Sir,Kent gibi oturuklık birim ve kentlerde yaşadıkları biliniyor. Karaçuk ve Barçınlı diğer önemli şehirleridir.⁴³

Savaş işi ve çoban ekonomisi ile belirlenen göçebe hayatını sürdüren Oğuzlar,Oğuz geleneğinin asıl temsilcisi olmuşlar,yerleşik hayata geçen Oğuzlara aşağılayıcı bir tavır ile bakmışlardır. Göçebeler,oturuklara "yatuk(tembel)" diyorlardı.⁴⁴

Oğuz döneminde iç ve dış kalesi ile Altın Tepe,Sıgnak,Sabran,Karnak önemli kentlerdir. Kerpiç yada pize surlarla çevrili büyük ribadlı ve iç kaleli şehirlerdir.⁴⁵

39 a.g.e.,s:69

40 a.g.e.,s:69

41 a.g.e.,s:69

42 Faruk Sümer,ss:70-71

43Ayla Ödekan,"Mimarlık ve Sanat Tarihi",Osmanlı Devletine Kadar Türkler,Türkiye Tarihi-1, Cem, İstanbul,1997,s:302

44 a.g.e.,s:369

45 Halil Berktaş ve Diğ.,s:373

4.8. Karahanlılarda Şehirleşme

Hudu'l,alem'de Yağma'lar(Karahanlılar) hakkında şunları söylüyor: Bu ülkenin doğusunda Uygurlar,güneyi Hulend gün suyu olup Kuça ırmağına dökülür. Batısı Karluk ülkesidir. Yağmaların yırdunda çiftçilik azdır. Orada çok kürk elde edilir. Av'da boldur. Servetlerini at ve koyun teşkil eder. Yağmalar savaşı bir topluluktur.⁴⁶ Kaşgar,Bartuc,Hirgili yerleşim merkezlerinden bazılarıdır. Buhara, Semerkand,Farab,Balasa-gun(Suyab),Taşkent zamanın önemli kültür merkezleri olmuşlardır. Düşünce hayatının büyük isimleri; Farabi,İbn-Sina,Kaşgarlı Mahmud,Ahmet Yesevi,Gazali Karahanlı ülkesinde bu merkezlerde yetişmiştir.⁴⁷

Kaşgarlı yağmalar hakkında;"Türklerden bir topluluk olup, onlara Kara Yağma da denilir." diye bahsetmiştir.⁴⁸ Yağmaların hükümdarı Buğra Han ünvanını taşır. Gerdezi; Yağmaların batı Türk ailesine mensup olduklarını ve Uygur elinden ayrılarak oluştuklarını belirtir.⁴⁹ Reşat Genç;Karahanlı devlet teşkilatı konusunda "Modern idarelerde rastlanabilen ileri bir kanun hakimiyeti anlayışı ve adeta devletin halk için olduğu prensibi vasıtasıyla yüksek bir kültür örneği anlayışı teşkil etmişlerdir" diye bahsetmiştir.⁵⁰

Eski Dehistan kentinde X.yy'dan kalan Mezar-ı Şir Kebir adlı yapıt Karahanlıların ilk yapıtlarının kerpiçten olduğunu gösteren bir örnektir. Ayrıca Karahanlılarda ahşap işleri gelişmiş ve yapılarda kullanılmaya başlanmıştır.⁵¹ Karahanlılar Müslümanlığı kabul eden ilk Türk topluluğu olarak da tarihe geçmişlerdir. Diğer bir Müslüman Gazneli mimarisinde de medreseler ön plana çıkmıştır. İlk medreseler şii mezhebine karşı suni mezhebini kuvvetlendirmek için kurulmuştur.⁵²

5. Değerlendirme ve Sonuç

Eski Türkler hakkında yeterli kaynak mevcut değildir. Hele konu şehircilik olunca bu sorun daha da büyümektedir. İşin üzücü bir yanı da yabancı kaynakların sayısının, yerlilere oranla oldukça fazla olmasıdır. Ne yazık ki her alanda karşımıza çıkan Ar-ge eksikliği burada da karşı-

46 Faruk Sümer,s:72

47 Ayla Ödekan,s:302

48 Faruk Sümer,s:73

49 a.g.e.,s:74

50 Ayla Ödekan,s:302

51 Halil Bertkay ve Diğ.,s:374

52 Halil Bertkay ve Diğ.,s:374

mıza çıkmıştır. Hükümetin Üniversitelerin elinde zaten kısıtlı olan araştırma fonlarını da denetimine tabi kılmaya çalışması, Arkeolojik çalışmaları da kesintiye uğratacaktır.

Türklerin atalarının bilinen en eski tarihi Hun İmparatorluğu ile başlar. Bununla beraber Sakaların da bir Türk kavmi olmaları kuvvetle ihtimaldir. Hunların ve Göktürklerin yerleşik hayata sıcak bakmadıkları ve çekindikleri görülmüştür. Esir aldıkları Çinli sanatçıları şehirlere yerleştirmişler ama kendileri oturmamışlardır. Yerleşik hayata ilk geçen Türk topluluğu Uygurlardır. Yerleşik hayata geçmekten korkan topluluklara oranla, geçen toplulukların mevcudiyetleri daha uzun sürmüştür.

Eski Türkler çeşitli dinleri benimsemişler ve farklı dinlere mensup olsalar bile kardeşçe yaşamayı sürdürmüşlerdir. Türklerin Çin, Hindistan, İran ve Bizans ve özellikle Arap yani müslüman kültürleriyle sürekli bir ilişki halinde olmaları kültürlerini, yaşamlarını ve inançlarını etkilemiştir. Nitekim o döneme ait yapıtları, İslamiyet sonrası Türk topluluklarına da örnek teşkil etmiştir.

Devlet yapıları feodal sisteme benzemektedir. Feodal sistemden farklı yanı ise Türklerin yaradılışından gelen daha hür isteklere sahip olabilmeleridir. Peçenekler'de kabilelerin durumu o kadar müstakil idi ki kavim beraber yaşadığı, savaştığı halde tam bir merkezi iktidar mevcut değildi. XII. asırda Kıpçakların durumu da böyleydi.⁵³ Nitekim bu yüzden sık sık devletler parçalanıp, yeni kavim ve devletler kurulmuştur.

İlk Türk toplulukları şehirleşmeyi askeri amaçlı kabul etmişler, soraları da ilk önce şehrin dışında çadırlarını kurarak şehir hayatına alışmaya çalışmışlardır. Sonuç olarak, Eski Türkler göçebe kültürün etkisi ile şehirleşmeye sıcak bakmadıkları halde, çevre topluluklarla girdikleri ilişkilerle, zamanla yerleşik hayatı benimsemişler ve Orta Asya'dan göç ettikleri yeni bölgelere kendi kültürlerini de taşımışlardır.

Eylül 2007

Kaynaklar

Bedirhan Yaşar, "Hun Çin Siyasi Mücadelelerinde İpek Yolu ve Ticaretinin Oynadığı Rol", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 118, Şubat, 1999

Berkay Halil ve Diğ., "Osmanlı Devletine Kadar Türkler", Türkiye Tarihi 1, Cem Yay., İstanbul, 1997

53 <http://www.google.com./search?q=eski+%C3%BCrklerde+%C5%9Fehir+y%C3%B6netimi&ie=UTF-8&oe=UTF-8&hl=tr&lr=>

İlgen Abdülkadir, "Eski Türk Topluluklarında Kılık Kıyafet", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 132, Haziran, 2001

Ödekan Ayla, "Mimarlık ve Sanat Tarihi", Osmanlı Devletine Kadar Türkler, Türkiye Tarihi-1, Cem, İstanbul, 1997

Sümer Faruk, Eski Türklerde Şehircilik, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993

<http://www.tarihdersi.i8.com/Tarih1/ucuncuunitekultur.htm> Erişim Tarihi : 15.03.2004

<http://www.tarihdersi.i8.com/Tarih1/ucuncuunitekultur.htm> Erişim Tarihi : 15.03.2004

http://www.ozturkler.com/data/0001/0001_02.htm Erişim Tarihi : 10.03.2004

<http://www.google.com./search?q=eski+%C3%BCrklerde+%C5%9Fehir+%C3%B6netimi&ie=UTF-8&oe=UTF-8&hl=tr&lr=> Erişim Tarihi : 25.03.2004

<http://www.nihaletsiz.net> Erişim Tarihi: 15.03.2004

KENTSEL BİLİNCİN OLUŞTURULMASINDA HALKIN DUYARLILIĞININ ÖNEMİ

Giriş

Bu çalışmada, esas olarak ülkemizde sayısal büyüklük açısından değerlendirildiğinde kent tanımına giren yerleşmelerin sosyal yaşamının kentsel özellikler gösterip göstermediğinin ve kentte yaşayanların kent yaşamını ne ölçüde benimsediklerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, Çanakkale ilinin Biga ilçesi pilot inceleme alanı olarak seçilmiş ve konuyla ilgili 10.02.2005-15.02.2005 tarihleri arasında ilçede yaşayanlardan 18 yaş üstü 300 kişinin katılımının sağlandığı bir anket çalışması yapılmıştır. Biga ilçesinde yapılan ankette katılımcılara, demografik bilgileri, kentte oturma süresi, kente geliş nedeni, kente sonradan gelenlerin geldiğı yere dönmek isteyip istemediğı, yaşadıkları kenti benimseyip benimsemedikleri gibi sorularla kentlerini nasıl değerlendirdikleri araştırılmıştır. Çalışmada, giriş bölümünün ardından, birinci bölümde konu ile ilgili teorik çerçeve aktarılacak, ikinci bölümde ise çalışmanın yapıldığı alan hakkında kısa bir tanım yapılarak alan araştırması sunulacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1 Kent, Kentleşme ve Kentlileşme

Öncelikle, çalışmada kullanılan kavramların tanıtılmasının konunun anlaşılmasında faydalı olacağı kanaati ile; kent, kentleşme, kentlileşme, kentlilik bilinci gibi kavramlara kısaca değinilmektedir.

Kent, tarımsal olmayan üretimin egemen olduğu, hem tarımsal hem tarım dışı üretimin dağıtım ve denetim işlevlerinin toplandığı, örgütleş-

me, bütünleşme, ayrı cinstenlik derecelerinin yüksek düzeyde bulunduğu yoğun bir nüfus odağıdır.¹ Ortaylı ise kenti kendi kendine yetmeyen bir birim olarak tanımlamakta, kentin çevre yerleşmelerin iktisadi faaliyetlerini denetleyerek uzmanlaştığını, bunun sonucunda da çevresi üzerinde toplumsal ve idari yönden denetimci görevi üstlendiğini belirtmektedir. Weber'e göre ise kent, ticari işlemlerin ön plana geçmesi ile birlikte bir bütün olarak cemiyetin, kuşatılmış bir yer, bir kale, bir pazar yeri, bir dereceye kadar otonom bir hukuk düzeni, belli bir birlik, bir konfederasyon şekli, hiç değilse bir dereceye kadar bağımsız olma gibi özellikler taşıyan yerleşim birimidir.² Bir yerleşim biriminin kent olarak nitelendirilebilmesi için belli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır.³

- Belli bir nüfus büyüklüğüne ve nüfus yoğunluğuna erişmiş olması
- Tarımsal üretimden daha ileri bir üretim düzeyi olan sanayi üretimine geçmiş olması ve bununla birlikte hizmet sektörünün gelişmiş olması
- Yerleşim yerinin fiziksel altyapısının belli bir düzeye ulaşmış olması
- Nüfusun büyük oranda örgütlenmiş, karmaşık işbölümüne ve yüksek uzmanlaşma düzeyine erişmiş olması
- Yerel değerlerin yerini ulusal veya evrensel değerlerin almış olması
- Eğitim düzeyinin kırsal kesimdeki eğitim düzeyinden yüksek olması ve çocuk bakım ve eğitiminde aile dışı kurumların gelişmiş olması
- Sosyal normların yerini, resmi denetleme kurumlarının almış olması
- Statülerin aileden gelmeyip, bireylerin kendi çabaları ile kazanılmış olmaları

Ülkemizde 442 sayılı Köy Kanunu'nun 1. maddesi, nüfusu 2.000'den aşağı olan yerleri köy, 2.000-20.000 arası olan yerler kasaba, 20.000'den fazla nüfuslu yerleşimleri de şehir olarak tanımlamaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü de bu tanıma uygun olarak 20.000 nüfuslu yerleşimleri şehir olarak kabul etmekte iken, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı 10.000 kişilik yerleşme alanlarına şehir demektedir.⁴

1 Kartal, S.Kemal, Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme, Yurt Yayınları, Ankara: 1983, s.35.

2 Görmez, Kemal, Şehir ve İnsan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul: 1991, s.21.

3 Kaya, Erol, Kentleşme ve Kentleşme, İlke Yayıncılık, İstanbul: 2004, s.15.

4 Kaya, s.16.

Kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak, kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumun yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü, uzmanlaşma yaratan, insan davranışları ve ilişkilerinde şehirlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir.⁵ Diğer bir kaynakta kentleşme kavramından, iki ucu olan bir çözülme, yoğunlaşma ve akım olayı olarak bahsedilmekte, kırsal ve kent iki farklı uç olarak tanımlanmaktadır. İki uçtan biri olan kırsal çözülme, kentte ise yoğunlaşma gerçekleşmekte, bunun sonucunda iki uç arasında bir akım meydana gelmektedir. Literatürde kentleşmenin itici nedenleri olarak nitelendirilen konular kırsal çözülmeyle getirmektedir. Tarımsal üretimde makineleşme işgücüne olan ihtiyacı azaltmakta, kırsal alanlardaki nüfus fazlası kentlere yönelmektedir.

Kentleşme, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir birikim sürecidir. Bu süreçte, kırsal kente göçen bireyler kente özgü işlerde çalışmakta, kente özgü davranışları benimsemekte ve kentin sunduğu olanakları kullanmaya başlamakta, kentleşmektedirler. Kentleşme, kente göç eden nüfusun yeni koşullara uygun ilişkiler biçimi geliştirerek kentin bir ögesi olma, kente uyum sağlama ve kentle bütünleşme süreci olarak da tanımlanmaktadır. Bu tanım kentleşme ile ilgili mekan ögesine vurgu yapmakta, sürecin sosyal ve kültürel özelliklerini de kapsamaktadır. Sosyo kültürel özellikleri temel alarak kentleşmeyi, kente göç edenlerin ve kentte yaşayanların, kent toplumunun değer-norm sistemini, kentli insanın düşünme, davranış biçimlerini ve giderek yaşama biçimini benimsemesi şeklinde tanımlayabiliriz.⁶ Kartal, kentleşmeyi ekonomik ve sosyal bakımlardan iki ana grupta incelemektedir. Buna göre, sosyal bakımdan kentleşme kırsal kökenli insanın türlü konularda kente özgü tavır ve davranış biçimlerini, sosyal ve tinsel değer yargılarını benimsemesi ile gerçekleşir iken, ekonomik bakımdan kentleşme bireyin geçimini tamamen kentte veya kente özgü işlerle sağlaması ile gerçekleşmektedir.⁷

Kentsel yaşam kalitesi kavramı, mimarlar, kent plancıları, kent ve çevre sorunları ile ilgilenen uzmanlar ve yerel yönetim uzmanları tarafından son yıllarda geliştirilmiş kavramlardan biridir. Kentsel yaşam kalitesi Geray'a göre, dar anlamıyla, toplumsal ekonomik ve

5 Keleş, Ruşen, Kentleşme Politikası, İmge Yayınları, İstanbul: 2001, s.22.

6 Kaya, s.140.

7 Kartal, s.21.

mekansal öğeler açısından kent tanımına giren yerlerde, kentsel altyapı, iletişim, konut ve benzeri olanakların sunulma düzeyinin önceden belirlenen ölçümlerin üstünde olması durumudur. Kavram, geniş anlamıyla ele alındığında toplumsal, kültürel, siyasal öge ve süreçleri de kapsamaktadır. Kentte yaşayan tüm bireylerin hiçbir ayrım gözetmeksizin eşit, dengeli, gereksinimleri oranında kentin sunduğu olanak ve fırsatlardan yararlanma hakkına sahip olmaları gerekmektedir. Kent yönetimleri, kentlilerin eğitsel, sınıfsal, kültürel ve siyasal katılımını sağlamaya yönelik politikalar geliştirmeli ve uygulamalıdır. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin kente yeni gelenlerin kent yaşamına uyum sağlamalarını kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı birtakım hizmetler sunmaları ihtiyacı doğmaktadır. Çünkü, kırdan kente göç edenlerin kentleşemediği, dolayısıyla kentsel bütünleşmenin sağlanmadığı bir toplumsal ortamda yaşam kalitesinin yüksek düzeyde olması beklenemez.⁸

1.2 Dünyada ve Türkiye’de Kentleşme

Neolitik devrim, avcılık ve toplayıcılık döneminden tarımsal üretim dönemine girilmesi ile birlikte yerleşik hayata geçişin yaşandığı bir dönem olup, literatürde hem uygarlığın hem de kentleşmenin başlangıcı bu döneme tarihlenmektedir. Dünyanın ilk kentlerinin M.Ö. 3500 yıllarında Mısır’da Nil nehri vadisinde, bugün Irak ve Pakistan olan Fırat ve Dicle nehirleri ile İndüs nehri civarında kurulduğu tespit edilmiştir.⁹ İlkçağlarda kent yerleşimleri güvenlik amacıyla duvar ile çevrelenerek kale haline gelmiş, kent sınırları dahilinde ortak yaşam içinde örgütlenmiş, hukuken hür bireylerden kurulu devlet toplulukları olan ‘polis’ler oluşmuştur.¹⁰ Dolayısıyla, ilk kentlerin tarımsal üretimi denetleme işlevini üstlendiğini, aynı zamanda da idari bir birim olarak örgütlendiğini ve yerleşik hayata geçişle birlikte ortaya çıkan güvenlik gereksinmesini karşıladığını söyleyebiliriz. Böylece, kentlerin ortaya çıkmasıyla birlikte asker ve yönetici sınıf gibi toplumsal sınıflar oluşmuş, bu durum kırsal alanlardan farklı olarak kentlerde sınıflı bir toplum yapısını getirmiştir. Kale içerisinde yerleşmiş kentlerin surların dışına taşarak büyümeye devam etmesi, şehir devletlerinden imparatorluklara geçişe neden olmuştur. Ortaçağda din unsuru önemli ölçüde kent hayatının düzenleyicisi durumuna gelmiş, ruhban sınıf kent yönetiminde hakim sınıfi oluşturmuştur.

Sanayi Devrimi bugünkü anlamda kentleşmeyi başlatan önemli bir dö-

8 Geray, Cevat, ‘Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler’, Türk İdare Dergisi, Yıl 70, Sayı 420, s. 330.

9 Giddens, Anthony, Sosyoloji, Ayraç Yayınları, Ankara: 2000, s. 500.

10 Toprak, Zerrin, Kent Yönetimi ve Politikası, Anadolu Matbaacılık, İzmir: 1995, s. 2.

nüm noktasıdır. Kentleşmenin dünyada sanayileşmeye en erken geçen ülke olan İngiltere’de başladığı kabul edilmektedir. İngiltere’de 1800’lerde nüfusun %20’den azı kasabalarda ve nüfusu 10.000’den fazla olan yerleşmelerde yaşamakta iken, 1900’lerde bu oran %74’e yükselmiştir. 1800’lerde 1.1 milyon kişinin yaşadığı Londra’nın nüfusu 1900’lerde 7 milyona ulaşmıştır.¹¹

Öncelikle 19. yüzyılda İngiltere’de başlayan ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde yaşanan kentleşme olgusu, ülkemizde uzun bir süre sonra, ancak, çok daha hızlı bir şekilde yaşanmıştır. Bu durum, kentlere göç sürecinin başladığı 1950’li yıllardan itibaren kentlerin hızla, ancak hazırlıksız ve ani bir biçimde büyümesine yol açmıştır. Ülkemizde kentleşme sürecinin Avrupa ülkelerinden farklı olarak yüzyıllık bir döneme yayılarak değil de, 50 yıl gibi kısa bir zamanda yoğun bir şekilde yaşanması kentlerde önemli fiziksel, ekonomik ve sosyal sorunlara yol açmıştır. Kent yönetimlerinin hizmet sunumu, yoğun nüfus artışına paralel bir iyileşme göstermediğinden, göçedenler kentte iş, barınma gibi sorunları kendi başlarına çözüm üretmek durumunda kalmışlardır. Yeni kentliler kentte tutunmak amacıyla hemşehri dernekleri etrafında örgütlenmiş, barınma sorununu gecekondularla çözmüş, dolayısıyla kentte yaşamasına rağmen, kent kültürünü benimsememiş, kırsal kültürü kentte de devam ettirmiştir.

Ülkemizde kentleşmenin nedenleri literatürde, itici, iletici ve çekici nedenler olmak üzere üç ana grupta incelenmektedir. İtici nedenler tarımsal üretimle ilgili olumsuz koşullarla açıklanabilir. Tarımsal verimin düşüklüğü, tarımsal gelirin azlığı, gelirin ve toprak iyeliğinin dengesiz dağılması, tarımda makineleşme gibi nedenlerle geçimini tarım sektöründen sağlayamayan nüfus, sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışmak üzere kentlere göç etmiştir.¹² İletici nedenler, kent ile kırsal arasında taşınım ve iletişim olanaklarının artmasıdır. Çekici nedenler, kırsal alanlarda bulunmayan iş imkanları, sosyal ve kültürel imkanlar, sağlık ve eğitim hizmetleri gibi olanakların kentlerde yer almasıdır. Kırsal nüfus, söz konusu hizmetlere erişme isteği ile kentlere göç etmektedir.

Ülkemizde kentleşme sürecinin özelliklerini ve kentlerin mevcut durumunu daha iyi anlayabilmemiz için 1920’li yıllardan günümüze kadar kentsel nüfus oranları, bölgelere göre kentleşme düzeyleri, çalışan nüfusun sektörlere dağılımı konusundaki sayısal verilere başvurmamız gerekmektedir. Söz konusu verilere ilişkin tablolar sırasıyla aşağıda yer almaktadır:

11 Giddens, s. 501.

12 Keleş, s.66.

Tablo 1: Türkiye’de Kentsel Nüfus Tablosu

Yıllar	10.000 Nüfusun Üzerindeki Yerleşimler		İl ve İlçe Merkezleri	
	Nüfus (Kişi)	Oran (%)	Nüfus (Kişi)	Oran (%)
1297	2.236.085	16.4	3.305.879	24.2
1940	3.214.471	18.0	4.346.249	24.4
1950	4.883.865	18.5	5.244.337	25.0
1960	6.967.024	25.1	8.859.731	31.9
1970	11.845.423	33.3	13.691.101	38.5
1980	20.330.265	45.4	19.645.007	43.9
1990	31.468.085	55.4	33.656.375	58.4
2000	41.709.313	61.4	44.109.336	65.0

Kaynak: Keleş, 2002, s.58

Tablo 2: Türkiye’de Bölgelere Göre Kentleşme Oranları Tablosu

Bölgeler	Yıllar						
	1940	1960	1980	1985	1990	1997	2000
Marmara	35.1	43.3	68.7	74.1	75.1	76.4	78.1
Güney Anadolu	20.1	31.6	49.8	62.7	54.3	57.9	56.7
Ege	23.3	30.3	48.6	54.8	53	58	57.8
İç Anadolu	14.8	24.8	47.4	53.3	59.5	65.6	64.8
G.Doğu Anadolu	15.8	16.1	36.5	39.9	53.5	61.6	60.7
Doğu Anadolu	9.3	13.4	27.2	31.1	37.5	44.4	49.2
Karadeniz	7.2	11.4	24	29.2	33.7	41.5	42.6
Türkiye	18.0	25.2	45.4	50.9	55.4	64.6	65.0

Kaynak: Keleş, 2002, s.67

1.3 Kentleşme Süreci ve Kentlilik Bilincinin Oluşumunda Halkın Duyarlılığı

Kırdan kente göçeden bireylerin kır yaşamında benimsediği değerlerin yerini kente özgü değerlerin alması, yani bireylerin kentleşmesi uzun bir süre içerisinde meydana gelmektedir. Bu süreçte, hem kent insanının hem de kır insanının değerlerine bir arada sahip olan, tam anlamıyla kentleş-

Tablo 3: Çalışan Nüfusun Sektörlere Dağılımı Tablosu

Sektörler	Yıllar				
	1955	1960	1970	1980	1990
Tarım	77.4	74.7	68.4	56.0	49.3
Sanayi	8.0	9.5	11.5	15.2	15.5
Hizmetler	8.6	10.5	20.9	28.9	35.2
Belirsiz	6.0	5.3	0.2	0.1	-

Kaynak: Keleş, 2002, s.71

memiş birey geçiş insanı olarak tanımlanmaktadır. Kırdan kente göçedenlerin kentlileşmesi için üç kuşaklık zaman dilimine ihtiyaç olduğu göz önüne alınırsa, göçedenlerin neredeyse tamamının geçiş insanı olduğunu, tam anlamıyla kentlileşmiş bireylerin gelecek nesiller olduğunu söyleyebiliriz.

Köy şehir farklılaşması İbn-i Haldun ve Zimmerman tarafından dokuz ayrı başlık altında incelenmektedir. Bunlar, mesleki alanda farklılaşma, çevreye yerleşme biçiminde farklılaşma, toplum yapılarının büyüklüğünde farklılaşma, nüfusun homojenliğine göre farklılaşma, toplumsal tabakalaşma açısından farklılaşma, toplumsal hareketlilik açısından farklılaşma nüfus yoğunluğunda farklılaşma, göç yönünden farklılaşma ve toplumsal ilişkiler ve temas yönünden farklılaşmadır.¹³

Köy toplulukları, toplumsal statülerin soya bağlı olarak kazanıldığı, etnik, yapısal ve fonksiyonel olarak farklılaşmamış cemaatlerdir. Köy cemaatinde din önemli bir sosyal kurum olmakta ve toplumsal yaşamı büyük ölçüde düzenlemektedir. Aile kurumu da sosyal yaşamın temelini oluşturan diğer bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailenin işlevi biyolojik olarak neslin devamını sağlama ile sınırlı kalmamakta, aynı zamanda kültürel değerlerin nesilden nesile aktarımını sağlamaktadır. Ailenin kültür aktarımı işlevi yanında, kırsal topluluklarda temel bir üretim birimi olma özelliği de bulunmaktadır. Tarıma dayalı üretimde insangücü başlıca üretim unsuru olduğundan, köy ailelerinde çocuk sayısı fazla olmakta, böylece işgücünün artırılması amaçlanmaktadır. Köy aileleri üç kuşağı bir arada barındıran, aynı zamanda kardeş ve akraba ailelerini de kapsayan geniş topluluklardır. Köyde çocukların eğitim sorumluluğu da aileye yüklenmiş durumdadır.¹⁴ Cemaatlerde belirli bir yer üzerinde devamlı yaşamaktan kaynaklanan ho-

¹³ Görmez, s.14.

¹⁴ Görmez, s.17.

mojen ve muhafazakar nitelikli toplumsal birlik bulunmaktadır. Cemaatler birincil gruplardır ve bu gruplarda daimi ve yoğun kişisel ilişkiler, yüz yüze temaslar yaygın olup, bireyler arasında biz bilinci hakimdir. Bunun aksine kentsel topluluklar ikincil gruplardır. İkincil gruplarda kişisel olmayan ilişkiler hakimdir ve toplumdan ziyade birey ön plana çıkmaktadır. Kişisel, yoğun ilişkilerin varlığı cemaat topluluklarında dayanışma duygusunu da güçlendirmektedir.¹⁵ Kente göçeden bireyler, kente uyum sürecinde dayanışma kavramını devam ettiren tampon mekanizmalar olan hemşehri dernekleri etrafında örgütlenmektedirler. Böylece kentte yaşadıkları yabancılaşmayı bir nebze gidermeyi amaçlamaktadırlar.

Kentlerde davranış biçimlerinin ekonomik, sosyal, siyasal, psikolojik, inançsal ve estetik açılardan farklılaştığı görülmektedir. Kentli birey, geçimini tarım dışı sektörler olan sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışarak sağlamaktadır. Aile kurumu içerisinde ilişkiler demokratik tutumu benimser ve kadın erkek eşitliğinin gereğini yapar. Patronaj türü ilişkilerden sakınır ve serbest zamanını kişisel ve toplumsal faydaya yönelik olarak değerlendirir. Kentli bireyin siyasal davranışları da kırdaki bireyinkinden farklıdır. Siyasal hak ve sorumluluklarının bilincinde olan kentliler, oy verme, sivil toplum organizasyonları destekleme ve yerel yönetim hizmetlerine katılma gibi davranışları da benimserler. Kendini kentli ve modern olarak niteleyen bireyler, kendini ve fikirlerini önemseyen, aynı zamanda empati yaparak kendini ötekini yerine koymayı bilen ve özgüveni olan psikolojik yapıya sahiptirler. Aynı zamanda diğer grupların inanç ve pratiklerine saygılı olma, oturduğu konut ve yaşadığı kentin düzensizliklerinden rahatsız olarak güzelleştirme çabasında olma, sanatsal ve kültürel etkinliklerle ilgilenme ve bu faaliyetlere katılma gibi davranışlar kentli olmanın ölçütleri olarak sayılabilir.¹⁶

1.4 Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler

Kentsel yaşam kalitesi kavramına daha önce kavramsal çerçevede değinilmiş olmakla beraber, burada konuyu daha ayrıntılı olarak ele alıp, kentlilik bilincinin oluşturulmasında ne derece rol oynadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Yaşam kalitesi refah ve mutluluk yerine de kullanılan bir terim olup, kişinin kendini iyi hissetmesi ve hayattan tatmin olup olmaması ile ilgilidir. Yaşam kalitesine ilişkin tanımlarda çok boyutlu bir kavram olduğu, yaşam kalitesinin sosyal, ekonomik, psikolojik ve fiziksel çevrelerden oluştuğu ve yaşam kalitesinin tüm bu çevrelerin etkileşiminden oluşan bir bileşke olduğu, ülkeden ülkeye ve kültürden kültüre kalite algısının değiştiği, ancak temel faktörler olan eğitim, sağlık, ulaşım, spor, alışveriş gibi hizmet-

¹⁵ Görmez, s.20.

¹⁶ Kaya, s.141.

lerin o toplum tarafından nasıl algılandığı esas alınarak yaşam kalitesinin ölçülebileceği gibi ortak özelliklere rastlanmaktadır.¹⁷ 1992 yılında Strazburg'da kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı'nda kentli hakları 20 maddede sıralanmıştır. Bunlar, güvenlik, kirletilmemiş bir çevrede yaşama hakkı, ekolojik dengeleri korunmuş bir çevrede yaşama hakkı, kentlinin kendi ekonomik ve toplumsal girişimlerini geliştirebilecekleri gerekli altyapıya sahip olma hakkı, mal ve hizmetlerde seçme olanağına sahip olma hakkı, istihdam olanaklarına sahip olma hakkı, kentli kültürü edinebilme hakkı, çok kültürlü olan bir kentte yaşama hakkı, konut edinebilme hakkı, kentin her noktasına her gelir grubuna ve özürüleri de düşünen ulaşım imkanlarına sahip olma hakkı, sağlıklı içme suyu ve kanalizasyon sistemlerine sahip, yeterli güneş ışığı alan, yeşil alanlara sahip bir kentte yaşama hakkı, dünya standartlarına ulaşma imkanı veren eğitim olanaklarına sahip bir kentte yaşama hakkı, yeterli çeşitlilikte spor yapma ve boş zamanları değerlendirme olanaklarından yararlanabilme hakkı, yerel yönetimleri seçme ve seçilme, kararlarına katılma, kentsel çevrenin ve hizmetlerin geliştirilmesine imkan verecek şekilde kendisini vergilendirme hakkı olarak sayılabilir.¹⁸

Yerel idarelerin gerçekleştirdiği hizmetlerden halkın memnuniyetinin tespit edilmesinde ve mahalli idarelerin görev alanı sınıflandırmalarında karşılaşılan temel sorunlar; derecelendirme, ölçüm ve karşılaştırmadır. Bunun en büyük nedeni, bu kuruluşların faaliyetlerinin devlet tarafından verilen "kamusal mal ve hizmetler" kategorisinde yer almasıdır.

Türkiye'deki kamu yönetimi yapısı içerisinde, Ulusal düzeydeki tam ve yarı kamusal mal ve hizmetler merkeze bağlı teşkilatlar tarafından yürütülmekte olup, bunun dışında kalan ve bölgesel nitelik taşıyanlar ise yerel idarelerin sorumluluğuna verilmektedir. Bunun bir sonucu olarak, halkın merkezi devlet kurumlarından beklediği reformların nitelik ve nicelikleri, yerel idarelere göre sayı olarak daha fazladır (Tesev Araş. Rap, 1999). Çünkü merkezi yönetim kuruluşlarının gerçekleştirdiği hizmetler, nitelikleri itibarıyla daha çok "tam kamusal" kategoride yer almakta, başkent lehine tek yönlü bir etken edilgen ilişkisine sebep olan bu durum uzun vadede reform ihtiyacını doğurmaktadır. Ülke genelinde yapılan araştırmalarda, yerel idarelerin merkeze bağlı örgütsel yapıları göre vatandaşın güvenini daha fazla kazanmasının temel sebeplerinden biri budur. Bir diğer sebep, merkezi teşkilatların aksine, mahalli bazda memnuniyetsizlik ve güven eksikliklerinin olumlu yönde geri dönüşlerinin daha hızlı olmasıdır. Sonuç olarak, yerel idareler için ka-

17 Özgür, Hüseyin ve Savaş Yavuzçehre, Pınar, 'Kentsel Yaşam Kalitesi Çerçevesinde Ege Bölgesinden Başarılı Belde Belediyesi Yaşanabilir Kasaba Örnekleri: Yeşilyuva-Acıpayam, Atça-Sultanhisar, Alaçatı-Çeşme', Yerel Yönetimler Kongresi, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Biga-Çanakkale: 2004, s. 437.
18 Özgür, Hüseyin ve Savaş Yavuzçehre, Pınar, s.437.

nunla sınıflandırılan bölgesel düzeydeki yarı kamusal hizmetlerin yetki alanları, sağlık ve eğitim sektörlerinde olduğu gibi bölgesel düzeyde kalmaktadır. Fakat hizmeti veren birimler açısından merkezi bir tekel mahiyeti taşıyanlar derecelendirme, ölçüm ve karşılaştırma aşamalarında sorun yaşamaktadır.

Yukarıda bahsettiğimizi, bölgesel ve ulusal düzeydeki kamusal hizmet sınıflandırmalarına bağlı olarak, mahalli idareler açısından da benzer sorunlar mevcuttur. Tam kamusal hizmetlerin yerel uygulamalarına örnek verebileceğimiz bu grupta, çevre ve halk sağlığını kontrol edici yerel kolluk olan zabitanın denetim ve yaptırımları, imar hizmetleri, şehrin alt yapı işleri ...vb hizmet alanları yer almaktadır. Bunların bölgesel düzeyde, yerel idarelerin tekel niteliğindeki faaliyet alanları olmaları, halk nezdindeki memnuniyet değerlendirmelerini sınırlandırmaktadır. Bu durum “memnuniyet” kriterinin sağlıklı ölçülmesini zorlaştırır. Bu noktada, özellikle belediyelerin vermiş olduğu bu hizmetlerde rekabetin olmayışı ve karşılaştırma eksikliği, hizmet performansının ölçümünde kurumun, eski icraatlarla yüzleşme yöntemi ile sınırlı kalmasına sebep olur (Şimşek, 2001). İlgili faaliyet alanıyla aynı olan yada en yakın hizmet biriminin, geçmiş dönemlerde yapmış olduğu iş ve ulaştığı sonuçlar, değerlendirme ve ölçüm yapılan mevcut güncel durumla karşılaştırılır ve buradan alınan sonuçlara göre ilgili hizmet biriminin performans ölçümü yapılır. Fakat karşılaştırmayla ulaşılabilecek sonuçların sağlıklı olması için gözetilmesi gereken temel bir husus, yani karşılaştırma konusu yapılan süreçlerin birbiriyle dönemselsel anlamda eş ve tutarlı olması gerekliliği, yerine getirilmez. Bu zafiyet gerçekçi sonuçların alınmasını engeller.

Mahalli idarelerin uyguladıkları tam kamusal hizmetlerle ilgili başarı ve memnuniyet değerlendirmesi yapabilecekleri başka bir yol, özellikle belediye yönetimlerinde gördüğümüz, talep olunan hizmet dönemleri ile ilgili taahhüt edilen plan ve proje çalışmalarının ön görülen sonuçlarına ulaşabilme seviyesidir. Buradaki başarı oranı, bir sonraki hizmet döneminde görev alabilmek için vatandaşın tatminiyle ilintili olduğu için, ayrıca önem taşır. Fakat bu yöntemin temel zafiyeti, ön görülen politika çerçevesinde hayata geçirilen projeler ve ulaşılan rakamsal hedeflerin, bölgenin sosyo ekonomik yapısına uzun vadede uyum sağlayıp sağlamayacağıdır.

Yerel idarelerden ve özellikle belediye hizmetlerinden halkın memnuniyetinin bir diğer ölçüm yöntemi, benzer hizmetleri sunan farklı belediyelerle karşılaştırmalara gidilmesidir. Bu karşılaştırmaya, kurumların kendilerinden çok halkın rağbet etmesi dikkat çekicidir. Özellikle örnek inceleme sahamız olan Çanakkale'nin Biga ilçesindeki araştırmada da görülmüştür ki , farklı illerdeki ana kent belediyelerinden çok, aynı il içerisinde yer alan çevre ilçelerdeki belediyeler nezdinde kıyaslamalar yapılmaktadır. Aynı il sınırları

ları içerisinde yer alan vatandaşların, diğer ilçe belediyelerinin hizmet kalitelerini kendi ilçelerindekilerle karşılaştırdığı görülmektedir. Bu açıdan halk, belediye hizmetlerindeki kalite farkının tüm il genelinde adil olmasını gözetmektedir. Değişik şehirlerin merkez belediyeleri arasında kıyaslamalara fazla gidilmemesi, sosyo ekonomik yapı ve coğrafi konumlardaki farklılıklarla açıklanabilir ve karşılaştırmaya konu olacak il belediyelerinin birbirleriyle eşit olmayacağı da ortadadır. Fakat iller arasında sağlanamayan bu eşliğin, merkezi ortak olan aynı il içerisindeki farklı ilçeler için sağlanabileceğini ve buna bağlı olarak ta hizmet memnuniyeti karşılaştırmalarının yapılabileceğini ön görmek, verimli sonuçlar almamızı engeller. Örneğin Biga, çevre ilçelere göre tarih boyunca merkezi bir kavşak olma rolünü üstlenmiş ve şuanda Türkiye'nin en fazla köyü olan ilçelerinden bir haline gelmiştir (Biga Belediye Arşivi, 2005). Buna bağlı olarak sağlık ve eğitim hizmetleri ile temel tüketim mallarının temininde de Çanakkale ili içerisinde merkezi bir önemi vardır. Kendisine bağlı yüzden fazla köy için, bu hizmet ve malları temin etmektedir. Böyle bir ilçenin belediye teşkilatının gelir ve gider kalemlerini, hizmet birimlerinin iş yükünü, bu doğal altyapıda vatandaşın yeni ihtiyaçlarının karşılanmasını ve mevcut çekim merkezi halinin sürdürülebilmesi vazifesini başka ilçelerle karşılaştırmak, ilçeler arasında tutarlı olmayan memnuniyet kıyaslamaları yapmamıza neden olur. Sonuçta, sadece iller arasında değil, aynı il içerisinde benzer gibi görülen bir çok ilçe içinde birbirine denk kıyaslamalar yapılamaz.

Yukarıda sıraladığımız kriterler, memnuniyet ölçümünde, belediyeler için dahi, verimsiz bir altyapı olduğunu göstermektedir. Bunun bir sonucu olarak da, vatandaş nezdinde memnuniyet değerlendirmesi yapılacak söz konusu mahalli idarenin hizmet birimiyle ilgili, şehrin tamamını kapsayacak genel bir ölçüm ve derecelendirme yapılamamaktadır. Hizmeti tüketen her kesim, kendi spesifik ihtiyaçlarını -örneğin kentin genelini değil kendi evinin çevresinin ihtiyaçlarının yerine getirilmesini- ölçü almakta ve bu durum, kent kimliğinin bozuk bir suret kazanmasına sebep olmaktadır. Buna, özellikle belediye yönetimlerinin faaliyet dönemlerindeki başarı oranını etkileyen temel unsurlardan olan, yönetici kadronun siyasi alt yapısı eklenmektedir. Sonuçta, kentin genelini kapsayıcı uygun performans ölçüm imkanları olmayan hizmet birimlerinin gerçekleştirdiği faaliyetlerdeki verim düşüklüğü ve ölçümlerdeki yetersizlik kaçınılmazdır. Halkın yerel idarelerin gerçekleştirdiği hizmetlere karşı memnuniyet oranı, merkezi yönetimlere göre fazladır fakat yerel anlamda bu durum subjektif kalmaktadır ve sağlıklı memnuniyet ölçümleri yapılamamaktadır.

Sonuç

Biga ilçesinde yapılan araştırma sonucunda, bir yerleşimde kentsel bi-

lincin oluşturulmasında halkın kent yaşamına uyum düzeyi önemli bir rol oynamaktadır. Göç, kentsel bilinç oluşumunu olumsuz etkileyen bir faktör olarak ele alınabilir. Ancak, bu çalışmada görüldüğü üzere, göçedenlerin kültürel birlikteliği, yerleşimde oturma süresi, yerleşimin sosyal ve kültürel imkanları kentsel bilincin oluşumunda etkili olmaktadır. Bu bağlamda, yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Kent yönetimleri, kente göçedenlerin kentsel hizmetlerden yararlanması ve kent yönetimine katılımı konusunda çaba göstermelidirler. Ancak, burada kentsel hizmetler yalnızca teknik altyapı olarak anlaşılmalıdır. Halkın kentlileşmesine katkı sağlayacak sosyal ve kültürel hizmet sunumu, kentsel bilincin oluşturulmasında oldukça önemlidir. Kent yönetimleri hizmet sunumunda yetersiz kaldıklarında, halkın gereksindiği formel kurumların yerini informal mekanizmalar almakta, bu durum kentlilerin kente yabancılaşmasına yol açmaktadır. Kent kültürüne sahip, kentsel yaşam kalitesi yüksek, yaşanabilir yerleşimlerin oluşturulması halkın ve yönetimlerin ortak çabası ile gerçekleşecektir.

Ekim 2007

Kaynaklar

- Bumin, Kürşat, *Demokrasi Arayışında Kent*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 1990.
- Erder, Sema, *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2001.
- Evcil, A.Nilay, Topçu, Ümran, 'Kentsel Kimliğin Sürdürülmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Cihangir Kavaklıdere Örnekleri', *Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler, Riskler ve Fırsatlar, Dünya Şehirçilik Günü 29. Kolokiyumu*, İ.T.Ü Yayını: 2005, s.543-552.
- Geray, Cevat, 'Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler', *Türk İdare Dergisi*, Yıl 70, Sayı 420, s.323-345.
- Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, Ayraç Yayınları, Ankara: 2000.
- Görmez, Kemal, *Şehir ve İnsan*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul: 1991.
- Gürsu, Engin, Biga, *Fotoğraf ve Belgelerle İlçemizi Tanıyalım*, Doğu Yayıncılık, Biga: 2001.
- Kartal, S.Kemal, *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme*, Yurt Yayınları, Ankara: 1983.
- Kaya, Erol, *Kentleşme ve Kentleşme*, İlke Yayıncılık, İstanbul: 2004.
- Keleş, Ruşen, *Kentleşme Politikası*, İmge Yayınları, İstanbul: 2001.
- Kıray, Mübeccel, *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, Bağlam Yayınları, İstanbul: 1999.
- Özgür, Hüseyin ve Savaş Yavuzçehre, Pınar, 'Kentsel Yaşam Kalitesi Çerçevesinde Ege Bölgesinden Başarılı Belde Belediyesi Yaşanabilir Kasaba Örnekleri: Yeşilyuva-Acıpayam, Atça-Sultanhisar, Alaçatı-Çeşme', *Yerel Yönetimler Kongresi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga-Çanakkale*: 2004.
- Sunay, Cengiz, *Belediyeciliğin Doğuşu Sürecinde Osmanlı Mirası*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3, 2002/1,113-133.
- Şenyapılı, Tansu, *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*, ODTÜ Mimarlık Fak. Yayın no:27, Ankara: 1978.
- Tekşen, Adnan, *Kentleşme Sürecinde Bir Tampon Mekanizma Olarak Hemşehrilik: Ankara'daki Malatyalılar Örneği*, DPT Yayın No:2669, Ankara: 2003.
- Toprak, Zerrin, *Kent Yönetimi ve Politikası*, Anadolu Matbaacılık, İzmir: 1995.
- Torlak, S.Evinç ve Savaş Yavuzçehre, Pınar, 'Belediyelerin Kentsel Yaşam Kalitesine Etkileri ve Denizli Karşıyaka Mahallesi Örneği', *Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler, Riskler ve Fırsatlar, Dünya Şehirçilik Günü 29. Kolokiyumu*, İ.T.Ü Yayını: 2005,s.327-337.
- Tütengil, Cavit Orhan, *Türkiye'de Köy Sorunu*, Kitap Yayınları, İstanbul: 1969.
- Ülengin, Burç, Ülengin, Füsün, Güvenç, Ümit, *A multidimensional approach to urban quality of life: The case of İstanbul*, *European Journal Of Operational Research*, Volume:130, Elsevier, 2001, ss.361-374.